

Uniwersytet Warszawski

Wydział Psychologii

Czym jest dojrzała identyfikacja z grupą? W poszukiwaniu komponentów identyfikacji grupowej mających pozytywne konsekwencje dla grupy własnej i relacji międzygrupowych.

What is secure in-group identification about? Looking for in-group identification components that benefit the in-group and lead to positive inter-group relations.

Manana Anna Jaworska

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem

prof. dr. hab. Mirosława Kofty

Promotor pomocniczy: dr Aleksandra Cichocka

Warszawa 2016

Podziękowania

Przede wszystkim dziękuję moim promotorom – Mirkowi Kofcie i Aleksandrze Cichockiej. Oboje niesamowicie wspierali mnie i dopingowali. Mirkowi dziękuję za dzielenie się swoją obszerną wiedzą i pomysłami oraz za owocne dyskusje. Aleksandrze – za wsparcie merytoryczne i analityczne, a także wysoką jakość wspólnej pracy, która była czystą przyjemnością. Obojgu – za pozytywne informacje zwrotne, dające tak wiele motywacji, i nieustającą wiarę we mnie.

Dziękuję również Michałowi Bilewiczowi, dzięki któremu zainteresowałam się psychologią stosunków międzygrupowych i zdecydowałam się na rozpoczęcie studiów doktoranckich. To Michałowi zawdzięczam pomysł, aby z dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej uczynić temat pracy doktorskiej. Dziękuję także Colinowi Leachowi, który podczas adaptacji skali jego autorstwa doradzał mi i wspierał swoją wiedzą i doświadczeniem.

Praca ta nie powstałaby bez wsparcia mojej rodziny i przyjaciół. Dziękuję więc moim rodzicom i bratu Armenowi – za to, że wierzyli we mnie i wspierali mnie niezależnie od moich wyborów. Dziękuję przyjaciółkom – Marcie Mikołajczyk i Gosi Proskurze – za bycie przy mnie i cierpliwe znoszenie mnie w czasie, kiedy istniał dla mnie tylko doktorat. Dziękuję Krzysztofowi Tomczakowi i Michałowi Biskupowi za niekończące się urlopy „na skończenie doktoratu”. Dziękuję też towarzyszowi bibliotecznych zmagani, Jasiowi Winkowskiemu, dzięki któremu czas pisania stał się dużo przyjemniejszy. Nie ma tu miejsca, by wymienić wszystkich, którzy wspierali mnie w czasie tych pięciu lat studiów doktoranckich, ale dziękuję każdemu, kto choć raz powiedział „dasz radę”.

Dziękuję również wszystkim osobom, które pomagały mi w przeprowadzaniu moich badań: Marcie Witkowskiej, Paulinie Górskiej, Marcie Marchlewskiej, Ewie Niedziałek, Gabrysi Górskiej, Annie Krysińskiej, Anieli Januś i Karolinie Oleksiak. Szczególne podziękowania należą się wszystkim osobom, które wzięły w nich udział jako osoby badane. Dziękuję również Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego za umożliwienie mi przeprowadzenia badań na jej terenie oraz Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego za udostępnienie mi do analizy danych z Polskiego Sondażu Uprzedzeń. Całemu zespołowi Centrum Badań nad Uprzedzeniami, a w szczególności Jasi Pietrzak i Michałowi Bilewiczowi, dziękuję też za pomoc w tłumaczeniach podczas przeprowadzania adaptacji skali.

Streszczenie

Dojrzała i narcystyczna identyfikacja grupowa to dwa rodzaje przywiązania do grupy mające diametralnie różne konsekwencje. Wcześniejsze badania wykazały, że narcystyczna identyfikacja grupowa ma szereg konsekwencji szkodliwych dla relacji międzygrupowych, podczas gdy dojrzała identyfikacja grupowa wiąże się z bardziej pozytywnymi postawami wobec przedstawicieli innych grup.

Celem mojej pracy było wskazanie dodatkowych konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej oraz sprawdzenie, które z jej komponentów są predyktorami tych konsekwencji. W pracy brałam pod uwagę konsekwencje dla stosunków międzygrupowych (postawy wobec członków innych grup, postrzeganie zagrożenia dla grupy, defensywne reagowanie na zagrożenie wizerunku grupy i odczuwanie kolektywnych emocji moralnych) oraz dla samej grupy (lojalność wobec grupy, troska o jej członków, chęć współpracy z nimi i pomagania im, chęć działania na rzecz dobra grupy).

Analizując dane z dwóch badań przeprowadzonych na próbach reprezentatywnych dorosłych Polaków udało się wykazać, że dojrzała identyfikacja z Polakami wiąże się z postawami korzystnymi dla grupy oraz dla jej relacji z innymi grupami. Za te pozytywne konsekwencje odpowiadały komponenty solidarności (więzi) oraz satysfakcji. Pozostałe komponenty identyfikacji (centralność, auto-stereotypizacja, postrzegana homogeniczność grupy) nie odpowiadały za pozytywne konsekwencje dojrzałej identyfikacji grupowej wzięte pod uwagę w pracy. Na podstawie pracy można więc postawić hipotezę, że dojrzała identyfikacja grupowa składa się tylko z dwóch komponentów: poczucia więzi (solidarności) z innymi członkami grupy oraz satysfakcji z przynależności do grupy.

W ramach pracy, przeprowadzając dwa dodatkowe badania, dokonałam również polskiej adaptacji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008). Założona przez jej twórców hierarchiczna struktura identyfikacji grupowej odtworzyła się w warunkach polskich.

Słowa kluczowe: identyfikacja grupowa, dojrzała identyfikacja grupowa, narcystyczna identyfikacja grupowa, kolektywny narcyzm, komponenty identyfikacji grupowej.

Abstract

Secure and narcissistic in-group identification are two ways of identifying with groups that have different consequences. Previous studies have shown that narcissistic identification has a wide range of consequences that are detrimental to inter-group relations, whereas secure in-group identification is linked to more positive attitudes toward members of other groups.

The aim of my work was to show additional consequences of secure in-group identification, as well as to investigate the role of its components in determining these consequences. I took into account consequences for inter-group relations (attitudes toward out-group members, perceived threat to the in-group, defensive reactions to group's image threat and feelings of group-based guilt and shame), as well as consequences for the in-group itself (loyalty toward the group, caring about other in-group members, willingness to help them and to cooperate with them, readiness to take action on behalf of the group).

Analyzing data from two nationally representative samples of adult Poles I was able to show that secure in-group identification is linked to attitudes that are beneficial for the in-group and for its relations with other groups. These positive consequences were determined by solidarity (in-group ties) and satisfaction components of in-group identification. The rest of the in-group identification components (centrality, auto-stereotypization, perceived in-group homogeneity) were not responsible for positive consequences of secure in-group identification that I took into account. On the basis of these results, it can be hypothesized that secure in-group identification is composed of only two components: bond with other in-group members (solidarity) and satisfaction from the group membership.

Another effect of this dissertation is Polish adaptation of Leach et al.'s (2008) in-group identification scale, which I conducted using two additional studies. Hierarchical in-group identification structure hypothesized by the scale's authors replicated in the Polish context.

Keywords: group identification, secure group identification, narcissistic group identification, collective narcissism, group identification components.

Spis treści

Wstęp	8
Rozdział I: Identyfikacja Grupowa i Jej Konsekwencje	11
Konsekwencje Identyfikacji Grupowej	13
Konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej.	15
Identyfikacja grupowa a indywidualna mobilność vs lojalność wobec grupy własnej.....	15
Identyfikacja grupowa a działanie na rzecz grupy własnej	16
Konsekwencje identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych.	19
Identyfikacja grupowa a postawy wobec członków grup obcych i faworyzacja grupy własnej.....	19
Identyfikacja grupowa a postrzegane zagrożenie grupy własnej.	21
Identyfikacja grupowa a skłonność do chronienia wizerunku grupy własnej i odczuwanie kolektywnych emocji moralnych	22
Rozdział II: Rodzaje Identyfikacji Grupowej.....	26
Dojrzała i Narcystyczna Samoocena na Poziomie Indywidualnym.....	27
Dojrzała i Narcystyczna Identyfikacja Grupowa	30
Rodzaje Identyfikacji Grupowej a Konsekwencje Dla Stosunków Międzygrupowych i Dla Grupy Własnej	33
Rodzaje identyfikacji a działanie na rzecz grupy i lojalność wobec grupy	33
Rodzaje identyfikacji grupowej a postawy wobec członków grup obcych	34
Rodzaje identyfikacji grupowej a postrzegane zagrożenie grupy własnej.....	36
Rodzaje identyfikacji grupowej a skłonność do obrony wizerunku grupy własnej i odczuwanie kolektywnych emocji moralnych	37
Rodzaje identyfikacji grupowej a konsekwencje dla grupy własnej i stosunków międzygrupowych – podsumowanie.....	40
Rozdział III: Identyfikacja Grupowa Jako Konstruktor Wielowymiarowy.....	45

Rola Komponentów Identyfikacji Grupowej w Przewidywaniu Konsekwencji Dla Grupy Własnej i Dla	
Stosunków Międzygrupowych	51
Komponenty identyfikacji grupowej a skłonność do indywidualnej mobilności i lojalność wobec grupy..	52
Komponenty identyfikacji grupowej a działanie na rzecz grupy.....	54
Komponenty identyfikacji grupowej a postawy wobec członków grup obcych	55
Komponenty identyfikacji grupowej a postrzegane zagrożenie	58
Komponenty identyfikacji grupowej a odczuwanie kolektywnych emocji moralnych i skłonność do	
ochrony wizerunku grupy własnej	60
Rozdział IV: Badania Własne	65
Część 1: Adaptacja Skali Identyfikacji Grupowej Leacha i Współpracowników (2008)	70
Badanie 1	70
Procedura badania	70
Osoby badane	71
Zmienne	71
Wyniki	73
Podsumowanie Badania 1.....	83
Badanie 2.	84
Osoby badane	84
Procedura.....	84
Wyniki i podsumowanie.....	84
Badanie 3 (część dotycząca adaptacji skali)	85
Procedura i osoby badane.	87
Zmienne	87
Wyniki	87
Podsumowanie adaptacji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008).....	90
Część 2:Wyniki Dotyczące Konsekwencji Dojrzałej Identyfikacji Grupowej i Jej Komponentów Dla Relacji	
Wewnątrz- i Międzygrupowych.....	93

Badanie 3 (wyniki dotyczące konsekwencji identyfikacji grupowej)	93
Zmienne	94
Przyjęta strategia analityczna	98
Wyniki Badania 3: Konsekwencje dla grupy własnej	101
Wyniki Badania 3: Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych	112
Podsumowanie Badania 3: Dojrzała identyfikacja grupowa i jej komponenty a konsekwencje dla grupy własnej i stosunków międzygrupowych	127
Badanie 4	132
Hipotezy dotyczące konsekwencji dla grupy własnej	132
Hipotezy dotyczące konsekwencji dla stosunków międzygrupowych	133
Procedura i osoby badane	135
Zmienne	135
Przyjęta strategia analityczna	139
Wyniki Badania 4: Konsekwencje dla grupy własnej	140
Wyniki Badania 4: Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych	144
Wyniki Badania 4: Podsumowanie.....	153
Rozdział V: Wnioski z Badań Własnych	156
Adaptacja Skali Identyfikacji Grupowej Leacha i Współpracowników (2008)	156
Konsekwencje Dojrzałej Identyfikacji Grupowej	157
Rola Komponentów Dojrzałej Identyfikacji Grupowej w Kształtowaniu Jej Konsekwencji	162
Konsekwencje Narcystycznej Identyfikacji Grupowej	164
Ograniczenia i Kierunki Przyszłych Badań.....	167
Podsumowanie: Natura Dojrzałej Identyfikacji Grupowej.....	174
Bibliografia.....	177
Załącznik	202

Wstęp

Celem pracy jest analiza różnych rodzajów identyfikacji grupowej pod względem jej konsekwencji dla stosunków międzygrupowych oraz dla samej grupy. W pracy skupię się na rozróżnieniu pomiędzy dojrzałą a narcystyczną identyfikacją grupową zaproponowanym przez Golec de Zavalę, Cichocką i Bilewicza (2013a). Głównym przedmiotem mojego zainteresowania będzie zrozumienie natury dojrzałej identyfikacji grupowej oraz jej pozytywnych konsekwencji.

Rozróżnienie na dojrzałą i narcystyczną identyfikację grupową wywodzi się z rozważań na temat natury samooceny na poziomie indywidualnym (Kernis, 2003). Dojrzała identyfikacja grupowa opiera się na dobrze ugruntowanym, a jednocześnie nie wyolbrzymionym, pozytywnym obrazie własnej grupy. W związku z tym osoba o dojrzałej identyfikacji nie boi się krytyki swojej grupy i nie reaguje na nią w sposób defensywny. Narcystyczna identyfikacja grupowa to natomiast nadmiernie pozytywny obraz własnej grupy, który jest jednocześnie podszyty ukrytymi wątpliwościami na temat jej prawdziwej wartości. Tego rodzaju identyfikacja grupowa jest połączona z obawą, że osoby spoza grupy nie postrzegają jej w równie pozytywny sposób. W związku z tym narcystyczna identyfikacja wiąże się z nadmierną wrażliwością na krytykę oraz reagowaniem w sposób defensywny na zagrożenie pozytywnego wizerunku grupy (Golec de Zawała i wsp., 2013a, Golec de Zawała, Cichocka, Eidelson i Jayawickreme, 2009).

W dotychczasowych badaniach udało się wykazać, że dojrzała identyfikacja grupowa wiąże się z pozytywnymi postawami wobec członków innych grup społecznych, postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy własnej, a także z mniejszą wiarą w teorie spiskowe (Cichocka, Marchlewska, Golec de Zawała i Olechowski, 2015b, Golec de Zawała i wsp., 2013a). Z przeprowadzonych do tej pory badań wynika też, że osoby o dojrzałej identyfikacji grupowej nie reagują w sposób defensywny na zagrożenie wizerunku grupy

(Golec de Zavala, Cichocka i Iskra-Golec, 2013b). Celem mojej pracy jest, po pierwsze, pokazanie innych konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej. W pracy sprawdzam więc związki tego rodzaju identyfikacji z innymi postawami i zachowaniami mającymi znaczenie dla stosunków międzygrupowych (takimi jak np. stopień postrzegania zagrożenia ze strony członków grup obcych i odczuwania kolektywnych emocji moralnych), a także z postawami i intencjami behawioralnymi, od których zależy dobro grupy własnej (np. lojalność wobec grupy, troska o innych członków grupy, chęć działania na rzecz grupy). Ponieważ wcześniej nie badano tego typu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej, wskazanie dodatkowych konsekwencji dojrzałej identyfikacji jest jednym z głównych celów pracy.

Identyfikacja grupowa nie jest konstruktem jednowymiarowym, lecz składa się z szeregu komponentów (Cameron, 2004, Leach i wsp., 2008, przegląd badań w Ashmore, Deaux i McLaughlin-Volpe, 2004). Mimo to, tylko w nieznacnej części dotychczasowych badań nad identyfikacją grupową sprawdzano, w jaki sposób jej poszczególne komponenty powiązane są z postawami i zachowaniami ważnymi dla grupy i jej relacji z innymi grupami (wyjątki to na przykład Bilewicz i Wójcik, 2010, Harris i Cameron, 2005, Harris, Cameron i Lang, 2011, Jarosz, Wiecheteck i Bartczuk, 2011, Johnson, Morgeson i Hekman, 2012, Leach i wsp., 2008, Obst, White, Mavor i Baker, 2011, Roth i Mazziotta, 2015, Smith, Amiot, Callan, Terry i Smith, 2012). W dotychczasowych badaniach nie sprawdzano też, jak rola poszczególnych komponentów identyfikacji zmienia się po uwzględnieniu rozróżnienia na dojrzałą i narcystyczną identyfikację grupową. Drugim kluczowym celem mojej pracy jest więc zidentyfikowanie tych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej, które odpowiadają za jej pozytywne konsekwencje dla relacji między- i wewnątrz-grupowych.

Aby móc jak najdokładniej przyjrzeć się roli poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej, w pracy zdecydowałam się posłużyć jej hierarchicznym, 5-czynnikowym modelem autorstwa Leacha i współpracowników (2008). Model ten stał się podstawą teoretyczną

szeroko dziś stosowanego narzędzia do pomiaru identyfikacji grupowej (ponad 300 cytowań według Google Scholar), które wyróżnia szerszy wachlarz jej komponentów niż inne powszechnie stosowane narzędzia. Co więcej, jako jedna z niewielu miar identyfikacji, skala Leacha i współpracowników zakłada, że jej komponenty powiązane są ze sobą w sposób hierarchiczny, tj. tworzą czynniki niższego i wyższego rzędu. Wybór tego modelu identyfikacji grupowej pozwoli na sprawdzenie, czy dodatkowe, w stosunku do wcześniej powstałych miar (np. Cameron, 2004), czynniki i wymiary identyfikacji zaproponowane przez Leacha i współpracowników (2008) pełnią ważną rolę w kształtowaniu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej. Ponieważ do tej pory nie powstała polska wersja skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008), a opisane wcześniej zależności zamierzam sprawdzić w kontekście identyfikacji z Polakami, jednym z celów pracy będzie dokonanie polskiej adaptacji tej skali.

Rozdział I: Identyfikacja Grupowa i Jej Konsekwencje

Identyfikacja grupowa jest jednym z kluczowych pojęć w psychologii społecznej, niezbędnym do zrozumienia tych zachowań i postaw ludzi, które wiążą się z ich przynależnością do grup. Na ważną rolę członkostwa w grupach w psychologii jednostki jako pierwszy wskazał Tajfel (1974, Tajfel i Turner, 1979). Zaproponował on, że część obrazu siebie jednostki wynika z jej przynależności do różnego rodzaju grup. Tę część tożsamości Tajfel nazwał tożsamością społeczną. Według teorii tożsamości społecznej (Tajfel i Turner, 1979), tożsamość ta jest jednym ze źródeł poczucia własnej wartości. Ludzie dążą więc do zachowania pozytywnej tożsamości społecznej, co jest ważnym czynnikiem motywującym ich zachowanie.

Wartym podkreślenia jest fakt, że nie chodzi tu tylko o grupy opierające się na bezpośrednich interakcjach pomiędzy ich członkami, takie jak klasa szkolna czy drużyna sportowa. Tożsamość społeczna wynika również, a może przede wszystkim, z przynależności do grup abstrakcyjnych, takich jak naród, osoby tej samej rasy czy orientacji seksualnej, istniejących w dużej mierze „w głowach” ich członków (Tajfel, 1974, Turner, 1982). Do wytworzenia się tożsamości społecznej oraz uruchomienia się związanych z nią zachowań nie jest potrzebne ani poczucie, że z innymi członkami grupy łączy nas wspólnota losu czy celów, ani nawet postrzeganie podobieństwa pomiędzy członkami grupy (Turner, 1982). Jak pokazują badania przeprowadzone w paradygmacie grup minimalnych, sam podział ludzi na grupy, nawet na zupełnie losowej podstawie, wystarczy do uruchomienia się u nich zachowań wynikających z przynależności do grupy, takich jak faworyzowanie członków grupy własnej względem członków grupy obcej (Billig i Tajfel, 1973). Można stwierdzić, że jedynym warunkiem wystarczającym do powstania tożsamości społecznej związanej z przynależnością do danej grupy jest postrzeganie siebie jako członka tej grupy, oraz bycie spostrzeganym w taki sposób przez innych ludzi (Tajfel i Turner, 1979, Turner, 1982).

Identyfikacja grupowa jest pojęciem zbliżonym do pojęcia tożsamości społecznej i często używanym z nim zamiennie (np. Brown, 2000, Cinnirella, 1997, Sahdra i Ross, 2007), choć pojęcia te nie są synonimami. Tożsamość społeczna odnosi się bowiem do treści tej części Ja, która wynika z bycia członkiem grupy, natomiast identyfikacja grupowa to psychologiczna więź, jaka łączy jednostkę z daną grupą (Ellemers, Spears i Doosje, 2002). Identyfikacja grupowa mówi zarówno o sile związku jednostki z daną grupą, jak i o innych charakterystykach tego związku – np. o tym, w jakim stopniu opiera się on na emocjonalnej więzi z innymi członkami grupy, na ile bycie członkiem grupy i sama grupa oceniane są pozytywnie, czy wreszcie, na ile ocena grupy jest ugruntowana, a na ile niepewna, podszyta ukrytymi wątpliwościami i zależna od czynników sytuacyjnych (Ashmore i wsp., 2004, Amiot i Aubin, 2013, Cameron, 2004, Golec de Zavalá i wsp., 2013a, Leach i wsp., 2008).

Jak wynika z przedstawionej przeze mnie powyżej definicji, identyfikacja grupowa nie jest konstruktem jednowymiarowym. W literaturze można znaleźć wiele propozycji dotyczących tego, z jakich czynników składa się identyfikacja grupowa i w jaki sposób te czynniki są ze sobą powiązane (koncepty te omówię w Rozdziale III). Oprócz różnych czynników („składowych”) identyfikacji grupowej, badacze wyróżniają też różne rodzaje przywiązania do grupy, które można w dużym przybliżeniu podzielić na formy identyfikacji mające pozytywne bądź negatywne konsekwencje dla stosunków międzygrupowych (szczegółowe omówienie tych koncepcji w Rozdziale II).

Szereg badań wskazuje na ważną rolę identyfikacji grupowej w formowaniu postaw i zachowań związanych z przynależnością ludzi do grup (Ashforth i Mael, 1989, Cameron, 2001, Doosje, Branscombe, Spears i Manstead, 1998, Marques, Yzerbyt i Leyens, 1988, McCoy i Mayor, 2003, Terry i Hogg, 1996). Jednak mimo znacznego rozpowszechnienia wielowymiarowych modeli identyfikacji oraz koncepcji wyróżniających różne jej rodzaje, badania nad konsekwencjami identyfikacji grupowej zazwyczaj biorą pod uwagę jedynie jej

siłę, nie analizując roli poszczególnych rodzajów i komponentów identyfikacji. Jak wykażę w kolejnych rozdziałach pracy, czasem prowadzi to do niespójnych wyników i braku jednoznacznych konkluzji co do związku identyfikacji grupowej z postawami i zachowaniami związanymi z przynależnością do grup.

W kolejnych rozdziałach pracy w pierwszej kolejności przedstawię wyniki badań na temat związków siły identyfikacji grupowej z postawami i zachowaniami o kluczowym znaczeniu dla relacji międzygrupowych i wewnątrzgrupowych. Następnie omówię najważniejsze koncepcje dotyczące rodzajów i struktury identyfikacji grupowej oraz wyniki badań uwzględniające złożoność tego pojęcia. Dokonując przeglądu tych badań postaram się wskazać, które ze związków identyfikacji grupowej z postawami i zachowaniami udało się wyklarować dzięki wyróżnieniu różnych rodzajów identyfikacji grupowej, a które wymagają jeszcze wyjaśnienia.

Konsekwencje Identyfikacji Grupowej

Zgodnie z teorią tożsamości społecznej ludzie dążą do zachowania pozytywnej tożsamości grupowej, która bierze się przede wszystkim z dokonywania korzystnych porównań z innymi grupami (Tajfel i Turner, 1979, Tajfel, 1982). Z tego powodu członkowie grup dążą do tego, by status ich grupy w porównaniu z innymi grupami był jak najwyższy. Tajfel i Turner (1979) zaproponowali, że jednostka niezadowolona ze statusu własnej grupy ma do wyboru szereg możliwych strategii. Po pierwsze, jeśli granice grupy są w danym kontekście przepuszczalne (*permeable boundaries*), jednostka może zdecydować się na indywidualną mobilność (strategia *individual mobility*), czyli opuszczenie niezadowolającej grupy i dołączenie do grupy o wyższym statusie. Drugą możliwą strategią jest zaangażowanie się w zbiorowe działanie na rzecz poprawy statusu własnej grupy (strategia *social competition*). Oprócz rzeczywistej zmiany sytuacji – tylko swojej własnej lub całej grupy – członkowie grup mogą zadbać o zachowanie pozytywnej tożsamości społecznej na polu czysto psychologicznym

(strategia *social creativity*). Może się to odbyć poprzez zmianę wymiarów porównań z innymi grupami, tak by grupa własna wypadła w tych porównaniach korzystnie, przewartościowania danego wymiaru porównań (np. hasło „Czarne jest piękne”), bądź też poprzez porównywanie się z grupami o niższym statusie. Tajfel i Turner (1979) zaproponowali, że wybór konkretnej strategii będzie zależał od kilku różnych czynników (m.in. od tego, na ile niski status grupy postrzegany jest jako zasłużony oraz na ile zmiana statusu grupy wydaje się osiągalna), wśród których wymienił „obudzenie się” pozytywnej tożsamości grupowej u członków grupy. Przeprowadzone później badania, które omówię w następnych rozdziałach pracy, potwierdziły, że skłonność do wyboru wymienionych przez Tajfela i Turnera (1979) strategii zależy w dużej mierze od siły identyfikacji grupowej.

W mojej pracy koncentruję się na analizie konsekwencji identyfikacji grupowej dla samej grupy własnej oraz dla jej stosunków z innymi grupami. Choć strategie wymienione przez Tajfela i Turnera (1979) nie wyczerpują wszystkich wykazanych później konsekwencji identyfikacji grupowej, to stanowią dobry punkt odniesienia, pomocny w klasyfikowaniu konsekwencji identyfikacji analizowanych przez późniejszych badaczy. Przegląd badań przedstawiony w następnych podrozdziałach pracy podzielę więc zgodnie z zaproponowanymi przez Tajfela i Turnera (1979) strategiami.

W pierwszej kolejności omówię konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej, które przedstawię w podziale na skłonność do wybierania strategii indywidualnej mobilności oraz działanie na rzecz poprawy sytuacji całej grupy (które polega między innymi, ale nie tylko, na angażowaniu się w zbiorowe działanie). Następnie omówię badania dotyczące konsekwencji identyfikacji z grupą dla stosunków międzygrupowych, które obejmują zarówno derogację członków grup obcych, jak i inne, nie brane pod uwagę przez Tajfela i Turnera (1979) konsekwencje (takie jak odczuwanie kolektywnych emocji moralnych czy postrzegane zagrożenie ze strony członków grup obcych).

Konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej.

Identyfikacja grupowa a indywidualna mobilność vs lojalność wobec grupy własnej. Siła identyfikacji grupowej jest jednym z czynników decydujących o tym, czy dany członek grupy zdecyduje się na strategię indywidualnej mobilności. Identyfikacja grupowa jest swojego rodzaju „klejem” łączącym jednostkę z grupą (Van Vugt i Hart, 2004). Dla osoby, która czuje silną psychologiczną więź z grupą, opuszczenie grupy jest bardzo kosztowne, lub wręcz niemożliwe. Szereg badań potwierdza, że osoby o silnej identyfikacji grupowej, lub osoby u których eksperymentalnie wzbudzono tożsamość grupową, są mniej skłonne do skorzystania z tej strategii.

Przykładowo, w badaniu przeprowadzonym przez Ellemers, Spearsa i Doosje (1997, Badanie 1), u uczestników badania eksperymentalnie wzbudzono słabą lub silną identyfikację z wymyśloną na potrzeby badania grupą „osób rozumujących w sposób indukcyjny”. Osoby, u których wzbudzono silną identyfikację grupową były mniej chętne do przejścia do grupy o wyższym statusie niż osoby, u których wzbudzono słabą identyfikację grupową (por. Lalonde i Silverman, 1994). Z kolei van Vugt i Hart (2004) badali, jak siła identyfikacji z grupą wpływa na lojalność wobec grupy własnej. Badacze ci zoperacjonalizowali lojalność jako decyzję o opuszczeniu grupy w sytuacji, gdy daje to możliwość uzyskania indywidualnych korzyści. Osoby uczestniczące w badaniach van Vughta i Hart (2004) miały możliwość zarobienia większej sumy pieniędzy, gdyby zdecydowały się na opuszczenie stworzonej na potrzeby eksperymentu grupy. We wszystkich trzech przeprowadzonych przez van Vughta i Hart (2004) badaniach osoby o silnej identyfikacji z grupą (zmierzonej lub wzbudzonej eksperymentalnie) częściej decydowały się na pozostanie w grupie mimo atrakcyjnych możliwości jej opuszczenia (zob. również Zdaniuk i Levine, 2001).

Wiele dowodów na związek identyfikacji grupowej z lojalnością wobec grupy można znaleźć też w badaniach z zakresu psychologii organizacji. W wielu z nich pokazano, że im

silniej pracownicy identyfikują się z organizacją, tym mniej skłonni są zmienić pracę (np. DeConinck, 2011, Harris i Cameron, 2005, Olkkonen i Lipponen, 2006, Smith i wsp., 2012, Van Dick i wsp., 2004). Zależność ta została także potwierdzona w meta-analizie przeprowadzonej przez Rikettę (2005). Zebrane do tej pory dowody empiryczne nie pozostawiają więc wątpliwości co do tego, że skłonność do wyboru strategii indywidualnej mobilności czy też, inaczej to ujmując, lojalność wobec grupy własnej, zależy od siły identyfikacji z grupą.

Identyfikacja grupowa a działanie na rzecz grupy własnej. Podjęcie zbiorowego działania (*collective action*) na rzecz poprawy sytuacji swojej grupy społecznej zależy od wielu czynników, takich jak postrzegana niesprawiedliwość panującej sytuacji, normy panujące w grupie, postrzeganie zmiany sytuacji jako możliwej, postrzegana możliwość indywidualnej mobilności, indywidualny interes jednostki, analiza zysków i strat czy też wiara w możliwość wpływu pojedynczego obywatela na politykę (*political efficacy*, przegląd badań w Kelly, 1993). Jednak jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na podjęcie zbiorowego działania wydaje się siła identyfikacji z grupą. Klandermans (2002) zaproponował, że identyfikacja z grupą jest, obok poczucia niesprawiedliwości i poczucia skuteczności, jednym z trzech głównych czynników decydujących o zaangażowaniu bądź niezaangażowaniu się w protest. Jeszcze większe znaczenie identyfikacji grupowej nadaje model zbiorowego działania oparty na tożsamości społecznej (*Social Identity Model of Collective Action* - SIMCA, van Zomeren, Postmes i Spears, 2008a). Według tego modelu, identyfikacja z grupą ma centralne znaczenie dla zaangażowania bądź nie zaangażowania się w zbiorowe działanie ponieważ nie dość, że bezpośrednio przekłada się na zwiększoną chęć działania na rzecz grupy, to jeszcze prowadzi do postrzegania większej niesprawiedliwości oraz do zwiększonego poczucia skuteczności, które to czynniki również zwiększają chęć

zaangażowania się w zbiorowe działanie. Adekwatność tego modelu udało się potwierdzić w meta-analizie 27 badań (Van Zomeren i wsp., 2008a).

Z kolei van Zomeren, Spears i Leach (2008b) pokazali, że identyfikacja grupowa zwiększa chęć zaangażowania się w zbiorowe działanie poprzez zwiększone odczuwanie kolektywnego gniewu spowodowanego niekorzystną sytuacją własnej grupy. Dodatkowo, badacze ci pokazali, że w przypadku osób silnie zidentyfikowanych z grupą wiara w skuteczność zbiorowego działania nie ma wpływu na chęć zaangażowania się – wiara w skuteczność zwiększała chęć zaangażowania się tylko u osób o słabej identyfikacji. Oznacza to, że jeśli identyfikacja grupowa jest silna, racjonalna analiza zysków i strat traci na znaczeniu. Wyniki badań potwierdzają więc, że silna identyfikacja grupowa zwiększa prawdopodobieństwo zaangażowania się w zbiorowe działanie na rzecz grupy.

Uczestnictwo w zbiorowym działaniu takim jak protesty czy demonstracje nie jest jednak jedyną możliwą formą działania na rzecz grupy. Znacznie ważniejsze z punktu widzenia dobrego funkcjonowania grupy jest angażowanie się jej członków w codzienne, większe lub mniejsze działania, które służą dobru grupy. Wiele badań potwierdziło, że siła identyfikacji grupowej jest powiązana również z takim rodzajem działania na rzecz grupy. Przykładowo, Barreto i Ellemers (2000) sprawdziły, czy skłonność do działania dla dobra grupy, zamiast dla indywidualnej korzyści, zależy od siły identyfikacji grupowej. Uczestnicy przeprowadzonego przez te badaczki eksperymentu mieli wybór, czy swoją pracą przysłużyć się do wyniku całej grupy, czy też pracować tylko dla swojej indywidualnej korzyści. Osoby o silnej identyfikacji grupowej częściej wybierały pracę na rzecz grupy niezależnie od tego, czy wybór ten miał pozostać anonimowy, czy też miał być podany do wiadomości innych członków grupy. Natomiast osoby o słabej identyfikacji w sytuacji wyboru anonimowego częściej wybierały pracę na własną korzyść. Z kolei w badaniu przeprowadzonym przez Reysena, Katzarską-Miller, Nesbit i Pierce (2013) identyfikacja z Amerykanami była pozytywnie związana

z szeregiem zachowań przynoszących korzyść amerykańskiemu społeczeństwu: chęcią zaangażowania się w wolontariat na rzecz grupy własnej, zamiarem głosowania w wyborach oraz płaceniem podatków.

Związek identyfikacji grupowej z działaniem dla dobra grupy potwierdzono również w wielu badaniach z zakresu psychologii organizacji. Na przykład badania przeprowadzone przez Bladera i Tylera (2009) pokazały, że im silniej pracownik identyfikuje się z zespołem pracowników (w Badaniu 1) lub z organizacją (w Badaniu 2), tym więcej przejawia zachowań wykraczających poza własne obowiązki, takich jak pomaganie innym pracownikom czy dzielenie się wiedzą (*extra-role behavior*). Wyniki badań Bladera i Tylera są tym bardziej przekonujące, że skale identyfikacji były w nich wypełniane przez pracowników, zaś ocena zachowań pracowników była dokonywana przez ich przełożonych. Związek identyfikacji z działaniem dla dobra innych pracowników oraz dla dobra organizacji pokazały także badania Olkkonen i Lipponen (2006).

W innym badaniu Tyler i Blader (2001) zbadali ponad 400 pracowników różnych organizacji aby sprawdzić, co motywuje ludzi do działania dla dobra swojej organizacji oraz do powstrzymania się od działania na jej szkodę. Celem badania było porównanie wpływu czynników materialnych, takich jak płaca oraz warunki pracy, z czynnikami związanymi z tożsamością grupową, takimi jak postrzegany status grupy, duma z przynależności do grupy oraz siła identyfikacji grupowej. Badacze wzięli pod uwagę pozytywne zachowania takie jak podporządkowywanie się normom panującym w organizacji, wykonywanie pracy wysokiej jakości, dawanie z siebie wszystkiego w pracy, pomaganie innym pracownikom czy zgłaszanie innowacyjnych pomysłów, a także działania szkodzące organizacji takie jak wynoszenie z miejsca pracy materiałów biurowych, nieuczciwe korzystanie ze zwolnień lekarskich czy spędzanie czasu pracy na prywatnych czynnościach. Czynniki związane z tożsamością grupową okazały się ważniejszymi predyktorami tych zachowań niż wysokość

zarobków oraz warunki pracy. Siła identyfikacji grupowej była związana z większością badanych zachowań: im silniejsza była identyfikacja z organizacją, tym bardziej pracownik był skłonny do działania na rzecz organizacji i tym rzadziej działał na jej szkodę. Związek identyfikacji z organizacją z zachowaniami przynoszącymi korzyść organizacji został też potwierdzony w meta-analizie przeprowadzonej przez Rikettę (2005). Podsumowując, liczne dowody empiryczne potwierdzają, że identyfikacja grupowa ma dodatni związek z działaniem na rzecz grupy – czy to w formie zbiorowego działania, czy to w formie codziennych zachowań, które służą dobru grupy.

Konsekwencje identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych.

Identyfikacja grupowa a postawy wobec członków grup obcych i faworyzacja grupy własnej. Według teorii tożsamości społecznej ludzie podtrzymują pozytywną tożsamość grupową przede wszystkim poprzez dokonywanie korzystnych porównań z innymi grupami (Tajfel, 1982, Tajfel i Turner, 1979). Liczne badania pokazały, że ludzie lepiej oceniają i traktują członków grupy własnej niż członków grup obcych (Bettencourt, Charlton, Dorr i Hume, 2001, Tajfel, Billig, Bundy i Flament, 1971), choć zjawisko faworyzacji grupy własnej (*in-group bias*) nie zawsze jest widoczne w przypadku grup o niskim statusie (Rudman, Feinberg i Fairchild, 2002).

Wielu badaczy zadawało sobie pytanie, czy pozytywność postaw wobec członków grup obcych zależy od siły identyfikacji z grupą własną. Teoretycznie, osoba o silnej identyfikacji grupowej powinna być bardziej skłonna do derogacji członków grup obcych, ponieważ jest to jeden ze sposobów na zachowanie pozytywnej tożsamości grupowej. Dla osoby o silnej identyfikacji zachowanie pozytywnej tożsamości jest ważniejsze, ponieważ jej samoocena w większym stopniu niż u osoby o słabszej identyfikacji opiera się na pozytywnej tożsamości grupowej. Wyniki przeprowadzonych do tej pory badań nie dają jednak jednoznacznej

odpowiedzi na pytanie, jaki jest charakter związku pomiędzy identyfikacją grupową a skłonnością do faworyzacji grupy własnej i derogacji członków grup obcych.

Wyniki części badań pokazują, że silniejsza identyfikacja grupowa wiąże się z bardziej negatywnymi postawami wobec członków grup obcych. Przykładowo, Aberson i Howanski (2002) badali, jak siła identyfikacji ze studentami własnego uniwersytetu wiąże się z faworyzacją grupy własnej wobec grup o niższym i wyższym statusie (np. osoby niestudiujące vs studenci bardziej prestiżowej instytucji). Silniejsza identyfikacja grupowa wiązała się z większym faworyzowaniem grupy własnej zarówno wobec grup o niższym jak i wyższym statusie. Związek identyfikacji grupowej z większym faworyzowaniem grupy własnej względem grup obcych wyłania się też z meta-analizy przeprowadzonej przez Abersona, Healy'ego i Romero (2000), lecz badacze zastrzegają, że jest ona przeprowadzona na niewielkiej liczbie badań.

Nie wszystkie badania potwierdzają jednak negatywny związek identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych. Na przykład analiza danych z badania Eurobarometer 47 przeprowadzona przez Jacksona, Browna, Browna i Marksa (2001) wykazała istotny związek dumy narodowej z postawami wobec imigrantów tylko w jednym z 15 badanych krajów Unii Europejskiej. W tym kraju (Grecji) duma narodowa była związana z bardziej pozytywnymi postawami. Również w badaniu przeprowadzonym w USA przez Lucasa i współpracowników (2014) związek identyfikacji z postawami wobec członków grup obcych (w tym przypadku: imigrantów) okazał się niejednoznaczny. Wzbudzenie silnej identyfikacji narodowej u pracodawców miało różne efekty w zależności od ich poglądów politycznych: u pracodawców o konserwatywnych poglądach wzbudzenie silnej identyfikacji zmniejszyło chęć zatrudniania imigrantów, natomiast wśród pracodawców o poglądach liberalnych efekt był odwrotny.

Podsumowując, badania w których identyfikacja grupowa traktowana jest jako konstrukt jednowymiarowy, i w których nie bierze się pod uwagę istnienia różnych jej rodzajów i komponentów, nie pozwalają na jednoznaczne wyciągnięcie wniosków na temat związku identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych.

Identyfikacja grupowa a postrzegane zagrożenie grupy własnej. Według teorii powstawania uprzedzeń przedstawionej przez Stephana i Stephan (2000), postrzeganie członków grup obcych jako zagrożenia dla grupy własnej to jedno z głównych źródeł uprzedzeń. Postrzeganie członków innych grup jako zagrażających może przybierać dwie formy: zagrożenia realistycznego, związanego z niebezpieczeństwem fizycznym i groźbą odebrania zasobów materialnych, oraz zagrożenia symbolicznego, związanego z obawą o wartości i tradycje kultywowane przez grupę własną.

Są pewne dowody na to, że silna identyfikacja grupowa wiąże się z postrzeganiem członków grup obcych jako bardziej zagrażających grupie własnej. Przykładowo, w badaniu przeprowadzonym przez Falomir-Pichastora i Frederic (2013, Badanie 1) wśród Szwajcarów silniejsza identyfikacja narodowa wiązała się z postrzeganiem imigrantów jako zagrożenia dla szwajcarskiej tożsamości. Z kolei Louis, Esses i Lalonde (2013) zbadali relacje pomiędzy siłą identyfikacji narodowej a różnymi aspektami postaw wobec imigrantów wśród obywateli Kanady i Australii. W obu badanych krajach silniejsza identyfikacja narodowa wiązała się z postrzeganiem relacji z imigrantami jako gry o sumie zerowej, tzn. przekonaniem o tym, że kiedy imigranci zyskują, „rdzenni” mieszkańcy tych krajów tracą (np. w sensie ekonomicznym).

Choć więc zebrane do tej pory dowody empiryczne na temat związku identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej nie są obszerne, obraz, który się z nich wyłania jest spójny: silniejsza identyfikacja grupowa wiąże się z postrzeganiem większego zagrożenia grupy własnej ze strony członków grup obcych.

Identyfikacja grupowa a skłonność do chronienia wizerunku grupy własnej

i odczuwanie kolektywnych emocji moralnych. Zachowanie pozytywnej tożsamości grupowej nie zależy jedynie od statusu grupy własnej względem innych grup. Bardzo ważnym czynnikiem decydującym o tym, na ile pozytywnie myślimy o własnej grupie jest to, w jaki sposób oceniamy jej moralność (Leach, Ellemers i Barreto, 2007). Postrzeganie własnej grupy jako nieskazitelnej moralnie jest trudne jeśli wiemy, że członkowie naszej grupy postępują, lub postępowali w przeszłości, w niemoralny sposób. Jednocześnie, jest to sytuacja, w której znajduje się większość ludzi – ze świecą szukać narodu, który nie ma na sumieniu czystek etnicznych, dyskryminacji mniejszości czy też historii brutalnej kolonizacji.

W jaki więc sposób ludzie są w stanie zachować pozytywny wizerunek grup, do których przynależą? Udaje im się to dzięki stosowaniu różnych strategii mających na celu podważenie odpowiedzialności swojej grupy za niemoralne czyny. Takie strategie to na przykład usprawiedliwianie zachowania członków grupy własnej czynnikami sytuacyjnymi, obarczanie winą ofiar, umniejszanie ich cierpień, czy nawet odmawianie im człowieczeństwa (Bandura, 1999). Zastosowanie tego typu strategii pozwala też na uniknięcie odczuwania nieprzyjemnych emocji moralnych, takich jak kolektywne poczucie winy i kolektywny wstyd, ponieważ podstawowym warunkiem ich odczuwania jest właśnie uznanie odpowiedzialności swojej grupy za niemoralny czyn (Jaworska, Olechowski i Bilewicz, 2011, Wohl, Branscombe i Klar, 2006).

Wydaje się, że identyfikacja grupowa powinna być związana ze zwiększoną skłonnością do zaprzeczania odpowiedzialności grupy własnej za niemoralne czyny, ponieważ zachowanie pozytywnego wizerunku grupy jest ważniejsze dla osoby silnie zidentyfikowanej. Wyniki badań potwierdzają te przewidywania – przykładowo, w badaniach przeprowadzonym przez Bilali, Tropp i Dasguptę (2012) wśród Turków (w odniesieniu do ludobójstwa Ormian z początku XX wieku) oraz wśród Tutsi i Hutu (w odniesieniu do

konfliktu etnicznego w Burundi) silniejsza identyfikacja grupowa była związana ze skłonnością do zrzucania odpowiedzialności za konflikt na drugą grupę. Z kolei w dwóch badaniach przeprowadzonych przez Doosje, Branscombe, Spearsa i Mansteda (2006) silniejsza identyfikacja narodowa wśród Holendrów była związana z mniejszym poparciem dla dokonania finansowego zadośćuczynienia za holenderską kolonizację Indonezji. Ponieważ dokonanie zadośćuczynienia może być równoznaczne z przyznaniem się do winy, wynik ten wskazuje na silniejszą skłonność do chronienia obrazu własnej grupy przez osoby o silnej identyfikacji. Sahdra i Ross (2007) badali natomiast, czy pamięć dotycząca konfliktów międzygrupowych zależy od siły identyfikacji z grupą. Badacze ci poprosili Sikhów i Hinduistów o wymienienie wydarzeń z przeszłości dotyczących wzajemnej przemocy pomiędzy tymi grupami. Okazało się, że silna identyfikacja grupowa zniekształca pamięć dotyczącą wzajemnej przemocy: osoby o silnej identyfikacji lepiej pamiętały przypadki przemocy grupy obcej względem grupy własnej niż przemoc grupy własnej względem grupy obcej. Nie było natomiast takiej zależności wśród osób o słabej identyfikacji z grupą.

Wyniki badań zdają się więc jednoznacznie potwierdzać, że osoby o silniejszej identyfikacji grupowej mają większą skłonność do chronienia wizerunku swojej grupy jako moralnej. Przewidywania dotyczące związku identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych, takich jak wstyd i poczucie winy, są jednak mniej jednoznaczne. Z jednej strony, odczuwanie tych emocji wymaga uznania odpowiedzialności grupy własnej za niemoralny czyn (Jaworska i wsp., 2011, Wohl i wsp., 2006). Skoro więc osoby o silnej identyfikacji mają skłonność do zaprzeczania tej odpowiedzialności, powinny też w mniejszym stopniu odczuwać kolektywne emocje moralne. Z drugiej jednak strony, osoby o silnej identyfikacji odczuwają emocje wynikające z przynależności do grupy bardziej intensywnie (Mackie, Smith i Ray, 2008). Przewidywania dotyczące związku identyfikacji

grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych są więc niejednoznaczne, i takie są również wyniki badań na ten temat.

Część badań wskazuje na mniejsze odczuwanie kolektywnych emocji moralnych przez osoby o silnej identyfikacji. Na przykład w badaniu przeprowadzonym przez Doosje i współpracowników (1998, Badanie 2) Holendrzy, których skonfrontowano z historią holenderskiej kolonizacji Indonezji (przedstawioną w sposób ambiwalentny, co pozostawiało miejsce dla interpretacji) odczuwali mniejsze poczucie winy, jeśli ich identyfikacja narodowa była silna. Jednak nie wszystkie badania potwierdzają tę zależność. Na przykład w badaniu przeprowadzonym przez Doosje i współpracowników (2006, Badanie 1) silniejsza identyfikacja grupowa wiązała się z odczuwaniem większej winy, jeśli źródłem informacji o przeszłych zbrodniach własnego narodu (tu: kolonizacji Indonezji przez Holendrów) byli historycy z własnej grupy. Z kolei we wcześniej cytowanym badaniu Doosje i współpracowników (1998, Badanie 2) nie było różnic w odczuwaniu winy pomiędzy osobami o silnej i słabej identyfikacji jeśli kolonizacja Indonezji była przedstawiona w sposób jednoznacznie pozytywny lub jednoznacznie negatywny. Natomiast w badaniu przeprowadzonym przez Johnsa, Schmadera i Lickela (2005) Amerykanie o silnej identyfikacji narodowej odczuwali większy wstyd za dyskryminację Arabów przez innych Amerykanów, ale tylko jeśli wydarzenie to było bardzo negatywne. Jeśli zachowanie innych Amerykanów nie było aż tak negatywne, silniejsza identyfikacja wiązała się z odczuwaniem mniejszego wstydu. Podobną zależność można było w tym badaniu zaobserwować dla poczucia winy, choć nie osiągnęła ona istotności statystycznej.

Podsumowując, z badań w których identyfikację grupową traktowano jako konstrukt jednowymiarowy, nie wyróżniając jej poszczególnych rodzajów, nie można wyciągnąć jednoznacznych wniosków na temat związku identyfikacji grupowej z odczuwaniem

kolektywnych emocji moralnych. Niektóre z tych badań pokazują zależność pozytywną, podczas gdy inne - zależność negatywną lub brak zależności.

Rozdział II: Rodzaje Identyfikacji Grupowej

Od wielu lat psychologowie, socjologowie i politolodzy zastanawiają się, czy silne przywiązanie do własnej grupy musi mieć negatywne konsekwencje dla stosunków z innymi grupami (np. Patrick, 1925, Stawell, 1915). Rozróżnienie na różne rodzaje przywiązania do grupy, które można znaleźć w wielu koncepcjach teoretycznych, pomaga udzielić odpowiedzi na to pytanie. Propozycja, że przywiązanie do własnego narodu może przybrać formę niebezpiecznego „pseudo-patriotyzmu” lub pozbawionego złych konsekwencji „autentycznego” patriotyzmu pojawiła się już w słynnej pracy Adorno i współpracowników dotyczącej osobowości autorytarnej (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson i Sanford, 1950). Jednak dopiero Kosterman i Feshbach (1989) stworzyli narzędzie, za pomocą którego udało się zmierzyć te dwie formy przywiązania do własnego narodu, które nazwali nacjonalizmem i patriotyzmem. Patriotyzm to, według definicji Kostermana i Feshbacha (1989), po prostu przywiązanie do własnego narodu, podczas gdy nacjonalizm to przekonanie, że własny naród jest lepszy od innych, w związku z czym powinien nad nimi dominować.

Inne rozróżnienie rodzajów identyfikacji narodowej zaproponowali Schatz, Staub i Lavine (1999). Według tych badaczy, patriotyzm może przybrać dwie formy: ślepego patriotyzmu, który oznacza popieranie własnego kraju niezależnie od jego czynów i decyzji oraz odrzucanie wszelkiej krytyki, oraz konstruktywnego patriotyzmu, który wiąże się z otwartością na krytykę swojego kraju, ponieważ jest ona niezbędna, aby ten kraj ulepszać. Oba wyróżnione rodzaje patriotyzmu są związane z pozytywnym stosunkiem do swojego kraju i silnym przywiązaniem do ojczyzny. Jednak podczas gdy „ślepy patriota” uważa każdą krytykę swojego kraju za nielojalność, „konstruktywny patriota” byłby skłonny sprzeciwić się działaniom własnego kraju, jeśli uważałby, że na dłuższą metę będą one szkodliwe dla ojczyzny.

Podobny podział form identyfikacji grupowej zaproponowali Roccas, Klar i Liviatan (2006). Stworzyli oni skalę, która mierzy gloryfikację własnego narodu (pojęcie odpowiadające nacjonalizmowi i ślepemu patriotyzmowi) oraz przywiązanie do narodu (koncept odpowiadający patriotyzmowi czy też konstruktywnemu patriotyzmowi). Badacze zdefiniowali gloryfikację jako uważanie swojego narodu za lepszy od innych, przy jednoczesnym poszanowaniu jego przywódców i symboli narodowych oraz bezwarunkowym podporządkowywaniu się normom i przepisom obowiązującym w grupie. Z kolei przywiązanie do własnego narodu to po prostu silna identyfikacja narodowa, pozbawiona jednak cech związanych z jej gloryfikowaniem. Ponieważ te dwa rodzaje identyfikacji są ze sobą pozytywnie skorelowane i mierząc przywiązanie, nie można uniknąć jednoczesnego mierzenia gloryfikacji, dopiero statystyczne wyłączenie wspólnej wariancji tych zmiennych pozwala na uchwycenie efektów nie-gloryfikującego przywiązania do narodu (Roccas i wsp., 2006).

Golec de Zavala i współpracownicy (2013a) podeszli do rozróżnienia rodzajów identyfikacji grupowej inaczej niż poprzednicy. Po pierwsze, dokonane przez nich rozróżnienie rodzajów identyfikacji dotyczy nie tylko grup narodowych, lecz wszelkiego rodzaju grup społecznych. Po drugie, jest to pierwsza koncepcja, która oprócz wyróżnienia rodzajów identyfikacji grupowej, dostarcza również wyjaśnienia źródeł tych rodzajów tożsamości oraz powiązanych z nimi zachowań (Cichocka i wsp., 2015a). Rozważania Golec de Zavali i współpracowników (2013a) dotyczące możliwych form identyfikacji grupowej są bowiem oparte na teoriach dotyczących samooceny na poziomie indywidualnym.

Dojrzała i Narcystyczna Samoocena na Poziomie Indywidualnym

Pogląd, że posiadanie wysokiej samooceny jest bezsprzecznie pozytywne i najlepsze pod względem adaptacyjnym został pod koniec XX wieku zastąpiony przekonaniem, że wysoka samoocena może przyjmować różne oblicza (Baumeister, Smart i Boden, 1996, Jordan,

Spencer, Zanna, Hoshino-Browne i Correll, 2003). Zgromadzono dowody empiryczne wskazujące na to, że jeśli wysoka samoocena jest nadmiernie pozytywna, niestabilna lub połączona z niską samooceną na poziomie nieświadomym, prowadzi ona do szeregu negatywnych konsekwencji, takich jak defensywne reagowanie na zagrożenie samooceny czy przejawianie wrogości i złości (Jordan i wsp., 2003, Kernis, Grannemann i Barclay, 1989, Kernis, Lakey i Heppner, 2008).

Kernis (2003) wyróżnił co najmniej cztery podejścia wyjaśniające naturę takiej wysokiej, lecz defensywnej, samooceny. Pierwsze z nich zakłada, że osoby posiadające defensywną wysoką samoocenę zwyczajnie oszukują wypełniając skale samooceny – chcą się zaprezentować w lepszym świetle, więc umyślnie zawyżają swoje wyniki. W rzeczywistości jednak osoby te mają niską samoocenę, i są tego świadome. Drugie podejście mówi, że samoocena defensywna występuje w sytuacji, w której istnieje rozbieżność pomiędzy samooceną jawną a samooceną utajoną (Bosson, Brown, Zeigler-Hill i Swann, 2003, Jordan i wsp., 2003). Według tego podejścia, osoby o defensywnej samoocenie nie oszukują udzielając odpowiedzi na skali samooceny – ich negatywne uczucia na własny temat są po prostu nieuświadomione. Według trzeciego podejścia samoocena defensywna to samoocena, która jest zależna od wyników uzyskiwanych w ważnych dla jednostki dziedzinach (Crocker i Wolfe, 2001, Deci i Ryan, 1995, za: Kernis, 2003). Czwarte podejście mówi o tym, że defensywna samoocena to wysoka samoocena, która jest niestabilna – bardzo łatwo ulega wahaniom w zależności od sytuacji (Kernis, Cornell, Sun, Berry i Harlow, 1993).

Nieco innym spojrzeniem na wysoką, lecz szkodliwą samoocenę jest podejście skupiające się na cesze osobowości nazwanej narcyzmem. Pojęcie narcyzmu powstało z początku na określenie zaburzenia osobowości mającego źródło w nieprawidłowych relacjach z opiekunami we wczesnym dzieciństwie (Freud, 1914, Kernberg, 1985, Kohut, 1972). Z czasem zaczęto traktować narcyzm nie tylko jako zaburzenie, ale również jako jedną z cech

osobowości, która może mieć mniejsze lub większe natężenie (Raskin i Hall, 1979). Według Morf i Rhodewalta (2001) osoba narcystyczna charakteryzuje się wyolbrzymionym, nadmiernie pozytywnym obrazem siebie, który nie będąc oparty na realistycznych podstawach, wymaga ciągłego potwierdzania. Osoba o wysokim natężeniu narcyzmu przejawia nadmierną koncentrację na swoim poczuciu własnej wartości. Wciąż przegląda się w oczach innych, aby potwierdzić swoją wartość - wykonuje swojego rodzaju „pracę”, mającą na celu podtrzymanie wysokiej samooceny. Polega ona na przykład na zniekształconym postrzeganiu rzeczywistości czy wyszukiwaniu takich sytuacji, w których wysokie poczucie własnej wartości będzie mogło zostać zachowane (Morf i Rhodewalt, 2001).

Choć badania wskazują na związek narcyzmu z wieloma w gruncie rzeczy adaptacyjnymi cechami (Sedikides, Rudich, Gregg, Kumashiro i Rusbult, 2004), to bycie osobą narcystyczną ma też swoją „ciemną” stronę. Narcyzm wiąże się z brakiem empatii i niskim natężeniem cech związanych ze wspólnotowością (Bosson i wsp., 2008, Ritter i wsp., 2011). Z tego powodu w dłuższej perspektywie prowadzi on do rozpadu relacji międzyludzkich (Morf i Rhodewalt, 2001). Ostatecznie narcyz nie otrzymuje więc od innych pozytywnej informacji zwrotnej na swój temat, której tak bardzo oczekuje - jego nadmiernie wysoka samoocena nigdy nie może być w dostatecznym stopniu potwierdzona (Morf i Rhodewalt, 2001). Narcyzm wiąże się również z reagowaniem agresją w sytuacji zagrożenia samooceny (Bushman i Baumeister, 1998, Kernis i Sun, 1994).

Inną formą wysokiej samooceny jest samoocena dojrzała (nazywana też autentyczną lub optymalną). Chociaż, podobnie jak samoocena defensywna (narcystyczna), wyraża ona pozytywny stosunek do własnej osoby, pod innymi względami jest jej przeciwieństwem. Samoocena dojrzała nie ulega znacznym wahaniom w zależności od sytuacji, nie jest zależna od spełnienia narzuconych sobie standardów oraz jest zgodna na poziomach jawnym

i utajonym (Kernis, 2003). Kernis (2003) opisuje osobę z autentycznie wysoką samooceną opierając się na klasycznych pracach z zakresu psychologii humanistycznej (Rogers, 1951, 1959, 1961, za: Kernis, 2003). Osoba taka akceptuje siebie razem ze swoimi wadami, nie ma potrzeby bycia lepszą od innych a jej poczucie własnej wartości trudno podważyć. Z tego powodu osoba z autentycznie wysoką samooceną nie będzie raczej stosować zniekształceń poznawczych mających na celu zachowanie za wszelką cenę pozytywnego obrazu siebie. Działania takiej osoby nie będą też nakierowane na nieprzerwane potwierdzanie swojej wartości, lecz będą odzwierciedleniem jej zainteresowań i zdolności. Dojrzała samoocena ma szereg pozytywnych konsekwencji psychologicznych, takich jak dobre przystosowanie i dobrostan psychiczny (Kernis, 2003).

Dojrzała i Narcystyczna Identyfikacja Grupowa

Analogicznie do rozróżnienia na dojrzałą i defensywną samoocenę na poziomie indywidualnym, Golec de Zavala i współpracownicy (2013a) zaproponowali rozróżnienie na dojrzałą i narcystyczną identyfikację grupową. Narcystyczna identyfikacja grupowa - inaczej kolektywny narcyzm - to nadmiernie pozytywny, wręcz „nadmuchany” obraz grupy własnej, który z powodu swojej nierealistyczności wymaga ciągłego potwierdzania (Golec de Zavala, 2011, Golec de Zavala i wsp., 2009). Dodatkowo, ekstremalnie pozytywny obraz własnej grupy jest podszyty ukrytymi wątpliwościami co do jej wartości. Kolektywny narcyzm ma poczucie, że wielkość jego grupy jest niedoceniana przez innych (Golec de Zavala i wsp., 2009). Można powiedzieć, że jest to rodzaj grupowej samooceny bardzo zależnej od tego, co osoby spoza grupy myślą na jej temat (por. Amiot i Aubin, 2013, Amiot i Hornsey, 2010). Osoba zidentyfikowana z grupą w sposób narcystyczny jest wyczulona na wszelką krytykę grupy własnej, ponieważ potwierdza ona tylko jej wewnętrzne wątpliwości co do prawdziwej wartości grupy. Kolektywny narcyzm jest bardzo zmotywowany, aby za wszelką cenę utrzymać pozytywny obraz grupy w oczach swoich i innych. Dlatego na potencjalne zagrożenie

wizerunku grupy będzie reagował w sposób defensywny. Badania potwierdziły, że kolektywny narcyzm łączy się ze skłonnością do interpretowania zachowań innych grup jako zniewagi (Golec de Zavala i wsp., 2009), a w wypadku zagrożenia wizerunku grupy wiąże się z przejawianiem agresji wobec źródła krytyki (Golec de Zavala i wsp., 2013b).

Dojrzała identyfikacja grupowa jest zdefiniowana przez analogię do stabilnej i dobrze ugruntowanej samooceny. Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa nie jest podszyta wewnętrznymi wątpliwościami na temat wartości swojej grupy, osoba cechująca się takim rodzajem identyfikacji nie odbierze negatywnych informacji na temat grupy własnej jako zagrażających. Dojrzała zidentyfikowana osoba jest wewnętrznie przekonana o wartości swojej grupy i sądy innych na jej temat, lub fakt że grupa nie zawsze postępuje w odpowiedni sposób, nie są w stanie tego przekonania podważyć (Golec de Zavala i wsp., 2013a).

W przeciwieństwie więc do identyfikacji narcystycznej, dojrzała identyfikacja grupowa nie powinna wiązać się z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy oraz innymi konsekwencjami negatywnymi dla stosunków międzygrupowych (Cichocka i wsp., 2015a, Cichocka i wsp., 2015b; Golec de Zavala i wsp., 2013a).

Koncepcja dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej dostarcza również wyjaśnienia źródeł tych dwóch rodzajów przywiązania do grupy (Cichocka i wsp., 2015a). Według Cichockiej i współpracowników (2015a), natężenie tych rodzajów identyfikacji nie jest stałe, lecz zmienia się wraz ze zmianą poczucia kontroli na poziomie indywidualnym. Spadek poczucia indywidualnej kontroli wzmacnia identyfikację narcystyczną, natomiast wzrost poczucia indywidualnej kontroli umacnia dojrzałą identyfikację grupową i osłabia identyfikację narcystyczną. Założony wzór zależności udało się potwierdzić w serii badań, przeprowadzonych zarówno z użyciem metod korelacyjnych, jak i eksperymentalnych (Cichocka i wsp., 2015a).

Dlaczego sposób identyfikowania się z grupą miałby zależeć od indywidualnego poczucia kontroli? Poczucie kontroli nad własnym życiem oraz otaczającym nas światem jest jedną z podstawowych potrzeb jednostki (Leotti, Iyengar i Ochsner, 2010). Jak argumentują Cichocka i współpracownicy (2015a), dopiero zaspokojenie potrzeb na poziomie indywidualnym pozwala jednostce na zaangażowanie się w grupę w sposób konstruktywny, to jest taki, którego celem jest wzbogacenie grupy posiadanymi przez siebie zasobami, a nie – przeciwnie – uzupełnienie własnych braków poprzez przynależność do grupy. Według Cichockiej i współpracowników (2015a) takim konstruktywnym rodzajem identyfikacji jest właśnie dojrzała identyfikacja grupowa. Narcystyczna identyfikacja grupowa jest natomiast przywiązaniem kompensacyjnym, które służy uzupełnieniu braków w poczuciu kontroli na poziomie indywidualnym.

Podczas gdy do pomiaru identyfikacji narcystycznej stworzono narzędzie charakteryzujące się bardzo dobrymi właściwościami psychometrycznymi (Golec de Zavała i wsp., 2009), do tej pory nie udało się stworzyć narzędzia pozwalającego na bezpośredni pomiar dojrzałej identyfikacji grupowej. Ponieważ zarówno dojrzała, jak i narcystyczna identyfikacja wiążą się z silnym przywiązaniem do grupy własnej, popularne skale identyfikacji grupowej (np. Cameron, 2004, Leach i wsp., 2008) w rzeczywistości mierzą jednocześnie oba te rodzaje identyfikacji. Golec de Zavała i współpracownicy (2013a) znaleźli jednak sposób, aby zmierzyć dojrzałą identyfikację grupową w sposób pośredni: zmierzili identyfikację grupową, a następnie statystycznie wyłączyli z analiz wariancję dzieloną przez identyfikację i kolektywny narcyzm. Dzięki temu, identyfikacja grupowa została pozbawiona komponentu narcystycznego i możliwe stało się zbadanie korelatów dojrzałej identyfikacji grupowej, które opiszę szerzej w kolejnym rozdziale.

Rodzaje Identyfikacji Grupowej a Konsekwencje Dla Stosunków Międzygrupowych i Dla Grupy Własnej

Wyróżnienie różnych form identyfikacji grupowej pomogło w wyklarowaniu niespójnych wyników badań na temat związków identyfikacji z różnego rodzaju postawami i zachowaniami. Co więcej, w przypadku niektórych zmiennych zależnych, choć wyniki badań dotyczące roli identyfikacji grupowej wydawały się spójne, to jednak rozróżnienie rodzajów identyfikacji pozwoliło zinterpretować je na nowo.

Rodzaje identyfikacji a działanie na rzecz grupy i lojalność wobec grupy. Nie ma wielu badań analizujących związki różnych rodzajów identyfikacji grupowej z działaniami na rzecz grupy własnej – zapewne dlatego, że wyniki badań bardzo spójnie wskazują na pozytywną zależność pomiędzy identyfikacją grupową a gotowością do takich działań (przegląd badań w Rozdziale I).

Jednak nawet te nieliczne badania wskazują na to, że tylko w przypadku niektórych rodzajów identyfikacji występuje pozytywny związek z działaniem na rzecz grupy własnej. Przykładowo, Huddy i Khatib (2007) sprawdzali związki pomiędzy różnymi formami identyfikacji a zaangażowaniem w politykę oraz udziałem w wyborach wśród Amerykanów. Ich analizy wykazały, że bardziej dojrzałe formy identyfikacji, takie jak konstruktywny patriotyzm, wiązały się z większym zainteresowaniem polityką oraz udziałem w wyborach, podczas gdy takie formy identyfikacji jak nacjonalizm i bezkrytyczny patriotyzm wiązały się z mniejszym zainteresowaniem polityką i rzadszym udziałem w wyborach. Podobne wyniki uzyskali Schatz i współpracownicy (1999). Pokazali oni, że wśród Amerykanów ślepy patriotyzm wiąże się z mniejszą wiedzą o polityce, natomiast konstruktywny patriotyzm wiąże się z większym zainteresowaniem polityką i wiarą w to, że angażując się w politykę można wpłynąć na sytuację w kraju.

Związek narcystycznej i dojrzałej identyfikacji grupowej z działaniem na rzecz grupy nie był jeszcze badany z użyciem modelu zaproponowanego przez Golec de Zavale i współpracowników (2013a). Wedle mojej wiedzy nie ma także badań sprawdzających związki różnych rodzajów identyfikacji grupowej ze skłonnością do wybierania strategii mobilności społecznej czy też lojalnością wobec grupy. Dlatego przyjrzenie się tym zależnościom będzie jednym z celów mojej pracy.

Rodzaje identyfikacji grupowej a postawy wobec członków grup obcych. Wyniki badań nad związkiem identyfikacji grupowej z postawami wobec członków innych grup są wyjątkowo niespójne (zob. przegląd tych badań w Rozdziale I). Wyróżnienie rodzajów identyfikacji grupowej pomaga w wyjaśnieniu tych niespójności.

De Figueiredo i Elkins (2003) przeprowadzili analizę danych z sześciu różnych sondaży (ISSP, 2 fale GSS oraz 3 fale WVS) obejmujących respondentów z wielu różnych krajów. Identyfikacja grupowa była w tych sondażach mierzona przy pomocy wielu różnych pytań. Kiedy sprawdzono związek identyfikacji z postawami wobec członków grup obcych nie biorąc pod uwagę treści pytań, identyfikacja nie była w większości krajów związana z postawami. Wobec tego de Figueiredo i Elkins (2003) dokonali kategoryzacji pytań dotyczących identyfikacji zadanych w sondażu ISPP, kwalifikując je jako mierzące nacjonalizm bądź patriotyzm (Kosterman i Feshbach, 1989). Klasyfikacja ta została potwierdzona w analizie czynnikowej. Okazało się, że nacjonalizm jest związany z większymi, a patriotyzm – z mniejszymi uprzedzeniami wobec członków grup obcych. Z kolei analiza danych z innej fali sondażu GSS przeprowadzona przez tych samych badaczy (De Figueiredo i Elkins, 2003) potwierdziła związek nacjonalizmu z większymi uprzedzeniami, lecz nie wykazała istotnego związku pomiędzy uprzedzeniami a patriotyzmem. Również badanie przeprowadzone przez Blanka i Schmidta (2003) na reprezentatywnej próbie Niemców pokazało związek nacjonalizmu z bardziej negatywnymi

postawami, takimi jak chęć dyskryminacji obcokrajowców mieszkających w Niemczech.

W tym badaniu patriotyzm wiązał się z postawami bardziej pozytywnymi.

Badanie przeprowadzone przez Parker (2009) pokazało z kolei, że wśród Amerykanów ślepy patriotyzm wiąże się z bardziej negatywnymi postawami wobec członków różnych grup obcych (fundamentalistów islamskich, Arabów, Żydów i Afroamerykanów). Co ciekawe, patriotyzm „symboliczny”, czyli pozytywny stosunek do symboli narodowych takich jak flaga amerykańska, wiązał się z bardziej pozytywnymi postawami wobec Żydów i Afroamerykanów, ale nie był związany z postawami wobec fundamentalistów islamskich i Arabów.

Spry i Hornseya (2007) badali związek ślepego i konstruktywnego patriotyzmu wśród Australijczyków z postawami wobec imigrantów. Ślepy patriotyzm okazał się związany z bardziej negatywnymi postawami wobec imigracji i wielokulturowości oraz z mniejszym poparciem dla dostarczania imigrantom usług ułatwiających im zachowanie własnej kultury (np. telewizja i radio w językach etnicznych, finansowanie organizacji etnicznych).

Konstruktywny patriotyzm nie był natomiast związany z tymi postawami.

Wyłaniający się z badań związek „złych” form identyfikacji, takich jak nacjonalizm czy ślepy patriotyzm, z postawami wobec członków grup obcych wydaje się jasny: te formy identyfikacji prowadzą do uprzedzeń wobec członków innych grup. Również badania nad kolektywnym narcyzmem jednoznacznie potwierdzają, że wiąże się on z negatywnymi postawami wobec członków innych grup (Golec de Zavala i Cichocka, 2011, Golec de Zavala i wsp., 2013a). Wyniki dotyczące „dobrych” form identyfikacji z postawami wobec członków grup obcych wydają się mniej spójne: w niektórych badaniach związek ten okazuje się pozytywny, w innych nie ma takiego związku, w innych jeszcze – tak jak w badaniu przeprowadzonym przez Parker (2009) – związek ten różni się w zależności od branej pod uwagę grupy obcej.

Niespójność tę udało się ostatecznie wyjaśnić dzięki badaniom przeprowadzonym przez Golec de Zawalę i współpracowników (2013a). W pięciu badaniach, przeprowadzonych wśród mieszkańców dwóch różnych krajów (Polski i Wielkiej Brytanii) oraz w odniesieniu do dwóch różnych rodzajów grup (grupy narodowe oraz przynależność do danego uniwersytetu) badacze ci wykazali, że dojrzała identyfikacja grupowa (rozumiana jako przywiązanie do grupy własnej pozbawione wariacji dzielonej z kolektywnym narcyzmem) wiąże się z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych. Wyniki takie udało się uzyskać niezależnie od tego, czy zastosowaną miarą przywiązania do grupy była identyfikacja grupowa, kolektywna samoocena (Luhtanen i Crocker, 1992) czy też konstruktywny patriotyzm.

Rodzaje identyfikacji grupowej a postrzegane zagrożenie grupy własnej. Jak wynika z przeglądu badań przedstawionego w Rozdziale I niniejszej pracy, wyniki badań na temat związku identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej są spójne: silniejsza identyfikacja wiąże się z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy. Jednak badania, w których wzięto pod uwagę różne rodzaje identyfikacji grupowej, rzucają nowe światło na tę zależność.

Przykładowo, w badaniu przeprowadzonym przez Cichocką i współpracowników (2015b, Badanie 2) na poziomie korelacji identyfikacja z Polakami była związana z postrzeganiem większego zagrożenia dla kraju. Jednak po wyłączeniu z analizy wariacji narcystycznej, dojrzała identyfikacja grupowa okazała się być związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy. Identyfikacja narcystyczna była natomiast związana z postrzeganiem większego zagrożenia, co jest zgodne z wynikami wcześniejszych badań na ten temat (Golec de Zawała i Cichocka, 2011, Golec de Zawała i wsp., 2009).

Badania, w których porównuje się efekty konstruktywnego i ślepego patriotyzmu pokazują z kolei, że podczas gdy ślepy patriotyzm związany jest z postrzeganiem większego zagrożenia

dla grupy, nie ma związku pomiędzy postrzeganym zagrożeniem a konstruktywnym patriotyzmem. Schatz i współpracownicy (1999) wykazali, że wśród Amerykanów ślepy patriotyzm wiąże się z postrzeganiem większego zagrożenia ze strony innych państw, podczas gdy nie ma związku pomiędzy konstruktywnym patriotyzmem a postrzeganiem tego rodzaju zagrożenia. Z kolei badanie przeprowadzone przez Spry i Hornseya (2007) wśród Australijczyków wykazało związek ślepego patriotyzmu z postrzeganiem większego zagrożenia symbolicznego ze strony imigrantów. W tym badaniu konstruktywny patriotyzm również nie był związany z postrzeganym zagrożeniem. Należy jednak zaznaczyć, że w badaniach nad ślepy i konstruktywny patriotyzm nie analizowano, jak wyglądają związki tych rodzajów przywiązania do grupy po wyłączeniu z analizy ich wspólnej wariancji. Bardzo możliwe, że konstruktywny patriotyzm, po pozbawieniu go wariancji dzielonej ze ślepy patriotyzmem, również okazałby się związany z postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy.

Rozróżnienie rodzajów identyfikacji grupowej pomogło więc w wyjaśnieniu natury związku identyfikacji z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej – mimo że wyniki wcześniejszych badań na ten temat wydawały się bardzo spójne. Okazuje się, że tylko „złe” formy identyfikacji grupowej, takie jak ślepy patriotyzm i kolektywny narcyzm, są związane z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy. „Dobre” formy przywiązania do grupy, takie jak konstruktywny patriotyzm i dojrzała identyfikacja grupowa nie wiążą się z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej, a nawet mogą być związane z postrzeganiem mniejszego zagrożenia.

Rodzaje identyfikacji grupowej a skłonność do obrony wizerunku grupy własnej i odczuwanie kolektywnych emocji moralnych. Wyniki badań opisanych w Rozdziale I niniejszej pracy spójnie wskazują na to, że silniejsza identyfikacja grupowa wiąże się z większą skłonnością do obronnego reagowania na zagrożenie wizerunku grupy własnej.

Wyniki badań na temat związku identyfikacji grupowej ze skłonnością do odczuwania kolektywnych emocji moralnych są natomiast bardzo niespójne. Wyróżnienie rodzajów identyfikacji grupowej pozwoliło na częściowe wyjaśnienie tych niespójności.

W badaniu przeprowadzonym przez Schatza i współpracowników (1999) badani Amerykanie mogli wybrać, który z zaproponowanych im artykułów mają ochotę przeczytać. Wśród zaproponowanych tekstów znajdowały się artykuły krytyczne wobec USA, przychylne USA oraz neutralne. Ślepy patriotyzm był w tym badaniu związany z tendencją do częstszego wybierania artykułów przychylnych USA i rzadszego wybierania artykułów krytycznych. Nie było natomiast związku pomiędzy konstruktywnym patriotyzmem a dokonywanym wyborem artykułów.

Z kolei w badaniu przeprowadzonym na reprezentatywnej próbie Niemców przez Blanka i Schmidta (2003) nacjonalizm był związany z większym zgadzaniem się z twierdzeniem, że Żydzi byli częściowo winni prześladowań, które spotkały ich w historii. Obwinianie ofiar jest jedną ze strategii pozwalających na zdjęcie z siebie moralnej odpowiedzialności i uniknięcie odczuwania winy za niemoralne czyny (Bandura, 1999, Jaworska i wsp., 2011, Wohl i wsp., 2006). Zgadzanie się z takim stwierdzeniem przez Niemców można więc uznać za chęć zdjęcia z narodu niemieckiego moralnej odpowiedzialności za Holokaust. Patriotyzm nie był natomiast związany ze stopniem zgadzania się z tym stwierdzeniem, co oznacza że większe natężenie patriotyzmu wśród Niemców nie musi prowadzić do zaprzeczania odpowiedzialności grupy własnej za niemoralne czyny.

Najwięcej dowodów empirycznych wyjaśniających związek identyfikacji grupowej ze skłonnością do chronienia wizerunku grupy własnej pochodzi z badań, w których używano skali gloryfikacji i przywiązania (Roccas i wsp., 2006). Na przykład Roccas i współpracownicy (2006, Badanie 1) sprawdzili, jak gloryfikacja i przywiązanie u Izraelczyków wiążą się z reakcjami na tekst mówiący o złym traktowaniu Palestyńczyków

przez Izrael. Okazało się, że tylko identyfikacja w formie gloryfikacji wiązała się z chęcią umniejszania odpowiedzialności Izraelczyków za zaistniałe wydarzenia (poprzez np. zrzucanie jej na Palestyńczyków) oraz, w konsekwencji, z odczuwaniem mniejszego poczucia winy. Identyfikacja w formie przywiązania, z której dodatkowo wyłączono statystycznie wariancję dzieloną z gloryfikacją, wiązała się z mniejszą skłonnością do usprawiedliwiania Izraelczyków, a w konsekwencji z odczuwaniem większego poczucia winy.

Również w badaniach przeprowadzonych przez Leidnera, Castano, Zaisera i Giner-Sorollę (2010) udowodniono związek pomiędzy gloryfikacją grupy własnej a skłonnością do obrony jej pozytywnego wizerunku. W jednym z badań obywateli USA skonfrontowano z tekstem o nadużyciach, jakich żołnierze amerykańscy dopuścili się w Iraku wobec irańskich więźniów (Badanie 1). Uczestnicy badania, którzy bardziej gloryfikowali własny naród, byli bardziej skłonni do stosowania różnych strategii mających na celu zmniejszenie odczuwanych wyrzutów sumienia (np. twierdzenie, że rodziny ofiar przeżywały mniej negatywnych emocji w wyniku popełnionych nadużyć czy odmawianie ofiarom człowieczeństwa). Amerykanie, którzy osiągnęli wyższe wyniki na skali gloryfikacji chcieli też w mniejszym stopniu ukarać żołnierzy, którzy dopuścili się nadużyć oraz wyrażali mniejsze poparcie dla zadośćuczynienia rodzinom ofiar. Większe przywiązanie wiązało się natomiast z przypisywaniem rodzinom ofiar przeżywania bardziej negatywnych emocji, chęcią wymierzenia większych kar amerykańskim żołnierzom oraz większym poparciem dla zadośćuczynienia. Z kolei w drugim badaniu przeprowadzonym przez Leidnera i współpracowników (2010, Badanie 2) w tym samym kontekście jedynie gloryfikacja wiązała się z większą skłonnością do dehumanizowania ofiar i z chęcią wymierzenia mniejszych kar amerykańskim żołnierzom – w tym badaniu przywiązanie nie było istotnym predyktorem wspomnianych zmiennych. Także w badaniach przeprowadzonych przez Bilali (2012) wśród Amerykanów gloryfikacja własnego narodu wiązała się z usprawiedliwianiem negatywnych wydarzeń z historii USA

(takich jak zrzućenie bomb na Hiroszimę i Nagasaki), a także z uznawaniem ich za mniej ważne dla historii kraju. W badaniu tym nie zmierzono przywiązania do grupy.

Również badania przeprowadzone z użyciem konceptualizacji narcystycznej i dojrzałej identyfikacji grupowej wskazują na to, że związek identyfikacji z defensywnością nie jest tak oczywisty, jak wynikało to z wcześniejszych badań. We wszystkich czterech badaniach przeprowadzonych przez Golec de Zawalę i współpracowników (2013b) narcystyczna identyfikacja grupowa związana była z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy, natomiast dojrzała identyfikacja grupowa nie była związana z defensywnym reagowaniem (w trzech z czterech przeprowadzonych badań) lub była związana z mniej defensywnym reagowaniem (w jednym z czterech badań).

Okazuje się więc, że związek identyfikacji grupowej ze skłonnością do obrony wizerunku grupy własnej i odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych udało się w dużej mierze wyjaśnić dzięki wyróżnieniu rodzajów identyfikacji grupowej. Z badań wyłania się jasny obraz związku pomiędzy „złymi” formami przywiązania do grupy, takimi jak nacjonalizm, ślepy patriotyzm i gloryfikacja grupy: tego typu identyfikacja wiąże się z obronnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy, zrzucaniem z grupy odpowiedzialności za jej niemoralne czyny oraz odczuwaniem w związku z nimi mniejszego poczucia winy. Wyniki dotyczące związku „dobrych” form identyfikacji grupowej ze skłonnością do przyznawania się do błędów własnej grupy są jednak mniej spójne – czasami badania pokazują związek pozytywny, a czasami brak związku.

Rodzaje identyfikacji grupowej a konsekwencje dla grupy własnej i stosunków międzygrupowych – podsumowanie. Na podstawie przedstawionego przeglądu badań można dokonać klasyfikacji rodzajów identyfikacji grupowej pod względem ich pozytywnych bądź negatywnych konsekwencji. Pozytywność lub negatywność omówionych przeze mnie konsekwencji identyfikacji grupowej może podlegać dyskusji. Dlatego w tym miejscu

przedstawię założenia dotyczące pozytywności lub negatywności tych konsekwencji przyjęte przeze mnie w tej pracy. Z punktu widzenia grupy, działanie na rzecz grupy własnej oraz lojalność wobec grupy to bezsprzecznie konsekwencje pozytywne. Choć konsekwencje te niekoniecznie są pozytywne z punktu widzenia innych grup, czy też biorąc pod uwagę dobro ludzkości jako całości, w odniesieniu do konsekwencji dla grupy własnej przyjmuję punkt widzenia samej grupy. Dlatego lojalność wobec grupy i chęć działania na jej rzecz traktuję jako konsekwencje pozytywne. Jeśli chodzi o konsekwencje dla stosunków międzygrupowych, w niniejszej pracy za konsekwencje pozytywne uznaję przychylne postawy wobec członków innych grup, postrzeganie mniejszego zagrożenia ze strony członków grup obcych, chęć uznania odpowiedzialności grupy własnej za niemoralne czyny oraz odczuwanie kolektywnych emocji moralnych z powodu tych czynów.

Pozytywne postawy wobec członków grup obcych z definicji przyczyniają się do dobrych stosunków międzygrupowych. Choć w przypadku grup mniejszościowych pozytywne postawy wobec większości mogą szkodzić interesom grupy własnej (Dixon, Tropp, Durrheim i Tredoux, 2010, Wright i Lubensky, 2009), to jednak w tej pracy traktuję pozytywne postawy wobec „obcych” jako konsekwencję pozytywną. Przyjmuję bowiem punkt widzenia zgodnie z którym ograniczenie konfliktów pomiędzy różnymi grupami etnicznymi, religijnymi czy narodowymi jest dobrem nadrzędnym wobec interesów poszczególnych grup. Postrzeganie członków innych grup jako zagrażających grupie własnej prowadzi do uprzedzeń wobec członków tych grup (Quillian, 1995, Stephan i Stephan, 2000, Riek, Mania i Gaertner, 2006). Dlatego, zgodnie z przedstawionym powyżej rozumowaniem, postrzeganie mniejszego zagrożenia ze strony członków grup obcych traktuję jako pozytywne dla relacji międzygrupowych.

Skłonność do uznania odpowiedzialności grupy własnej za popełnione przez jej członków niemoralne czyny uznaję za konsekwencję pozytywną, ponieważ uznanie odpowiedzialności

za krzywdy wyrządzone innej grupie jest niezbędnym krokiem na drodze do pojednania pomiędzy skonfliktowanymi grupami (Kelman, 2008, Vollhardt, Mazur i Lemahieu, 2014). Podobnie, za pozytywne dla relacji międzygrupowych uznają odczuwanie kolektywnych emocji moralnych. Odczuwanie tych emocji prowadzi bowiem do chęci wystosowania przeprosin za niemoralne czyny popełnione przez członków własnej grupy oraz dokonania za nie zadośćuczynienia (Allpress, Barlow, Brown i Louis, 2010, Brown i Cehajic, 2008, McGarty i wsp., 2010).

Wychodząc z przedstawionych powyżej założeń na temat pozytywności lub negatywności poszczególnych konsekwencji identyfikacji grupowej, brane pod uwagę w przedstawionym przeglądzie badań rodzaje identyfikacji grupowej można podzielić na destruktywne (tj. mające konsekwencje negatywne i pozbawione konsekwencji pozytywnych) i konstruktywne (tj. mające konsekwencje pozytywne i pozbawione konsekwencji negatywnych). Jeśli chodzi o następstwa identyfikacji grupowej dla grupy własnej, powyższy przegląd badań pokazuje, że takie rodzaje identyfikacji jak patriotyzm i konstruktywny patriotyzm mają pozytywne konsekwencje, natomiast nie wykazano pozytywnych konsekwencji takich rodzajów identyfikacji jak nacjonalizm i ślepy patriotyzm. W przypadku gloryfikacji i przywiązania oraz narcystycznej i dojrzałej identyfikacji grupowej, do tej pory brak badań analizujących te zależności. W przypadku konsekwencji dla stosunków międzygrupowych, przeprowadzone do tej pory badania pokazują, że takie formy przywiązania do grupy jak nacjonalizm, ślepy patriotyzm, gloryfikacja i narcystyczna identyfikacja grupowa mają szereg negatywnych konsekwencji. Z kolei takie formy identyfikacji jak patriotyzm, konstruktywny patriotyzm, przywiązanie i dojrzała identyfikacja z grupą mają konsekwencje pozytywne, lub przynajmniej nie mają skutków negatywnych. Nacjonalizm, ślepy patriotyzm, gloryfikację grupy własnej i kolektywny narcyzm można więc uznać za destruktywne rodzaje identyfikacji, natomiast patriotyzm, konstruktywny patriotyzm, przywiązanie do grupy

własnej i dojrzałą identyfikację grupową można uznać za konstruktywne formy identyfikacji. W dalszej części pracy będę odnosić się do tego rozróżnienia mówiąc o destruktywnych i konstruktywnych formach identyfikacji, mając na myśli pozytywność lub negatywność ich konsekwencji dla grupy własnej i dla stosunków międzygrupowych.

Omówione koncepcje teoretyczne mają więc ze sobą dużo wspólnego – każda z nich proponuje jakąś definicję konstruktywnej i destruktywnej formy identyfikacji grupowej. Jednak koncepcje te różnią się tym, na ile rozbudowane są ich podstawy teoretyczne. Większość z omówionych koncepcji nie podejmuje próby teoretycznego wyjaśnienia istnienia wyróżnianych rodzajów identyfikacji grupowej i ogranicza się do opisu różnic pomiędzy tymi rodzajami identyfikacji i ich konsekwencjami. Wyjątkiem jest tu koncepcja narcystycznej i dojrzałej identyfikacji grupowej (Golec de Zavala i wsp., 2013a), która przyjmuje perspektywę psychologii osobowości, bazując na koncepcjach teoretycznych dotyczących narcyzmu i samooceny na poziomie indywidualnym. Dodatkowo, autorzy koncepcji podejmują próbę wyjaśnienia źródeł formowania się identyfikacji dojrzałej i narcystycznej – proponują oni, że rodzaj przywiązania do grupy zależy od stopnia zaspokojenia potrzeby kontroli na poziomie indywidualnym (Cichocka i wsp., 2015a).

Inną różnicą pomiędzy omawianymi koncepcjami jest to, jak szeroko definiowane są wyróżniane rodzaje identyfikacji grupowej. W koncepcjach nacjonalizmu i patriotyzmu, konstruktywnego i ślepego patriotyzmu oraz gloryfikacji i przywiązania, wyróżniane rodzaje identyfikacji odnoszą się właściwie wyłącznie do identyfikacji narodowej. Z kolei koncepcja narcystycznej i dojrzałej identyfikacji grupowej definiuje proponowane przez siebie rodzaje identyfikacji bardzo szeroko – mogą odnosić się one do wielu różnych rodzajów grup. Badania prowadzone z użyciem tej konceptualizacji udowadniają, że sprawdza się ona nie tylko w przypadku identyfikacji narodowej, ale też np. w przypadku identyfikacji z uniwersytecie (Golec de Zavala i wsp., 2013a). Badania Golec de Zavali

i współpracowników (2009) pokazały też, że kolektywny narcyzm jest silniejszym niż inne proponowane destruktywne rodzaje identyfikacji predyktorem wielu negatywnych konsekwencji dla stosunków międzygrupowych.

Z opisanych wyżej powodów postanowiłam przyjąć koncepcję dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej za perspektywę teoretyczną mojej pracy. W przeprowadzonych w ramach pracy badaniach rezygnuję więc z pomiaru innych rodzajów destruktywnej i konstruktywnej identyfikacji grupowej, ograniczając się do pomiaru identyfikacji dojrzałej i narcystycznej.

Rozdział III: Identyfikacja Grupowa Jako Konstrukty Wielowymiarowy

W większości badań, w których bada się związki identyfikacji grupowej z różnego rodzaju postawami i zachowaniami, traktuje się ją jako jedną cechę, mogącą przyjmować słabsze lub silniejsze natężenie u danej jednostki (np. Brown, Condor, Mathews, Wade i Williams, 1986, Crisp i wsp., 2009, Doosje i wsp., 1998, Mael i Ashforth, 1992). Jednak badacze identyfikacji grupowej od dawna są zgodni, że jest ona konstruktem wielowymiarowym (por. Ashmore i wsp., 2004, Cameron, 2004, Leach i wsp., 2008), a natężenie jej poszczególnych wymiarów może mieć różne konsekwencje dla stosunków wewnątrz- i międzygrupowych (Cameron, 2004, Bilewicz i Wójcik, 2010; Leach i wsp., 2008). Wśród badaczy jest mniej zgody co do tego, jaką wewnętrzną strukturę ma identyfikacja grupowa (Leach i wsp., 2008). Powstało wiele koncepcji identyfikacji, które wyróżniają od dwóch do pięciu jej komponentów.

Wiele konceptualizacji identyfikacji grupowej opartych jest na definicji tożsamości grupowej zaproponowanej przez Tajfela (1981, za: Tajfel, 2010). Zdefiniował on tożsamość grupową jako „tę część obrazu siebie jednostki, która wynika z jej przynależności do grupy, wraz z wartością i znaczeniem emocjonalnym nadanym tej przynależności” (Tajfel, 1981, s. 255, za: Tajfel, 2010, s. 2). Opierając się na tej definicji, liczne modele identyfikacji grupowej wyróżniały komponent auto-kategoryzacji (często określany czynnikiem poznawczym), określający na ile ktoś postrzega siebie jako członka danej grupy, komponent ewaluacyjny, mówiący o tym na ile pozytywnie ktoś ocenia tę grupę, oraz komponent afektywny, określający na ile ktoś czuje się emocjonalnie związany z grupą. Taki trójczynnikiowy model zaproponowali na przykład Ellemers, Kortekaas i Ouwerkerk (1999). Jego strukturę czynnikową potwierdzili na grupach stworzonych laboratoryjnie. Podobną strukturę identyfikacji zaproponowali Kessler, Mummendey i Waldzus (2002). Tym razem została ona potwierdzona na rzeczywistej grupie (mieszkańcach wschodniej części Niemiec - grupy zdefiniowanej poprzez odróżnienie od mieszkańców części zachodniej). Również

Jackson (2002) po dokonaniu analizy czynnikowej 78 pozycji testowych mających z założenia mierzyć identyfikację grupową, zaczerpniętych z różnych źródeł, wyróżnił podobnie zdefiniowane trzy składowe identyfikacji.

W części konceptualizacji identyfikacji wskazywano jeszcze na istnienie komponentu behawioralnego, określającego postrzeganą współzależność pomiędzy członkami grupy i poczucie „wspólnego losu” (*common fate*, Bouas i Arrow, 1996, Henry, Arrow i Carini, 1999, Hinkle, Taylor, Fox-Cardamone i Crook, 1989). Jednak w później powstałych koncepcjach identyfikacji grupowej komponent ten nie był już brany pod uwagę. Poczucie „wspólnego losu” jest obecnie traktowane raczej jako jeden ze wskaźników postrzeganej bytowości grupy (*group entitativity*, Campbell, 1958, Lickel i wsp., 2000), która jest konstruktem odrębnym od identyfikacji grupowej.

Cameron (2004) zaproponował koncepcję identyfikacji grupowej nieco inną niż wcześniejsze propozycje. Zamiast komponentu auto-kategoryzacji, określającego stopień postrzegania siebie jako członka grupy, zaproponował on komponent centralności (*Centrality*) mówiący o tym, na ile przynależność do grupy jest ważną częścią obrazu siebie jednostki. Pozostałe dwa komponenty wyróżnione przez Camerona (2004) odpowiadają komponentom ewaluatywnym i afektywnym wyróżnianym we wcześniejszych koncepcjach: komponent afektywny (*In-group Affect*) określa zadowolenie z przynależności do grupy, a komponent więzi (*In-group Ties*) określa poczucie więzi z innymi członkami grupy. Struktura czynnikowa zaproponowana przez Camerona (2004) została potwierdzona w analizach czynnikowych (Obst i White, 2005), a stworzona przez niego skala identyfikacji stała się powszechnie stosowanym narzędziem (ponad 470 cytowań wg Google Scholar).

Jedną z nowszych propozycji teoretycznych dotyczących wewnętrznej struktury identyfikacji grupowej jest koncepcja Leacha i współpracowników (2008). Koncepcja ta niejako łączy ze sobą podejścia proponujące wyróżnienie komponentu poznawczego auto-

kategoryzacji (np. Ellemers i wsp., 1999, Jackson, 2002), ze strukturą identyfikacji zaproponowaną przez Camerona (2004). Leach i współpracownicy (2008) zaproponowali bowiem, że identyfikacja grupowa ma strukturę hierarchiczną. Po pierwsze, dzieli się na dwa główne wymiary (*dimensions*): wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*), który określa stopień definiowania siebie przez przynależność do grupy, oraz wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*), który określa stopień zaangażowania Ja w przynależność do grupy.

Komponent *Self-Definition* w swoich założeniach zbliżony jest do czynnika auto-kategoryzacji wyróżnianego we wcześniejszych koncepcjach. Jednak o ile we wcześniejszych podejściach auto-kategoryzacja była zdefiniowana jedynie jako stopień, w jakim jednostka uważa się za członka grupy, to Leach i współpracownicy (2008) zdefiniowali wymiar auto-kategoryzacji w sposób bardziej precyzyjny. Wymiar *Self-Definition* mówi o stopniu, w jakim jednostka postrzega siebie poprzez przynależność do danej grupy. Wyróżnienie tego komponentu oparte jest na teorii auto-kategoryzacji (Turner, Hogg, Oakes, Reicher i Wetherell, 1987). Głównym założeniem tej teorii jest to, że ludzie posiadają zarówno tożsamość indywidualną, unikalną dla każdej jednostki, jak i tożsamość grupową, wynikającą z ich przynależności do grup (Turner i Reynolds, 2011). Każda z tych tożsamości może być w różnym stopniu pobudzona, z tym że większe pobudzenie jednej jest równoznaczne z mniejszym pobudzeniem drugiej. Możliwe zachowanie ludzi, a także to, w jaki sposób się postrzegają, można umiejscowić na kontinuum, na którego jednym krańcu znajduje się funkcjonowanie w całości jako indywidualna jednostka, a na drugim krańcu – funkcjonowanie i postrzeganie siebie w stu procentach jako członka grupy (Turner i Reynolds, 2011, Tajfel i Turner, 1979). Według teorii auto-kategoryzacji (Turner i wsp., 1987, Turner i Reynolds, 2011), pobudzenie tożsamości grupowej prowadzi do postrzegania siebie i innych przez pryzmat przynależności do grupy. Objawia się to na dwa sposoby: po pierwsze, zaczynamy postrzegać członków grupy jako podobnych do prototypu grupy, a co za

tym idzie – jako bardziej podobnych do siebie (proces stereotypizacji). Po drugie, również siebie samego zaczynamy postrzegać jako podobnego do prototypu grupy (proces depersonalizacji). Leach i współpracownicy (2008) zaproponowali, aby w skład wymiaru auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) wchodziły dwa komponenty, które odpowiadają tym dwóm mechanizmom uruchamianym przez pobudzenie się tożsamości grupowej. Komponent auto-stereotypizacji (*Individual Self-Stereotyping, ISS*) określa więc stopień, w jakim jednostka postrzega siebie jako podobną do prototypu grupy, a komponent postrzeganej homogeniczności grupy własnej (*In-Group Homogeneity, IGH*) mówi o tym, na ile jednostka postrzega członków grupy własnej jako podobnych do siebie.

Drugim zaproponowanym przez Leacha i współpracowników wymiarem identyfikacji grupowej jest zaangażowanie Ja (*Self-Investment*). Teoretyczną podstawą tego wymiaru jest z kolei teoria tożsamości społecznej, która mówi o tym, że ludzie czerpią część swojego poczucia własnej wartości z przynależności do grup (Tajfel i Turner, 1979). Natężenie wymiaru *Self-Investment* wskazuje, w jakim stopniu jednostka czerpie z przynależności do grupy korzyści psychologiczne (np. poczucie własnej wartości, zaspokojenie potrzeby przynależności czy zbudowanie obrazu siebie na byciu członkiem grupy). W skład tego wymiaru wchodzi trzy komponenty, które w dużym stopniu odzwierciedlają strukturę identyfikacji grupowej zaproponowaną przez Camerona (2004). Centralność przynależności do grupy (*Centrality*) mówi o tym, na ile przynależność do grupy jest ważna dla obrazu Ja jednostki. Satysfakcja z przynależności do grupy (*Satisfaction*) określa, na ile jednostka jest zadowolona z przynależności do grupy i na ile ta przynależność jest źródłem pozytywnych emocji. Konceptualizacja tych dwóch komponentów w zupełności pokrywa się więc z konceptualizacją czynników *In-group Affect* i *Centrality* zaproponowaną przez Camerona (2004). Trzeci komponent zaproponowany przez Leacha i współpracowników (2008) - komponent solidarności (*Solidarity*) - jest zdefiniowany nieco szerzej niż czynnik *In-Group*

Ties u Camerona (2004). Oprócz stopnia, w jakim jednostka czuje się związana z innymi członkami grupy, solidarność mówi również o tym, na ile jednostka jest oddana grupie i zaangażowana w grupę (Leach i współpracownicy określają to trudnym do przetłumaczenia na język polski słowem *commitment*).

Leach i współpracownicy (2008) stworzyli skalę odpowiadającą przedstawionemu przez siebie hierarchicznemu modelowi identyfikacji. Zaproponowana przez nich struktura czynnikowa skali została już potwierdzona w kilku krajach, różnych językach i w stosunku do różnych rodzajów grup społecznych (np. Howard i Magee, 2013; Leach et al., 2008; Lovakov i Agadullina, 2014; Roth i Mazziotta, 2015, Smith i wsp., 2012), a założony hierarchiczny model identyfikacji grupowej okazał się lepiej dopasowany do danych niż alternatywne modele (zob. Leach i wsp., 2008, Roth i Mazziotta, 2015).

Model Leacha i współpracowników (2008) wniósł dużą wartość dodaną w stosunku do wcześniej proponowanych koncepcji identyfikacji grupowej. Po pierwsze, autorzy modelu rozwinęli ideę auto-kategoryzacji jako ważnego elementu identyfikacji grupowej. We wcześniejszych koncepcjach ta składowa identyfikacji była zdefiniowana bardzo ogólnie (np. Ellemers i wsp., 1999, Jackson, 2002, Kessler i wsp., 2003), lub też w ogóle nie była uwzględniona jako składowa identyfikacji (Cameron, 2004). Zarówno auto-stereotypizacja, jak i postrzegana homogeniczność grupy własnej były wcześniej wielokrotnie omawiane jako konsekwencje przynależności do grupy (Brewer, 1993, Doosje, Ellemers i Spears, 1995, Latrofa, Vaes, Pastore i Cadinu, 2009). W wielu badaniach sprawdzano też, jak różne czynniki sytuacyjne (np. zagrożenie wizerunku grupy) mogą wpłynąć na postrzeganą homogeniczność grupy i auto-stereotypizację (Cameron, Duck, Terry i Lalonde, 2005, Ellemers i wsp., 1997, Latrofa i wsp., 2009, Wang, Minervino i Cheryan, 2013). Jednak ani

postrzegana homogeniczności grupy, ani stopień postrzegania siebie jako osoby podobnej do prototypu grupy nie były nigdy traktowane jako składowe samej identyfikacji grupowej.¹

Inną zaletą modelu Leacha i współpracowników (2008) jest wyklarowanie zawartości poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej. Po dokładnym przyjrzeniu się wcześniejszym skalom identyfikacji, autorzy modelu stwierdzili, że treść pozycji mierzących proponowane komponenty często nie do końca odpowiada ich definicjom teoretycznym, a granice pomiędzy komponentami są często rozmyte. Przykładowo, w skali autorstwa Hinkle'a i współpracowników (1989) w skład komponentu poznawczego wchodziła pozycja odnosząca się do siły odczuwanej więzi z członkami grupy, która powinna raczej wchodzić w skład czynnika afektywnego. Z kolei w skali zaproponowanej przez Ellemers i współpracowników (1999) w skład komponentu nazwanego *commitment* wchodziły stwierdzenia które odnoszą się raczej do satysfakcji z przynależności do grupy, która jest w tej skali wyróżniona jako osobny komponent (np. „*I dislike being a member of this group*”, „*I would rather belong to another group*”, więcej przykładów w pracy Leacha i współpracowników, 2008, s. 145).

¹ Choć w niektórych proponowanych podskalach auto-kategoryzacji można znaleźć pozycje testowe odpowiadające auto-stereotypizacji (np. „*I am like other members of my group*” w skali Ellemers i współpracowników, 1999) czy postrzeganej homogeniczności grupy własnej (np. „*In-group members have a lot of things in common with each other*” u Jacksona, 2002), to traktowanie tych pozycji jako wskaźników auto-kategoryzacji nie było teoretycznie uzasadniane. Poza tym pozycje mierzące auto-stereotypizację i postrzeganą homogeniczność grupy własnej były umieszczane w skalach auto-kategoryzacji łącznie, często również razem z pozycjami odnoszącymi się do ważności przynależności do grupy dla obrazu Ja.

Ponieważ koncepcja Leacha i współpracowników (2008) to obecnie najbardziej kompleksowy model identyfikacji grupowej, postanowiłam posłużyć się nim w mojej pracy. Wzięcie pod uwagę możliwie najszerzej gamy składowych identyfikacji, które są precyzyjnie zdefiniowane, pozwoli mi na dokładniejsze zbadanie roli poszczególnych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej w kształtowaniu jej pozytywnych konsekwencji. Ponieważ do tej pory nie sprawdzano, czy zaproponowany przez Leacha i współpracowników (2008) model odtwarza się w warunkach polskich, pierwszym etapem mojej pracy jest dokonanie polskiej adaptacji tej skali.²

Rola Komponentów Identyfikacji Grupowej w Przewidywaniu Konsekwencji Dla Grupy Własnej i Dla Stosunków Międzygrupowych

Związek poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z różnego rodzaju zmiennymi zależnymi nie był przedmiotem dużej liczby badań. Dodatkowo, wyciąganie wniosków na temat korelatów poszczególnych komponentów identyfikacji utrudnia fakt, że badania na ten temat były przeprowadzane z użyciem różnych konceptualizacji identyfikacji grupowej. W takim wypadku nie ma pewności, czy różnice w uzyskanych wynikach nie biorą się z różnic w konceptualizacji i operacjonalizacji poszczególnych komponentów. Poniżej przedstawię rezultaty dotychczasowych badań na temat związków poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z jej konsekwencjami dla grupy własnej oraz dla

² Skala Leacha i współpracowników (2008) była użyta wcześniej w języku polskim w badaniu z zakresu etologii (Danel i wsp., 2012). Jednak w badaniu tym nie testowano struktury czynnikowej skali (mała liczba osób badanych nie pozwoliłaby na przeprowadzenie takiej analizy). Badanie to nie było mi znane w momencie rozpoczęcia pracy nad skalą, wobec czego dokonałam własnego tłumaczenia.

stosunków międzygrupowych, a także spróbuję podsumować, co w tej kwestii zostało już wyjaśnione, a co wymaga jeszcze wyklarowania.

Komponenty identyfikacji grupowej a skłonność do indywidualnej mobilności i lojalność wobec grupy. Komponent solidarności i siła więzi z innymi członkami grupy to „klej” łączący jednostkę z grupą (Leach i wsp., 2008). Wydaje się więc, że natężenie solidarności (czy też, w konceptualizacji Camerona, 2004, siła więzi) powinno być pozytywnie związane z lojalnością wobec grupy. Ważną rolę powinna odgrywać również satysfakcja z przynależności do grupy - jeśli grupa nie zapewnia danej jednostce pozytywnej tożsamości grupowej, będzie ona skłonna szukać pozytywnej tożsamości gdzie indziej (Doosje, Ellemers i Spears, 1999). O ile wyniki przeprowadzonych do tej pory badań jednoznacznie wskazują na pozytywny związek satysfakcji z lojalnością wobec grupy, o tyle związek siły więzi z lojalnością znajduje słabsze potwierdzenie w badaniach.

Jarosz i współpracownicy (2011) sprawdzili, które z komponentów identyfikacji grupowej są wśród Polaków związane z gotowością do emigracji z kraju. Zbadali trzy grupy Polaków: uczniów, studentów medycyny oraz próbę osób dorosłych. Spośród komponentów identyfikacji wyróżnionych w skali Camerona (2004) tylko satysfakcja z przynależności do grupy wiązała się z mniejszą gotowością do emigracji we wszystkich badanych grupach. Siła więzi była związana z mniejszą gotowością do emigracji w dwóch spośród trzech badanych grup, natomiast centralność – tylko w jednej z trzech grup.

Harris i współpracownicy (2011) przeprowadzili badanie nad związkiem komponentów identyfikacji grupowej z chęcią opuszczenia grupy w nietypowym kontekście. Wśród członków organizacji udzielających wsparcia osobom chorym na HIV/AIDS (tzw. *HIV CB Agencies*, istniejące np. w Kanadzie) badacze zmierzili identyfikację z organizacją oraz zamiar jej opuszczenia w ciągu kolejnych kilku miesięcy. Spośród trzech komponentów identyfikacji zawartych w skali Camerona (2004), tylko satysfakcja z przynależności do

grupy (*In-Group Affect*) była istotnym predyktorem chęci opuszczenia organizacji (im większa satysfakcja, tym mniejszy zamiar rezygnacji z członkostwa).

Również badania Smitha i współpracowników (2012) potwierdziły kluczową rolę satysfakcji. Badacze ci sprawdzili, które z komponentów identyfikacji z organizacją są najsilniej powiązane z chęcią zmiany pracy. Okazało się, że spośród komponentów wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*) w modelu identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008), tylko komponent satysfakcji istotnie przewidywał chęć zmiany pracy (im większa satysfakcja z przynależności do organizacji lub zespołu pracowników, tym mniejsza chęć zmiany pracy). Ani centralność przynależności do organizacji/zespołu, ani poczucie więzi z innymi pracownikami nie były powiązane z chęcią rezygnacji z pracy. Bardzo podobny wynik uzyskali w swoim badaniu Harris i Cameron (2005) - spośród trzech wymiarów identyfikacji skali Camerona, tylko satysfakcja okazała się istotnie związana z chęcią zmiany pracy.

Cameron i współpracownicy (2005) zbadali jak różne komponenty identyfikacji grupowej wiążą się z dystansowaniem się od grupy w obliczu zagrożenia jej wizerunku. Badanie to przeprowadzono na Australijczykach, a jako zagrożenie dla wizerunku grupy potraktowano sukces odniesiony w wyborach przez partię, która nawoływała do skończenia z polityką wielokulturowości w Australii (*One Nation Party*). Okazało się, że Australijczycy postrzegający *One Nation* jako zagrożenie dla wizerunku grupy postrzegali siebie jako mniej podobnych do innych Australijczyków - ale tylko wtedy, kiedy jednocześnie osiągnęli niskie wyniki na podskali więzi skali identyfikacji Camerona (2004). Silne więzi okazały się więc przeciwdziałać dystansowaniu się od grupy w obliczu zagrożenia.

Podsumowując, przeprowadzone do tej pory badania spójnie potwierdzają pozytywny związek satysfakcji z przynależności do grupy z, na różny sposób definiowaną, lojalnością wobec grupy. Pozytywny związek siły więzi z lojalnością jest natomiast widoczny tylko

w niektórych badaniach. Najmniej związany z lojalnością wobec grupy wydaje się komponent centralności.

Komponenty identyfikacji grupowej a działanie na rzecz grupy. Według przewidywań Leacha i współpracowników (2008), spośród wszystkich komponentów identyfikacji grupowej to solidarność powinna być najsilniej związana z chęcią działania na rzecz grupy. Choć nie przeprowadzono do tej pory wielu badań nad związkiem komponentów identyfikacji z działaniem na rzecz grupy, to ich wyniki wskazują na ważniejszą rolę satysfakcji z przynależności do grupy. Przykładowo, badanie przeprowadzone przez Brunera, Boardley'a i Côté (2014) wykazało, że wśród młodych sportowców to satysfakcja z przynależności do drużyny sportowej, a nie poczucie więzi z innymi członkami drużyny, było związane z częstszym przejawianiem zachowań prospołecznych wobec członków własnej drużyny (komponent centralności nie był brany pod uwagę w tym badaniu, ponieważ podskala ta miała niską rzetelność).

Johnson i współpracownicy (2012) zbadali, jak różne komponenty identyfikacji z uniwersytetem powiązane są wśród jego studentów z zaangażowaniem i chęcią działania dla dobra uniwersytetu oraz z przejawianiem pozytywnych zachowań (*Organizational Citizenship Behavior, OCB*), takich jak pomaganie innym studentom. Badacze ci stworzyli nową skalę identyfikacji złożoną z dwóch czynników: poznawczego i afektywnego. Analizując treść pozycji testowych mierzących te czynniki, można uznać, że czynnik poznawczy odpowiada centralności w conceptualizacji Camerona (2004) czy Leacha i współpracowników (2008), natomiast czynnik afektywny odpowiada satysfakcji (zadowoleniu z przynależności do grupy). Okazało się, że czynnik afektywny (satysfakcja) był w bardziej spójny sposób powiązany z zaangażowaniem i przejawianiem pozytywnych zachowań, choć czynnik poznawczy (centralność) również był istotnym predyktorem pozytywnych zachowań (*OCB*).

Spośród przeprowadzonych do tej pory badań, tylko badanie przeprowadzone przez Bilewicza i Wójcika (2010) wśród mieszkających w Polsce Żydów wykazało związek siły więzi z członkami grupy z działaniem na rzecz grupy. Przedmiotem badania były związki pomiędzy komponentami identyfikacji z Żydami a zaangażowaniem w życie społeczności żydowskiej w Polsce. Komponent więzi był predyktorem większego zaangażowania zarówno w życie świeckie, jak i w życie religijne społeczności. Komponent satysfakcji był pozytywnie związany z zaangażowaniem w życie religijne i nie był istotnym predyktorem zaangażowania w życie świeckie. Komponent centralności był natomiast negatywnie związany z zaangażowaniem w życie świeckie i nie był istotnym predyktorem zaangażowania w życie religijne.

Podsumowując, przeprowadzono na razie zbyt mało badań na temat związków poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z działaniem na rzecz grupy, by móc na ich podstawie orzec o charakterze tych zależności. Wyniki tych nielicznych przeprowadzonych do tej pory badań nie są spójne. Najwięcej dowodów empirycznych wskazuje na pozytywny związek satysfakcji z przynależności do grupy z działaniem na jej rzecz. Niektóre wyniki wskazują na to, że siła więzi z członkami grupy również odgrywa tu pewną rolę. Wydaje się, że spośród trzech komponentów zawartych w skali Camerona (2004) najmniejsze znaczenie dla działania na rzecz grupy ma centralność przynależności do grupy dla obrazu siebie.

Komponenty identyfikacji grupowej a postawy wobec członków grup obcych. Według teorii tożsamości społecznej, faworyzacja członków grupy własnej względem członków grup obcych służy zachowaniu pozytywnej tożsamości grupowej (Tajfel i Turner, 1979). Wydaje się więc, że spośród komponentów identyfikacji grupowej, postawy wobec członków grup obcych powinny najsilniej zależeć od satysfakcji z przynależności do grupy. Trudno jednak jednoznacznie przewidzieć kierunek tej zależności. Z jednej strony, osoby o najmniej

pozytywnej tożsamości grupowej powinny być najbardziej zmotywowane, by podnosić grupową samoocenę poprzez derogację członków innych grup. Z drugiej strony, osoby które faworyzują członków grupy własnej względem członków grup obcych powinny uzyskiwać dzięki temu bardziej pozytywną tożsamość grupową. Podniesiona w ten sposób tożsamość grupowa prawdopodobnie wymaga ciągłego podtrzymywania poprzez powtarzaną derogację „obcych”. Zależność pomiędzy pozytywnością tożsamości grupowej a postawami wobec członków innych grup może być więc dodatnia – wtedy, kiedy derogacja „obcych” w skuteczny sposób podnosi grupową samoocenę – lub ujemna – kiedy podniesienie samooceny związane z derogacją członków innych grup jest chwilowe, lecz w dłuższej perspektywie nieskuteczne. Z pewnością zależność ta może być dwukierunkowa.

Wyniki badań zdają się potwierdzać, że zależność pomiędzy satysfakcją z przynależności do grupy a postawami wobec członków grup obcych nie jest oczywista. W badaniu przeprowadzonym przez Roth i Mazziottę (2015, Badanie 2) z użyciem niemieckiej wersji skali identyfikacji Leacha i współpracowników (2008), wszystkie komponenty identyfikacji z Niemcami, łącznie z satysfakcją z przynależności do grupy, były negatywnie skorelowane z poparciem dla wielokulturowości. Również w badaniu, w którym mierzono identyfikację ze stworzonymi na potrzeby badania grupami „rozumujących w sposób indukcyjny” i „dedukcyjny” (*inductive vs deductive thinkers*, Ellemers i wsp., 1999), zadowolenie z bycia członkiem grupy oraz pozytywność oceny samej grupy były związane z większą faworyzacją grupy własnej. W badaniu przeprowadzonym przez Leacha i współpracowników (2008) satysfakcja z bycia Holendrem była natomiast związana z większą chęcią, by muzułmanie lepiej integrowali się w holenderskim społeczeństwie. Podobny związek z tą miarą miał komponent solidarności, natomiast popieranie zakazu noszenia chust na głowach w szkołach było przewidywane jedynie przez komponent centralności. Postrzeganie większych różnic

między Holendrami a muzułmanami było z kolei przewidywane tylko przez komponent *In-Group Homogeneity*.

Z kolei w badaniach przeprowadzonych przez Jacksona (1999) satysfakcja z przynależności do grupy nie była w spójny sposób powiązana z faworyzacją grupy własnej: wiązała się z większą faworyzacją względem grupy większościowej o wyższym statusie, ale nie względem grupy mniejszościowej o niższym statusie. Dodatkowo, faworyzacja zachodziła tylko w przypadku, gdy chodziło o rozdzielenie zasobów (kuponów na loterię) pomiędzy członków grup, ale nie w przypadku, gdy chodziło o rozdzielenie pracy nad nieprzyjemnym zadaniem lub o ocenę pracy wykonanej przez członków grup.

Niektóre badania wskazują na pozytywny związek satysfakcji z postawami wobec członków grup obcych. Na przykład w badaniu przeprowadzonym wśród studentów jednego z australijskich uniwersytetów (Obst i wsp., 2011) satysfakcja była związana z żywieniem bardziej pozytywnych uczuć wobec studentów innego uniwersytetu i nie była związana ze stopniem faworyzacji grupy własnej. Centralność przynależności do grupy była natomiast związana zarówno z większą faworyzacją, jak i z bardziej negatywnymi uczuciami wobec członków grupy obcej.

Podsumowując, wyniki badań na temat związków poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych są bardzo niespójne. Różne badania wskazują na rolę różnych komponentów, a w przypadku komponentu satysfakcji, na różny kierunek związku tego komponentu z postawami. Wyniki różnią się też w zależności od zastosowanej miary postaw.

Wyniki badań na temat związku identyfikacji grupowej, traktowanej jako jeden czynnik, z postawami wobec członków grup obcych również były bardzo niespójne. Jak już wcześniej wspomniano, przyczyny tej niespójności udało się wyjaśnić dopiero dzięki oddzieleniu od siebie efektów dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej (Golec de Zavala i wsp.,

2013a). Być może związek poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych również uda się wyjaśnić dzięki wyłączeniu z nich wariancji narcystycznej. Sprawdzenie tego przypuszczenia jest jednym z celów mojej pracy.

Komponenty identyfikacji grupowej a postrzegane zagrożenie. Leach i współpracownicy (2008) przewidywali, że spośród wszystkich komponentów identyfikacji grupowej to centralność powinna być najbardziej związana z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej. Wyniki przeprowadzonych do tej pory badań częściowo potwierdzają to przypuszczenie. Przykładowo, w badaniach Leacha i współpracowników (2008, Badania 5 i 6) przeprowadzonych wśród Holendrów wszystkie miary postrzeganego zagrożenia grupy własnej były przewidywane przez komponent centralności, ale postrzegane zagrożenie ze strony mniejszości muzułmańskiej było przewidywane również przez komponent solidarności. Z kolei w badaniach przeprowadzonych przez Verkuytena (2009, Badania 1 i 2) wśród holenderskich nastolatków ważność identyfikacji narodowej dla obrazu Ja wiązała się z postrzeganiem większego zagrożenia symbolicznego i realistycznego ze strony imigrantów. W badaniach tych nie sprawdzano jednak roli innych komponentów identyfikacji grupowej.

Bilali (2015) wykazała natomiast znaczenie postrzeganej homogeniczności grupy własnej dla postrzeganego zagrożenia grupy. Eksperymentalnie manipulowała zagrożeniem, prezentując Amerykanom artykuły prasowe mówiące o tym, że istnieje duże zagrożenie terrorystyczne dla USA, lub przeciwnie, o tym że obecnie jest bardzo małe prawdopodobieństwo ataków terrorystycznych na USA. Stopień postrzeganego zagrożenia grupy własnej zależał od tego, na ile osoby badane postrzegały grupę jako homogeniczną: tylko wśród osób, które postrzegały grupę własną jako mało homogeniczną lub umiarkowanie homogeniczną, przeczytanie artykułu o wysokim prawdopodobieństwie ataków spowodowało postrzeganie większego zagrożenia dla grupy własnej. Wśród osób, które postrzegały grupę

własną jako bardzo homogeniczną, przeczytanie o zagrożeniu terrorystycznym nie wywołało postrzegania większego zagrożenia dla grupy własnej. Postrzegane zagrożenie nie zależało za to od natężenia wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*) w konceptualizacji Leacha i współpracowników (2008). Nie sprawdzono tu jednak roli poszczególnych komponentów wymiaru *Self-Investment* ani nie sprawdzono, czy rolę mógł tu odgrywać komponent auto-stereotypizacji (nie zmierzono go w tym badaniu). Bilali (2015) wyjaśnia otrzymane zależności tym, że postrzeganie grupy własnej jako homogenicznej wiąże się z poczuciem, że grupa będzie w stanie obronić się przed zagrożeniem. Dlatego dla osób, które postrzegają mieszkańców USA jako homogeniczną grupę, przeczytanie tekstu o możliwych atakach terrorystycznych nie jest zagrażające (wierzą oni, że USA będzie w stanie uchronić się przed atakami).

Podsumowując, wyniki przeprowadzonych dotychczas badań nie pozwalają na wyciągnięcie ostatecznych wniosków na temat związku poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej. Wyniki kilku badań wskazują na kluczową rolę centralności przynależności do grupy dla obrazu siebie, ale badań tych jest zbyt mało, by ostatecznie orzec o większym znaczeniu centralności niż pozostałych komponentów. Wyniki niektórych badań wskazują też na rolę solidarności oraz postrzeganej homogeniczności grupy własnej.

Są podstawy aby przypuszczać, że związki komponentów identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej będą wyglądały zupełnie inaczej, jeśli pozbawi się je wariacji narcystycznej. Wyniki badań początkowo wydawały się bardzo spójnie wskazywać na związek identyfikacji (traktowanej jako jeden czynnik) z postrzeganiem większego zagrożenia. Jednak po uwzględnieniu rozróżnienia na rodzaje identyfikacji grupowej okazało się, że tylko jej destruktywne formy, takie jak nacjonalizm, ślepy patriotyzm i kolektywny narcyzm, są związane z postrzeganiem większego zagrożenia dla

grupy (patrz Rozdział II). Ani dojrzała identyfikacja grupowa, ani konstruktywny patriotyzm nie były związane z postrzeganiem zagrożeniem dla grupy. Bardzo możliwe, że związki pomiędzy poszczególnymi komponentami identyfikacji grupowej a postrzeganiem zagrożenia zmieniają się, kiedy analizie zostaną poddane dojrzałe formy tych komponentów (pozbawione wariancji narcystycznej). Wstępnym potwierdzeniem tego przypuszczenia są wyniki badania przeprowadzonego przez Golec de Zavalę i Cichocką (2011, Badanie 2). W badaniu tym do pomiaru identyfikacji grupowej użyto obrazkowej miary nakładania się reprezentacji Ja i reprezentacji grupy własnej (Tropp i Wright, 2001) która, jak pokazują badania, mierzy przede wszystkim poznawczy aspekt identyfikacji z grupą (Schubert i Otten, 2002). Miara ta, pozbawiona wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, okazała się nie być istotnie związana z przejawianiem mentalności oblężonej twierdzy (*siege mentality*, Bar-Tal i Antebi, 1992), polegającej na przekonaniu, że grupa własna znajduje się w stanie ciągłego zagrożenia. Wyniki tego badania można więc uznać za wstępny dowód na to, że po pozbawieniu centralności wariancji narcystycznej nie będzie już ona istotnie związana z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy. Zbadanie zależności pomiędzy dojrzałymi formami komponentów identyfikacji grupowej a postrzeganiem zagrożenia dla grupy własnej będzie jednym z celów mojej pracy.

Komponenty identyfikacji grupowej a odczuwanie kolektywnych emocji moralnych i skłonność do ochrony wizerunku grupy własnej. Leach i współpracownicy (2008) przewidywali, że większe natężenie komponentu satysfakcji powinno być związane ze zwiększoną skłonnością do ochrony pozytywnego wizerunku grupy - osobom, którym przynależność do grupy zapewnia pozytywną tożsamość grupową powinno najbardziej zależeć na utrzymaniu jej pozytywnego wizerunku. Również centralność powinna być związana z chęcią obrony pozytywnego wizerunku grupy – jeśli przynależność do grupy jest ważna dla obrazu siebie jednostki, zagrożenie dla wizerunku grupy będzie zagrażające dla

obrazu siebie (Leach i Van Zomeren, 2012). Przewidywania Leacha i współpracowników (2008, Leach i Van Zomeren, 2012) były nieco inne w odniesieniu do odczuwania kolektywnych emocji moralnych: badacze przewidywali, że największą rolę powinien tu pełnić komponent auto-stereotypizacji. Wysokie natężenie auto-stereotypizacji tworzy psychologiczną bazę do odczuwania emocji związanych z przynależnością do grupy. Jeśli dana jednostka uważa się za podobną do innych członków grupy własnej, jest wysoce prawdopodobne, że będzie czuła się winna i wstydziła się za ich niemoralne czyny (w myśl zasady „jeśli oni są niemoralni, a ja jestem do nich podobny, to sam jestem niemoralny”).

Dotychczasowe badania tylko częściowo potwierdziły powyższe przewidywania. Na przykład w badaniu przeprowadzonym przez Shepherdę, Spearsa i Mansteda (2013, Badanie 3) wśród Brytyjczyków sprawdzono, na ile antycypacja odczuwania kolektywnych emocji w przypadku możliwego bombardowania Iraku przez Wielką Brytanię zależy od natężenia wymiarów identyfikacji grupowej mierzonych skalą Leacha i współpracowników (2008). Okazało się, że antycypowanie odczuwania kolektywnego wstydu zależało od natężenia wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*), nie zależało natomiast od natężenia wymiaru auto-kategoryzacji (*Self-Definition*). Osoby o wyższych wynikach na wymiarze *Self-Investment* antycypowały odczuwanie mniejszego wstydu, co z kolei było związane z mniejszą chęcią wzięcia udziału w protestach przeciwko ewentualnemu bombardowaniu. W tym badaniu nie sprawdzono jednak roli poszczególnych komponentów wchodzących w skład wymiarów *Self-Investment* i *Self-Definition*.

Również jedno z badań przeprowadzonych przez Leacha i współpracowników (2008, Badanie 6) nie do końca potwierdziło przewidywania tych badaczy. Spośród komponentów identyfikacji z Holendrami, satysfakcja i solidarność przewidywały przypisywanie Holandii mniejszej odpowiedzialności za prowokowanie ataków terrorystycznych ze strony muzułmanów (na przykład poprzez działania polityczne Holandii). Postrzeganie grupy

własnej jako homogenicznej (komponent *In-Group Homogeneity*) było z kolei związane z przypisywaniem Holendrom większej odpowiedzialności.

Wyniki opisanego w poprzednim podrozdziale eksperymentu przeprowadzonego przez Bilali (2015) również wskazują na ważną rolę postrzeganej homogeniczności grupy własnej w skłonności do chronienia wizerunku grupy. Uczestnicy badania zostali poproszeni o przeczytanie tekstu mówiącego o istnieniu małego lub dużego zagrożenia terrorystycznego dla USA. Okazało się, że stopień legitymizacji działań wojskowych USA w Iraku zależał od postrzeganej homogeniczności grupy własnej. Tylko osoby, które uważały Amerykanów za grupę mało homogeniczną, usprawiedliwiały działania Amerykanów w Iraku po przeczytaniu tekstu o dużym zagrożeniu terrorystycznym (twierdząc na przykład, że Amerykanie byli zmuszeni zaatakować Irak, ponieważ wspierał terrorystów). Związek ten był zapośredniczony przez postrzeganie większego zagrożenia dla grupy własnej.

Przewidywania Leacha i współpracowników potwierdziły się natomiast całkowicie w badaniu przeprowadzonym przez nich wśród Holendrów (2008, Badanie 7). W tym badaniu jedynym komponentem identyfikacji z Europejczykami, który wiązał się z odczuwaniem winy za złe traktowanie uciekinierów z Rwandy przez UE, była auto-stereotypizacja: postrzeganie siebie jako typowego Europejczyka było związane z odczuwaniem większego poczucia winy. Komponenty satysfakcji oraz centralności były z kolei powiązane z większą tendencją do usprawiedliwiania takich działań Unii Europejskiej (pozostałe komponenty nie były związane z usprawiedliwianiem grupy własnej).

Leach i van Zomeren (2012) uzyskali podobne wyniki przy zastosowaniu dość nietypowego paradygmatu badawczego. Badacze argumentowali, że kiedy pomiar wszystkich komponentów identyfikacji odbywa się jednocześnie, różnice w związkach pomiędzy poszczególnymi komponentami identyfikacji a zmiennymi zależnymi zacierają się (komponenty identyfikacji są ze sobą wysoko skorelowane, więc trudno wyizolować od siebie

ich efekty). Podzielili więc osoby badane na grupy: u jednych na początku badania zmierzili tylko wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*), u drugich tylko komponent auto-kategoryzacji (*Self-Definition*), a w trzeciej grupie zmierzili jednocześnie oba wymiary (tak jak to robiono w większości wcześniejszych badań z użyciem tej skali). Leach i van Zomeren założyli, że dzięki osobnemu pomiarowi poszczególnych wymiarów, będą one w różnym stopniu dostępne dla danej osoby badanej, co pozwoli to na lepsze wyizolowanie roli poszczególnych komponentów.

Okazało się, że taka manipulacja eksperymentalna miała wpływ na uzyskane związki pomiędzy poszczególnymi komponentami identyfikacji a odczuwaniem kolektywnej winy za złe potraktowanie uchodźców z Rwandy. W grupie, w której na początku badania zmierzono tylko auto-kategoryzację, wyższa auto-stereotypizacja była związana z odczuwaniem większego poczucia winy, natomiast inne komponenty nie odgrywały roli. Z kolei w grupie, w której na początku zmierzono tylko wymiar zaangażowania Ja, większa centralność była związana z większą legitymizacją czynów grupy własnej, co z kolei było związane z odczuwaniem mniejszej winy. Inne komponenty identyfikacji grupowej nie były związane z winą ani z legitymizacją. Z kolei w grupie, w której zmierzono wszystkie komponenty identyfikacji jednocześnie nie było związku pomiędzy żadnym z komponentów identyfikacji a odczuwaną winą i legitymizacją. Takie same wyniki uzyskano zarówno w przypadku identyfikacji z Holendrami, jak i z Europejczykami.

Podsumowując, wyniki badań na temat związków poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej ze skłonnością do chronienia pozytywnego wizerunku grupy własnej oraz odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych są niespójne: różne badania wskazują na zróżnicowaną rolę odgrywaną przez różne komponenty. Wyniki badań nad związkiem identyfikacji grupowej, traktowanej jako całość, ze wspomnianymi zmiennymi zależnymi również były bardzo niespójne. Niespójności te udało się wyjaśnić dopiero dzięki

uwzględnieniu w analizach poszczególnych rodzajów identyfikacji grupowej, takich jak gloryfikacja i przywiązanie (szczegółowe omówienie tej kwestii w Rozdziale II). Przewiduję, że związki poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej ze skłonnością do chronienia wizerunku grupy oraz z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych uda się wyjaśnić dzięki uwzględnieniu w analizach kolektywnego narcyzmu. Wyłączenie z komponentów wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem pozwoli na zaobserwowanie związków dojrzałych form tych komponentów z omawianymi zmiennymi. Sprawdzenie tych przewidywań jest jednym z celów mojej pracy.

Rozdział IV: Badania Własne

Jak wynika z przedstawionego przeze mnie przeglądu badań, związki identyfikacji grupowej z różnego rodzaju postawami i zachowaniami mającymi ważne znaczenie dla stosunków między- i wewnątrzgrupowych nie zawsze są jasne. Niektóre z tych związków – takie jak związek identyfikacji z postawami wobec członków grup obcych czy odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych - udało się wyjaśnić dzięki wyróżnieniu różnych rodzajów identyfikacji grupowej. Z kolei w stosunku do zmiennych takich jak działanie na rzecz grupy własnej, postrzegane zagrożenie ze strony członków innych grup czy skłonność do defensywnego reagowania na zagrożenie wizerunku grupy, rola identyfikacja grupowej wydawała się początkowo jasna, jednak wyróżnienie różnych rodzajów identyfikacji grupowej doprowadziło do zupełnie nowej interpretacji badanych zależności (podsumowanie przeglądu badań na temat konsekwencji dla grupy własnej przedstawiłam w Tabeli 1, a dla konsekwencji dla stosunków międzygrupowych – w Tabeli 2).

Koncepcja dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej (Golec de Zavala i wsp., 2013a) wydaje się bardzo obiecującym podejściem teoretycznym, które ma szansę rzucić nowe światło na znane do tej pory konsekwencje identyfikacji grupowej. Wyizolowanie efektów dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej pozwoliło na wyciągnięcie ważnych wniosków na temat związku identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych (Golec de Zavala i wsp., 2013a), a także z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej (Cichocka i wsp., 2015b). Jednak większość konsekwencji identyfikacji grupowej omawianych w niniejszej pracy nie było jeszcze zbadanych z zastosowaniem tego podejścia teoretycznego. Jednym z celów mojej pracy będzie więc sprawdzenie, jak wyglądają związki dojrzałej identyfikacji grupowej z konsekwencjami ważnymi dla stosunków między- i wewnątrzgrupowych nieanalizowanymi wcześniej z użyciem tej konceptualizacji. W pracy zbadam więc związek dojrzałej identyfikacji grupowej z (1) lojalnością wobec grupy,

(2) działaniem dla dobra grupy i jej członków, (3) defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy oraz (4) odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych. Ponieważ związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem grupy własnej był do tej pory przedmiotem tylko jednego badania (Cichocka i wsp., 2015b), celem pracy będzie również zreplikowanie tego efektu.

Badania nad związkami poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z branymi pod uwagę w tej pracy postawami i zachowaniami w większości wypadków nie dawały spójnych wyników. Tylko w przypadku lojalności wobec grupy i działania na rzecz grupy rezultaty badań wskazywały spójnie na najważniejszą rolę satysfakcji z przynależności do grupy. Jeśli chodzi o konsekwencje identyfikacji dla stosunków międzygrupowych, w miarę spójne wyniki, wskazujące na najważniejszą rolę centralności, udało się uzyskać jedynie dla postrzeganego zagrożenia grupy własnej. W przypadku postaw wobec członków grup obcych, skłonności do chronienia wizerunku grupy i odczuwania kolektywnych emocji moralnych, wyniki badań były bardzo niespójne.

Jednak związki poszczególnych komponentów identyfikacji z branymi pod uwagę w pracy postawami i zachowaniami nie były jeszcze badane z uwzględnieniem rozróżnienia na destruktywne i konstruktywne formy identyfikacji grupowej. Można przypuszczać, że wzięcie pod uwagę tego rozróżnienia w analizach rzuci nowe światło na te zależności. Obiecujące wydaje się zwłaszcza przyjrzenie się korelatom poszczególnych komponentów identyfikacji z zastosowaniem koncepcji dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej. Koncepcja ta pozwoliła na wyciągnięcie ważnych wniosków na temat związków każdej z tych form identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych (Golec de Zavala i wsp., 2013a) oraz postrzeganym zagrożeniem grupy własnej (Cichocka i wsp., 2015b). Przewiduję więc, że koncepcja ta okaże się pomocna również w pogłębieniu wiedzy na temat korelatów poszczególnych komponentów identyfikacji. Sprawdzenie związków komponentów

identyfikacji grupowej w swoich „dojrzałych” formach, a więc pozbawionych wariacji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, z postawami i zachowaniami ważnymi dla stosunków między- i wewnątrzgrupowych jest głównym celem mojej pracy.

Tabela 1

Podsumowanie wyników badań na temat związku identyfikacji grupowej z konsekwencjami dla grupy własnej.

Zmienna zależna	Identyfikacja grupowa traktowana jako całość	Destruktywne i konstruktywne rodzaje identyfikacji	Komponenty identyfikacji grupowej
Lojalność wobec grupy/indywidualna mobilność	Wyniki badań spójnie wskazują na pozytywny związek identyfikacji grupowej z lojalnością wobec grupy/ujemny związek identyfikacji z wyborem strategii indywidualnej mobilności.	Brak badań	Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają pozytywny związek satysfakcji z lojalnością wobec grupy. Związek siły więzi z większą lojalnością widoczny tylko w niektórych badaniach. Centralność była związana z lojalnością tylko w jednym badaniu i tylko w jednej z 3 badanych grup.
Działanie na rzecz grupy	Wyniki badań spójnie wskazują na pozytywny związek identyfikacji grupowej z chęcią angażowania się w zbiorowe działanie (meta-analiza 27 badań, Van Zomeren i wsp., 2008a).	Konstruktywny patriotyzm pozytywnie związany z działaniem dla dobra grupy, nacjonalizm i ślepy patriotyzm związane negatywnie.	Wyniki badań wskazują na najważniejszą rolę satysfakcji z przynależności do grupy. Pewne dowody na rolę więzi i centralności.

Tabela 2

Podsumowanie wyników badań na temat związku identyfikacji grupowej z konsekwencjami dla relacji międzygrupowych.

Zmienna zależna	Identyfikacja grupowa traktowana jako całość	Destruktywne i konstruktywne rodzaje identyfikacji	Komponenty identyfikacji grupowej
Postawy wobec członków grup obcych/ faworyzacja grupy własnej	Wyniki badań są niespójne: czasem związek z bardziej negatywnymi postawami/większą faworyzacją, czasem związek odwrotny, czasem brak związku.	Nacjonalizm i ślepy patriotyzm związane z bardziej negatywnymi postawami, niespójne wyniki na temat związku patriotyzmu i konstruktywnego patriotyzmu z postawami (związek pozytywny lub brak związku). Narcystyczna identyfikacja grupowa związana z bardziej negatywnymi postawami, dojrzała identyfikacja grupowa związana z postawami bardziej pozytywnymi	Wyniki badań bardzo niespójne.
Postrzegane zagrożenie dla grupy własnej	Wyniki badań spójnie wskazują na związek identyfikacji grupowej z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej.	Dojrzała identyfikacja grupowa związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy. Brak związku pomiędzy konstruktywnym patriotyzmem a postrzeganiem zagrożenia dla grupy. Identyfikacja narcystyczna/ślepy patriotyzm związane z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej.	Wyniki badań wskazują na kluczową rolę centralności. Jednak wyniki niektórych badań wskazują też na rolę poczucie więzi oraz postrzeganej homogeniczności grupy własnej.
Sklonność do chronienia wizerunku grupy	Silniejsza identyfikacja grupowa związana ze skłonnością do chronienia wizerunku grupy własnej.	Nacjonalizm, ślepy patriotyzm, gloryfikacja grupy własnej i narcystyczna identyfikacja grupowa pozytywnie związane ze skłonnością do chronienia pozytywnego wizerunku grupy. Konstruktywny patriotyzm/patriotyzm/przywiązanie do grupy/dojrzała identyfikacja grupowa – brak związku lub związek z mniejszą skłonnością do ochrony wizerunku.	Wyniki badań niespójne.
Odczuwanie kolektywnych emocji moralnych za czyny grupy własnej	Wyniki badań są niespójne: czasem związek z silniejszym odczuwaniem emocji, czasem na odwrót, czasem brak związku.	Gloryfikacja związana z mniejszym odczuwaniem poczucia winy, a przywiązanie związane z większym odczuwaniem winy (jedno badanie). Brak badań z użyciem innych konceptualizacji.	Wyniki badań niespójne.

Aby wziąć pod uwagę jak najszerszy zakres komponentów identyfikacji grupowej, w pracy postanowiłam posłużyć się modelem identyfikacji grupowej zaproponowanym przez Leacha i współpracowników (2008), którzy wyróżnili aż pięć komponentów identyfikacji. Ponieważ wcześniej nie dokonano adaptacji tej skali do warunków polskich, a kontekstem moich badań jest identyfikacja z Polakami, jednym z celów mojej pracy jest stworzenie polskiej wersji skali Leacha i współpracowników (2008).

W ramach niniejszej pracy przeprowadziłam trzy badania oraz dokonałam re-analizy danych z pierwszej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń.³ Pierwszym etapem obecnej pracy była adaptacja skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008).⁴ W ramach adaptacji przeprowadziłam dwa badania na próbach studenckich (Badania 1 i 2) oraz badanie na próbie reprezentatywnej dorosłych Polaków (Badanie 3). Oprócz dopełnienia adaptacji skali, celem Badania 3 było też wstępne zbadanie związków dojrzałej identyfikacji grupowej oraz jej poszczególnych komponentów z postawami i zachowaniami ważnymi dla stosunków między- i wewnątrzgrupowych. Dlatego w Badaniu 3 dokonałam też pomiaru kolektywnego narcyzmu (Golec de Zavalá i wsp., 2009) oraz szeregu postaw wobec kwestii społecznych aktualnych w czasie przeprowadzania badania (marzec 2014). Mierzone postawy odpowiadały możliwym konsekwencjom dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej, ważnym dla stosunków międzygrupowych oraz dla grupy własnej. Analiza danych z

³ Baza danych była wcześniej wykorzystywana w dwóch artykułach (Bilewicz, Winiewski, Kofta i Wójcik, 2013, Golec de Zavalá i wsp., 2013a) oraz w raporcie z sondażu opublikowanym przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami (2009).

⁴ Procedura adaptacji skali jest przedmiotem pracy w przygotowaniu (Jaworska, Cichocka i Leach, 2015).

Badania 3 pozwoliła na postawienie hipotez dotyczących znaczenia poszczególnych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej dla relacji wewnątrz- i międzygrupowych. Postawione hipotezy zweryfikowałam następnie analizując dane z pierwszej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń. Re-analizę tych danych opisuję w niniejszej pracy jako Badanie 4.

Opis wyników badań własnych podzieliłam na dwie części: w pierwszej części przedstawiam procedurę adaptacji skali, natomiast w drugiej prezentuję analizy dotyczące związku dojrzałej identyfikacji grupowej i jej poszczególnych komponentów z branymi tu pod uwagę postawami i intencjami behawioralnymi.

Część 1: Adaptacja Skali Identyfikacji Grupowej Leacha i Współpracowników (2008)

Badanie 1. Celem Badania 1 było stworzenie polskiej wersji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008) i wstępne sprawdzenie jej struktury czynnikowej. Dodatkowo, Badanie 1 służyło sprawdzeniu trafności zbieżnej i różnicowej poszczególnych podskal mierzących wymiary i komponenty identyfikacji grupowej. Dlatego w badaniu zawarłam, obok skali Leacha, inne powszechnie stosowane miary identyfikacji z grupą.

Procedura badania. Badanie było przeprowadzone na terenie Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w czerwcu 2013 roku. Osoby badane były rekrutowane na terenie biblioteki, a samo badanie miało miejsce w wydzielonym pokoju do pracy wspólnej. Udział w badaniu polegał na wypełnieniu papierowego kwestionariusza⁵ i trwał ok. 20 minut. W zamian za udział w badaniu, osoby badane otrzymywały kupon upoważniający do zakupu gorącego napoju. Uczestnicy najpierw wypełniali przetłumaczoną na język polski, 16-itemową wersję skali Leacha i współpracowników (2008). Następnie byli poproszeni o wypełnienie innych

⁵ Pierwszych 19 osób uczestniczących w badaniu wypełniało ankietę online na dostarczonych laptopach. Jednak z powodu niestabilnego połączenia z Internetem, które uniemożliwiło ukończenie badania pięciu osobom, badanie zostało przekształcone w formę „papier-ołówek”.

skal identyfikacji w następującej kolejności: 1-itemowa skala identyfikacji (*SISI*) autorstwa Postmesa, Haslama i Jans (2013), skala identyfikacji Camerona (2004), oraz skala gloryfikacji i przywiązania Roccas i współpracowników (2006). Wszystkie skale zmodyfikowano w taki sposób, by odnosiły się do identyfikacji z Polakami. Na końcu uczestnicy badania byli poproszeni o podanie podstawowych danych demograficznych.⁶

Osoby badane. W badaniu wzięło udział 257 osób. W sumie 10 osób zostało wykluczonych z analizy: pięć osób nie ukończyło badania z powodu problemów technicznych, dwie osoby zadeklarowały narodowość inną niż polska, a kolejne trzy osoby zostały zidentyfikowane jako nieuważni respondenci (np. zdecydowanie zgadzali się ze wszystkimi stwierdzeniami skali identyfikacji Camerona, chociaż połowa pozycji w tej skali ma odwrócony kierunek). Próba ostatecznie uwzględniona w analizach składała się z 247 osób (164 kobiet i 83 mężczyzn), w wieku od 19 do 40 lat ($M = 22.39$, $SD = 3.07$). Większość próby (240 osób) stanowili studenci.

Zmienne. W odniesieniu do wszystkich opisanych poniżej skal, uczestnicy badania byli proszeni o wskazanie, w jakim stopniu zgadzają się z każdym ze stwierdzeń posługując się 7-stopniową skalą, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 7 oznaczało „zdecydowanie się zgadzam”. Badani odpowiadali poprzez wpisanie odpowiedniej cyfry w polu obok każdego stwierdzenia. Kolejność pozycji testowych była randomizowana w ramach każdej ze skal.

Skala identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008). Do adaptacji wykorzystałam 16-itemową wersję skali, która w porównaniu do oryginalnej wersji opublikowanej w artykule Leacha i współpracowników (2008) została uzupełniona o dwie

⁶ Po wypełnieniu skal identyfikacji uczestnicy badania wzięli udział w eksperymencie, którego temat nie jest związany z niniejszą pracą.

dodatkowe pozycje (jedną będącą wskaźnikiem auto-stereotypizacji i jedną wchodzącą w skład podskali postrzeganej homogeniczności grupy własnej). Pozycje te są uwzględnione np. w niemieckojęzycznej wersji skali opublikowanej przez Roth i Mazziotę (2015). Taka rozszerzona wersja skali w języku angielskim została mi udostępniona bezpośrednio przez Colina Leacha, jednego z autorów skali.

W pierwszej kolejności przetłumaczyłam skalę na język polski, korzystając z pomocy psychologów społecznych dobrze znających język angielski i polski. Następnie, poprosiłam trzy niezależne osoby, niezaznajomione bliżej z koncepcją identyfikacji grupowej, o wypełnienie skali i zasygnalizowanie wszelkich niejasności. Tłumaczenie zostało następnie poprawione zgodnie ze zgłoszonymi zastrzeżeniami. Następnie, psycholog społeczny biegle władający zarówno językiem polskim, jak i angielskim, niezaangażowany wcześniej w proces tłumaczenia i nieznający oryginalnej skali, przetłumaczył skalę z powrotem na język angielski. W wyniku tej procedury poprawiłam tłumaczenie jednej pozycji testowej tak, aby była bliższa swojemu oryginalnemu znaczeniu (pozycja „*I'm committed to my nation*”, którą przetłumaczyłam ostatecznie jako „Jestem oddany mojemu narodowi”). Pełną skalę w obu wersjach językowych przedstawiłam w Załączniku.

1-itemowa skala identyfikacji grupowej SISI autorstwa Postmesa i współpracowników (2013). Autorzy tej skali stworzyli ją opierając się na założeniu, że o ile nie istnieje potrzeba zgłębiania roli poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej, skala składająca się z jednej pozycji w zupełności wystarczy do pomiaru ogólnej siły identyfikacji grupowej. Wykazano, że SISI mierzy przede wszystkim aspekty identyfikacji związane z wymiarem zaangażowania Ja (*Self-Investment*) – korelacje SISI z wymiarem auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) są dużo niższe (Postmes i wsp., 2013). Uzyskanie podobnych zależności byłoby więc potwierdzeniem dobrego odtworzenia treści wymiarów zaangażowania Ja i auto-kategoryzacji w polskim tłumaczeniu skali. Według mojej wiedzy, skala SISI nie była

wcześniej używana w języku polskim. Przetłumaczyłam więc tę skalę na język angielski z pomocą grupy psychologów społecznych („Czuję się Polakiem” zostało wybrane przez najwięcej osób w grupie jako tłumaczenie najlepiej oddające znaczenie oryginalnej pozycji „*I identify with [In-Group]*”).

Skala identyfikacji Camerona (2004). Ponieważ skala Camerona mierzy trzy komponenty w dużej mierze pokrywające się z komponentami wymiaru zaangażowania Ja, postanowiłam użyć tej skali w celu potwierdzenia trafności zbieżnej i różnicowej komponentów satysfakcji, centralności i solidarności. Użyłam tłumaczenia wykorzystanego wcześniej w pierwszej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń (Centrum Badań nad Uprzedzeniami, 2009).

Skala gloryfikacji i przywiązania autorstwa Roccas i współpracowników (2006). W wielu badaniach wykazano, że gloryfikacja jest związana ze skłonnością do usprawiedliwiania niemoralnych czynów grupy własnej (Bilali, 2012, Leidner i wsp., 2010, Roccas i wsp., 2006). Według przewidywań Leacha i współpracowników (2008), komponentami identyfikacji grupowej najbardziej związanymi z defensywnością są centralność i satysfakcja. Uzyskanie wyższych korelacji pomiędzy gloryfikacją a centralnością i satysfakcją niż pomiędzy gloryfikacją a pozostałymi komponentami byłoby więc potwierdzeniem dobrego odtworzenia charakteru tych komponentów w polskiej wersji skali. W badaniu użyłam tłumaczenia skali gloryfikacji i przywiązania wykorzystywanego wcześniej w badaniach Cichockiej i współpracowników (np. Cichocka i wsp., 2015b).

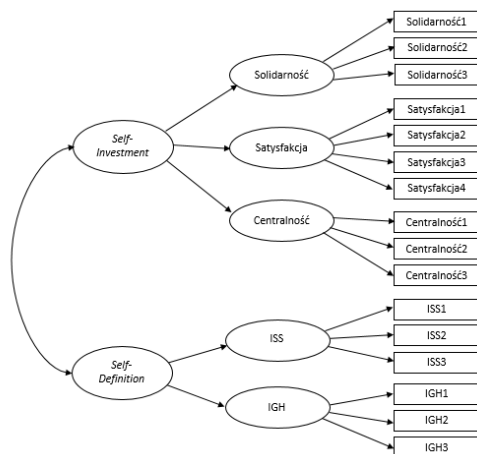
Wyniki. Wyniki Badania 1 opiszę w podziale na wyniki dotyczące dopasowania modelu założonego przez Leacha i współpracowników (2008) oraz wyniki dotyczące trafności zbieżnej i różnicowej wymiarów i komponentów identyfikacji grupowej.

Dopasowanie modelu. W pierwszej kolejności sprawdziłam dopasowanie modelu zaproponowanego przez Leacha i współpracowników (2008) oraz porównałam je z dopasowaniem pięciu alternatywnych modeli, zgodnie z procedurą zastosowaną przez

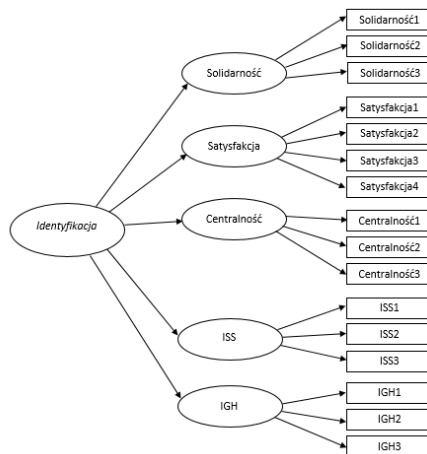
Leacha i współpracowników (2008) przy sprawdzaniu dopasowania oryginalnej skali (wszystkie modele przedstawiłam w formie graficznej na Rysunku 1).

Model A przedstawia hierarchiczny, 5-czynnikowy model identyfikacji grupowej zaproponowany przez Leacha i współpracowników (2008). Według tego modelu, pięć czynników niższego rzędu tworzy dwa nadrzędne czynniki auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) i zaangażowania Ja (*Self-Investment*). Satysfakcja z przynależności do grupy, solidarność oraz centralność tworzą czynnik zaangażowania Ja, a auto-stereotypizacja i postrzegana homogeniczność grupy własnej tworzą czynnik auto-kategoryzacji.

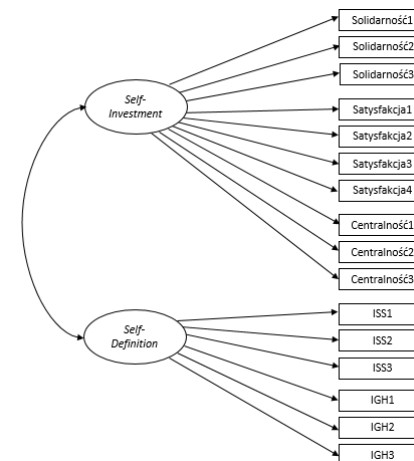
W alternatywnym modelu B, pięć czynników niższego rzędu tworzy jeden wspólny czynnik: identyfikację grupową. Model B zakłada więc, że podział na nadrzędne czynniki auto-kategoryzacji i zaangażowania Ja nie jest potrzebny. W alternatywnym modelu C pominiętych jest natomiast pięć czynników niższego rzędu: pozycje testowe mierzące z założenia satysfakcję, solidarność i centralność składają się bezpośrednio na czynnik zaangażowania Ja, a pozycje mierzące auto-stereotypizację i postrzeganą homogeniczność grupy własnej tworzą bezpośrednio czynnik auto-kategoryzacji. W alternatywnym modelu D wszystkie pozycje testowe składają się na jeden czynnik identyfikacji grupowej – nie ma tu więc podziału ani na poszczególne wymiary, ani na poszczególne komponenty.

Model A

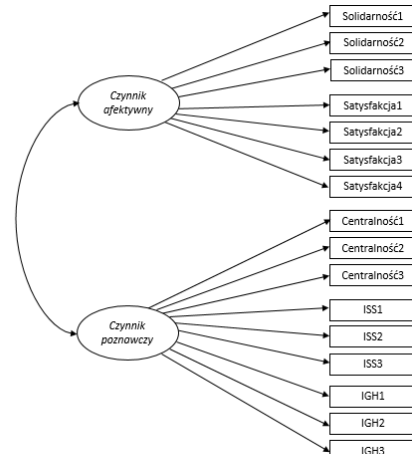
Model B

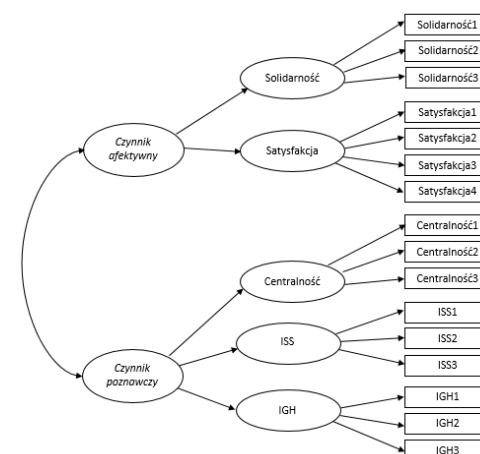
Model C

Model D

Model E

Model F

Rysunek 1. Porównywane modele identyfikacji grupowej.

W alternatywnym modelu E, pozycje testowe z założenia mierzące postrzeganą homogeniczność grupy własnej, auto-stereotypizację oraz centralność składają się na jeden wspólny czynnik poznawczy, natomiast pozycje z założenia mierzące solidarność i satysfakcję składają się na wspólny czynnik afektywny. W modelu tym pozycje testowe tworzą czynniki afektywny i poznawczy bezpośrednio, z pominięciem pięciu czynników niższego rzędu. Ostatni, alternatywny model F ma natomiast strukturę identyczną do modelu E z tą różnicą, że pięć czynników niższego rzędu zostaje zachowanych. Czynniki satysfakcji i solidarności składają się więc na nadrzędny czynnik afektywny, a czynniki auto-stereotypizacji, postrzeganej homogeniczności grupy własnej i centralności składają się na nadrzędny czynnik poznawczy.

W celu sprawdzenia, na ile opisane powyżej modele są dopasowane do danych, przeprowadziłam confirmacyjne analizy czynnikowe w programie Mplus (Muthén i Muthén, 1998-2012). Ponieważ porównywane przeze mnie modele nie są zagnieżdżone (a więc różnią się nie tylko stopniem uproszczenia modelu), w celu porównania ich dopasowania użyłam statystyki AIC (*Akaike Information Criteria*), która jest rekomendowana w takich przypadkach (Hooper, Coughlan i Mullen, 2008). Im niższa wartość statystyki AIC, tym lepsze dopasowanie modelu (Hooper i wsp., 2008). Wartość AIC była najniższa dla modelu A, a więc model A miał najlepsze dopasowanie spośród sześciu zaproponowanych modeli (wskaźniki dopasowania dla wszystkich porównywanych modeli przedstawiłam w Tabeli 3).

Według rekomendacji Hu i Bentlera (1999) model jest dobrze dopasowany do danych, jeśli CFI wynosi powyżej .95, wartość SRMR jest niższa niż .08, a RMSEA wynosi poniżej .06. Wartości CFI i SRMR wskazują więc na dobre dopasowanie modelu A, natomiast wartość RMSEA jest nieco zbyt wysoka, by uznać model A za dobrze dopasowany do danych.

Tabela 3

Wskaźniki dopasowania modeli porównywanych w Badaniu 1.

Model	AIC	RMSEA	CFI	χ^2	df	SRMR
A	11539.187	.064 (.051 ; .077)	.960	195.671	98	.044
A2	10845.277	.057 (.042 ; .071)	.970	150.832	84	.043
B	11556.502	.069 (.056 ; .082)	.953	214.986	99	.066
C	11902.251	.136 (.125 ; .147)	.810	568.735	103	.090
D	12311.142	.185 (.175 ; .196)	.642	979.627	104	.131
E	12233.394	.177 (.167 ; .188)	.674	899.878	103	.161
F	11558.382	.070 (.057 ; .082)	.952	214.866	98	.066

Uwaga. AIC = *Akaike Information Criteria*. RMSEA = *The Root Mean Square Error of Approximation*. Wartości podane w nawiasach przy RMSEA to 90% przedziały ufności. Dla wszystkich modeli χ^2 jest istotny na poziomie $p < .001$. Model A2 to A bez problematycznej pozycji testowej komponentu solidarności („Jestem oddany mojemu narodowi”).

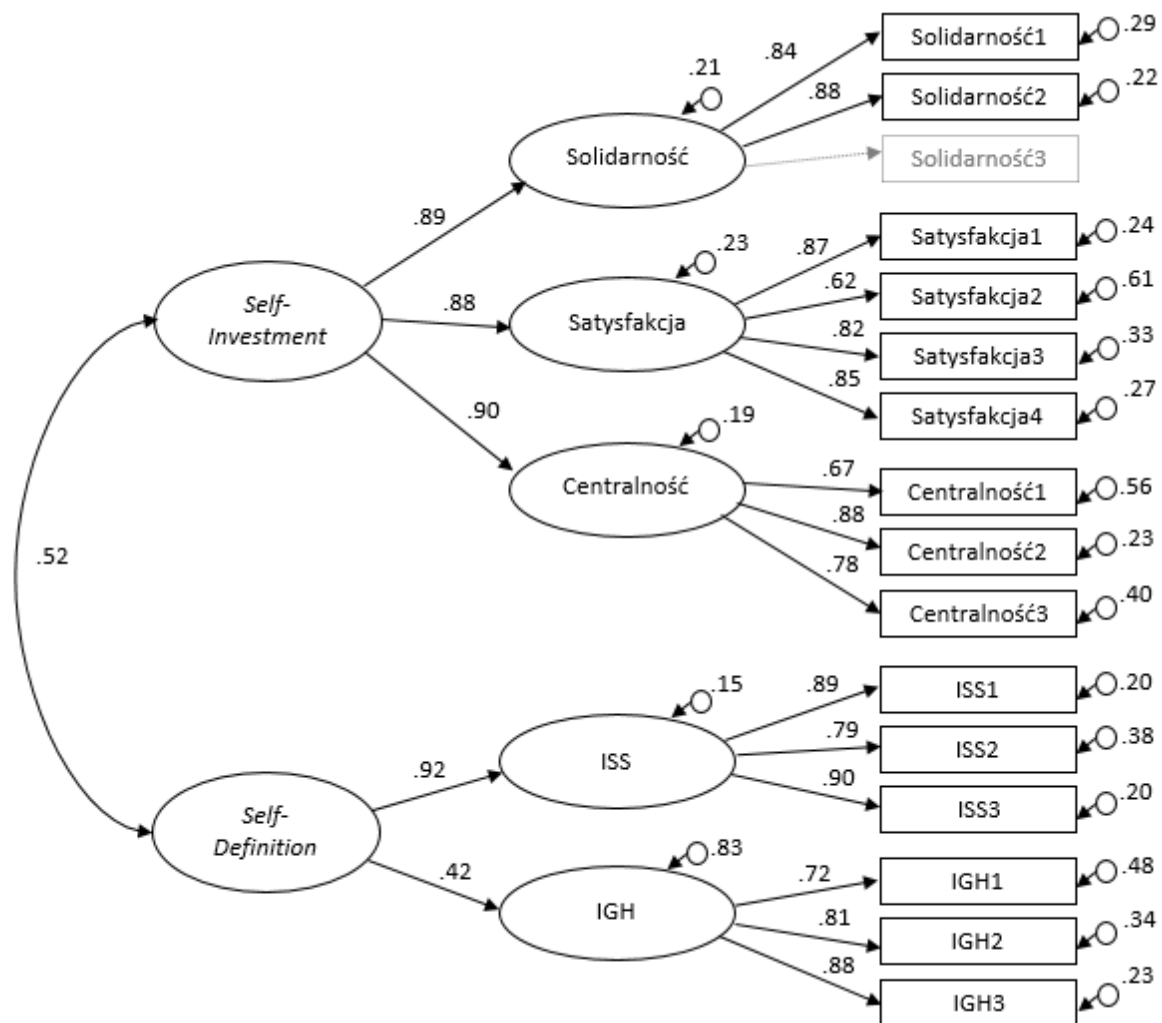
Aby sprawdzić, skąd wzięło się nie do końca dobre dopasowanie modelu A, przyjrzałam się wskaźnikom *modification indices*. Wskaźniki te sugerują, jakie zmiany w modelu w sposób najbardziej znaczący zmniejszyłyby χ^2 , a więc różnicę pomiędzy rzeczywistymi korelacjami pomiędzy zmiennymi a korelacjami założonymi przez model. Jedna z największych *modification indices* dotyczyła jednej z pozycji testowych komponentu solidarności („Jestem oddany mojemu narodowi”). Dopasowanie modelu do danych poprawiłoby się, gdyby pozycja ta była jednocześnie wskaźnikiem komponentu centralności. Wskazówka ta zwróciła moją uwagę na nie do końca poprawne tłumaczenie tej pozycji testowej – jej oryginalne znaczenie bardzo dobrze oddaje istotę komponentu solidarności („*I'm committed to [In-Group]*”), lecz tłumaczenie na język polski zmienia nieco

znaczenie tej pozycji. Jak widać po wspomnianej statystyce, znaczenie sformułowania „Jestem oddany mojemu narodowi” jest szersze i świadczy też o wadze przynależności do grupy dla Ja.

Dopasowanie modelu poprawiło się po wykluczeniu tej pozycji testowej (tak zmodyfikowany model nazwałam modelem A2) i osiągnęło wartość RMSEA wskazaną przez Hu i Bentlera (1999) jako świadczącą o dobrym dopasowaniu. Również pozostałe wskaźniki dopasowania, w tym AIC, były w przypadku modelu A2 lepsze niż dla modelu A (wskaźniki dopasowania dla modelu A2 znajdują się w Tabeli 3). Model A2 przyjmuję więc w Badaniu 1 jako ostateczny (wartości współczynników dla modelu A2 przedstawiłam na Rysunku 2).

Ponieważ pozycja „Jestem oddany mojemu narodowi” okazała się mierzyć jednocześnie solidarność i centralność, nie uwzględniam jej w przedstawionych statystykach opisowych i korelacjach, dzięki czemu oszacowanie korelacji pomiędzy komponentami będzie bardziej precyzyjne. Zarówno cała skala, jak i podskale mierzące poszczególne wymiary i komponenty, miały bardzo wysokie wskaźniki rzetelności wewnętrznej (wskaźniki rzetelności i statystyki opisowe dla całej skali i jej podskal oraz korelacje pomiędzy skalami i podskalami przedstawiłam w Tabeli 5).

Trafność zbieżna i różnicowa wymiarów i komponentów identyfikacji grupowej. W celu sprawdzenia trafności zbieżnej i różnicowej poszczególnych wymiarów i komponentów wyróżnionych w skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008), porównałam siłę ich korelacji z innymi często stosowanymi miarami identyfikacji grupowej (korelacje pomiędzy podskalami skali Leacha i współpracowników a pozostałymi miarami identyfikacji w Badaniu 1 przedstawiłam w Tabeli 4, statystyki opisowe i wskaźniki rzetelności dla pozostałych skal identyfikacji oraz korelacje pomiędzy nimi przedstawiłam w Tabeli 6).

Rysunek 2. Model identyfikacji grupowej przyjęty jako ostateczny w Badaniu 1.

Uwaga. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej. Na rysunku przedstawiono współczynniki standaryzowane. Poza wariancją błędnej zmiennej latentnej ISS, która nie jest istotnie różna od zera ($p = .548$), wszystkie współczynniki są istotnie różne od zera na poziomie $p < .001$. Pozycje testowe są przedstawione zgodnie z kolejnością przedstawioną w Załączniku. Pozycja Solidarność 3 („Jestem oddany mojemu narodowi”) nie została uwzględniona w modelu.

Tabela 4

Korelacje pomiędzy poszczególnymi podskalami skali identyfikacji Leacha i współpracowników (2008) a innymi miarami identyfikacji w Badaniu 1.

Miara	Solidarność	Satysfakcja	Centralność	ISS	IGH	<i>Self-Inv.</i>	<i>Self-Def.</i>	Cała skala
SISI	.63***	.67***	.65***	.29***	.05	.74***	.21**	.64***
Cameron: Więzi	.73***	.59***	.57***	.44***	.21**	.70***	.40***	.70***
Cameron: Satysfakcja	.58***	.82***	.52***	.29***	.05	.74***	.22**	.64***
Cameron: Centralność	.60***	.59***	.87***	.30***	.08	.79***	.24***	.69***
Przywiązanie	.74***	.77***	.80***	.36***	.11	.88***	.30***	.78***
Gloryfikacja	.43***	.50***	.46***	.38***	.29***	.53***	.41***	.58***

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej, *Self-Inv.* = zaangażowanie Ja (*Self-Investment*), *Self-Def.* = auto-kategoryzacja (*Self-Definition*). Problematiczna pozycja podskali solidarności nie została wzięta pod uwagę w przedstawionych statystykach opisowych i korelacjach.

Tabela 5

Statystyki opisowe oraz korelacje dla całej skali identyfikacji Leacha i współpracowników (2008) oraz jej poszczególnych podskal w Badaniu 1.

	α	M	SD	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Solidarność	.85	4.72	1.33	.67***	.66***	.40***	.16*	.85***	.35***	.78***
2. Satysfakcja	.87	5.05	1.10	-	.65***	.39***	.16*	.90***	.34***	.82***
3. Centralność	.82	4.39	1.41		-	.39***	.16*	.89***	.34***	.81***
4. ISS	.89	3.15	1.28			-	.36***	.44***	.85***	.70***
5. IGH	.84	4.47	1.12				-	.18**	.80***	.49***
6. <i>Self-Inv.</i>	.91	4.76	1.11					-	.39***	.91***
7. <i>Self-Def.</i>	.83	3.81	0.99						-	.73***
8. Cała skala	.89	4.38	0.90							-

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej, *Self-Inv.* = zaangażowanie Ja (*Self-Investment*), *Self-Def.* = auto-kategoryzacja (*Self-Definition*), α = współczynnik alfa Cronbacha. Problematiczna pozycja podskali solidarności nie została uwzględniona w przedstawionych statystykach opisowych i korelacjach.

W oryginalnym badaniu testującym trafność 1-itemowej skali identyfikacji SISI (Postmes i wsp., 2013), skala ta korelowała silniej z wymiarem *Self-Investment* niż z wymiarem *Self-Definition* skali Leacha i współpracowników (2008). Zależność ta potwierdziła się w danych z Badania 1 (z Fishera = 9.76, $p < .001$)⁷, co wskazuje na to, że polska wersja skali dobrze oddaje różnicę pomiędzy tymi dwoma wymiarami identyfikacji grupowej.

⁷ W celu obliczenia istotności różnic pomiędzy współczynnikami korelacji pochodzącymi z prób zależnych użyłam testu zaproponowanego przez Lee i Preachera (2013).

Korelacje pomiędzy podskalami skali identyfikacji Camerona (2004) a podskalami wchodzącymi w skład wymiaru zaangażowania Ja w konceptualizacji Leacha i współpracowników (2008) również odzwierciedlają założony wzór zależności. Podskala więzi (*In-Group Ties*) skali Camerona koreluje silniej z podskalą solidarności skali Leacha niż z jej pozostałymi podskalami (różnica w stosunku do korelacji z podskalą satysfakcji: z Fishera = 4.08, $p < .001$; z podskalą centralności: z Fishera = 4.50, $p < .001$, z podskalą ISS: z Fishera = 5.81, $p < .001$, z podskalą IGH: z Fishera = 8.36, $p < .001$). Podskala satysfakcji (*In-Group Affect*) u Camerona koreluje najsilniej z podskalą satysfakcji Leacha (różnica w stosunku do korelacji z podskalą solidarności: z Fishera = 7.39, $p < .001$; z podskalą centralności: z Fishera = 8.98, $p < .001$, z podskalą ISS: z Fishera = 11.15, $p < .001$, z podskalą IGH: z Fishera = 13.05, $p < .001$). Podskala centralności u Camerona koreluje zaś najsilniej z podskalą centralności u Leacha (różnica w stosunku do korelacji z podskalą satysfakcji: z Fishera = 9.46, $p < .001$; z podskalą solidarności: z Fishera = 9.13, $p < .001$, z podskalą ISS: z Fishera = 12.97, $p < .001$, z podskalą IGH: z Fishera = 14.62, $p < .001$).

Jeśli chodzi o korelację poszczególnych podskal z gloryfikacją, związek pomiędzy gloryfikacją a solidarnością okazał się być równie silny co związek pomiędzy gloryfikacją a centralnością (z Fishera = 0.68, $p = .499$) oraz równie silny co związek pomiędzy gloryfikacją a satysfakcją (z Fishera = 1.54, $p = .123$). Związek pomiędzy gloryfikacją a ISS również okazał się nie różnić siłą od związku pomiędzy gloryfikacją a centralnością (z Fishera = 1.29, $p = .196$) i okazał się tylko marginalnie słabszy od związku pomiędzy gloryfikacją a satysfakcją (z Fishera = 1.94, $p = .052$). Zarówno związek pomiędzy gloryfikacją a centralnością, jak i związek pomiędzy gloryfikacją a satysfakcją były jednak silniejsze niż związek pomiędzy gloryfikacją a IGH (w porównaniu do związku gloryfikacja-centralność: z Fishera = 2.36, $p = .018$, w porównaniu do związku gloryfikacja-satysfakcja: z Fishera = 2.92, $p = .003$).

Tabela6

Statystyki opisowe i rzetelności dla pozostałych miar identyfikacji oraz korelacje pomiędzy nimi w Badaniu 1.

	α	M	SD	2.	3.	4.	5.	6.
1. SISI	-	5.57	1.29	.54***	.63***	.58***	.71***	.31***
2. Cameron: Więzi	.77	4.46	1.03	-	.63***	.57***	.67***	.37***
3. Cameron: Satysfakcja	.86	5.28	1.10		-	.48***	.67***	.34***
4. Cameron: Centralność	.85	4.03	1.38			-	.76***	.45***
5. Przywiązanie	.93	4.47	1.23				-	.58***
6. Gloryfikacja	.79	3.01	0.92					-

Uwaga. *** $p < .001$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. SISI = 1-itemowa skala identyfikacji autorstwa Postmesa i współpracowników (2013). Cameron = skala autorstwa Camerona (2004). α = współczynnik alfa Cronbacha.

Podsumowanie Badania 1. Badanie 1 wstępnie potwierdziło, że struktura czynnikowa skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008) odtwarza się w warunkach polskich. Badanie potwierdziło też trafność zbieżną i różnicową wymiarów zaangażowania Ja i auto-kategoryzacji – poprzez porównanie siły ich związku ze skalą SISI. Trafność zbieżna i różnicowa trzech wymiarów wchodzących w skład wymiaru zaangażowania Ja (satysfakcji, centralności i solidarności) potwierdziła się natomiast poprzez porównanie siły ich związku z analogicznymi komponentami skali Camerona (2004).

Nie potwierdziły się przewidywania Leacha dotyczące związków poszczególnych komponentów identyfikacji z gloryfikacją grupy własnej. Nie zawsze to komponenty satysfakcji i centralności były najsilniej związane z gloryfikacją. Trzeba jednak w tym kontekście zauważyć, że dotychczasowe badania, dotyczące związku owych komponentów ze skłonnością do obrony wizerunku grupy własnej, dają bardzo niespójne wyniki (patrz przegląd badań w Rozdziale III), a więc hipoteza ta ma słabe podstawy empiryczne. Dlatego

też niepotwierdzenie przewidywań dotyczących związku wspomnianych komponentów z gloryfikacją grupy własnej nie oznacza jeszcze, że polska wersja nie oddaje dobrze treści komponentów.

Badanie 1 pokazało, że tłumaczenie skali było niedoskonałe: jedna z pozycji testowych komponentu solidarności okazała się jednocześnie mierzyć solidarność i centralność. Dlatego zdecydowałam się zastąpić tę pozycję innym stwierdzeniem. W celu wybrania najlepszego stwierdzenia mającego uzupełnić podskalę solidarności przeprowadziłam Badanie 2.

Badanie 2.

Osoby badane. W badaniu wzięło udział 96 studentów Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego (86 kobiet i 10 mężczyzn, o średniej wieku 20.95 lat i odchyleniu standardowym wieku 4.57 lat). Wszystkie osoby badane zadeklarowały narodowość polską (dwie osoby zadeklarowały podwójną narodowość: polsko-kubańską oraz polsko-angielską).

Procedura. Pytania wchodzące w skład Badania 2 były umieszczone na końcu eksperymentu dotyczącego innego tematu.⁸ Osoby badane były poproszone o uzupełnienie podskal składających się na wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*). Z podskali solidarności wyłączona została pozycja sprawiająca wcześniej problemy („Jestem oddany mojemu narodowi”). Podskala została natomiast uzupełniona o dodatkowe trzy pozycje: „Mam poczucie jedności z innymi Polakami”, „Odczuwam więź z innymi Polakami” oraz „Mam poczucie obowiązku wobec Polski”. Format odpowiedzi na pytania był dokładnie taki sam jak w Badaniu 1.

Wyniki i podsumowanie. W celu wybrania najlepszej pozycji testowej, która uzupełniłaby podskalę solidarności, przeprowadziłam analizę korelacji pomiędzy poszczególnymi

⁸ Manipulacja eksperymentalna nie wpłynęła istotnie na natężenie mierzonych zmiennych.

pozycjami skali zaangażowania Ja (korelacje pomiędzy stwierdzeniami przedstawiłam w Tabeli 7). Spośród trzech nowo zaproponowanych stwierdzeń, pozycja „Mam poczucie jedności z innymi Polakami” korelowała najsilniej z dwiema pozycjami zawartymi już wcześniej w podskali solidarności. Jednocześnie, dwie pozostałe dodane pozycje („Odczuwam więź z innymi Polakami” oraz „Mam poczucie obowiązku wobec Polski”) były silniej związane z niemal wszystkimi stwierdzeniami mierzącymi satysfakcję i solidarność niż dwie pozycje zawarte już wcześniej w podskali solidarności oraz pozycja „Mam poczucie jedności z innymi Polakami”.

W związku z tym stwierdzenie „Mam poczucie jedności z innymi Polakami” wydaje się najlepsze, aby uzupełnić podskalę solidarności. Wybór tej pozycji zapewni wysoką spójność wewnętrzną podskali, a jednocześnie pozwoli uniknąć wystąpienia ładunków krzyżowych pomiędzy pozycjami mierzącymi solidarność a komponentami centralności i satysfakcji.

Badanie 3 (część dotycząca adaptacji skali)

Jednym z celów Badania 3 było sprawdzenie, jak nowa pozycja testowa komponentu solidarności wpisuje się w strukturę czynnikową skali oraz upewnienie się, że założona struktura czynnikowa odtworzy się na reprezentatywnej próbie Polaków. Jednakże zasadniczym celem Badania 3 było sprawdzenie zależności pomiędzy dojrzałą identyfikacją grupową i jej poszczególnymi komponentami a różnego rodzaju postawami i zachowaniami. Zmienne i wyniki dotyczące tego celu Badania 3 opisane są w drugiej części pracy.

Tabela 7

Korelacje pomiędzy poszczególnymi pozycjami skali zaangażowania Ja (Self-Investment, Leach i wsp., 2008) w Badaniu 2.

	Solidarność				Satysfakcja				Centralność		
	2.	3.	4.	5.	Dobrze jest być Polakiem.	Gdy myślę o tym, że jest Polakiem, czuję się dobrze.	Myślę, że Polacy mają wiele powodów, by być z siebie dumni.	Cieszę się, że jestem Polakiem.	Bycie Polakiem jest ważną częścią mojej tożsamości.	Bycie Polakiem jest ważnym elementem tego, w jaki sposób postrzegam siebie.	Często myślę o tym, że jestem Polakiem.
1. Solidaryzuję się z innymi Polakami. †	.80***	.86***	.74***	.71***	.66***	.58***	.55***	.67***	.61***	.42***	.36***
2. Czuję się związany z innymi Polakami. †	-	.88***	.75***	.75***	.65***	.58***	.61***	.72***	.59***	.44***	.40***
3. Mam poczucie jedności z innymi Polakami.		-	.74***	.74***	.64***	.59***	.63***	.70***	.60***	.46***	.39***
4. Odczuwam więź z innymi Polakami.			-	.74***	.76***	.65***	.66***	.73***	.74***	.56***	.51***
5. Mam poczucie obowiązku wobec Polski.				-	.71***	.69***	.54***	.73***	.75***	.61***	.54***

Uwaga.*** $p < .001$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. Symbolem † oznaczone są pozycje podskali solidarności zawarte w wersji skali użytej w Badaniu 1.

Procedura i osoby badane. Badanie 3 zostało zrealizowane przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) na ogólnopolskiej, reprezentatywnej próbie 1007 dorosłych mieszkańców Polski (w tym 472 mężczyzn i 535 kobiety, o średnim wieku 47.59 lat i odchyleniu standardowym wieku 17.59 lat). Badanie zostało przeprowadzone w ramach badania OMNIBUS, w którym pytania na różne tematy są zadawane w ramach jednego wspólnego przedsięwzięcia badawczego. Pytania będące częścią Badania 3 były umieszczone na początku OMNIBUSA, a więc inne zamieszczone w nim pytania nie miały wpływu na wyniki. Badanie było zrealizowane metodą CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*) - wywiady były przeprowadzane przez ankierów, a odpowiedzi osób badanych były zapisywane w formie elektronicznej, na laptopie.

Zmienne. Skala identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008). Użyłam poprawionego tłumaczenia skali, w którym pozycja „Jestem oddany mojemu narodowi” została zastąpiona pozycją „Mam poczucie jedności z innymi Polakami” (pełną skalę w obu wersjach językowych przedstawiłam w Załączniku). Osoby badane deklarowały, w jakim stopniu zgadzają się z każdym stwierdzeniem używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 6 „zdecydowanie się zgadzam”. Kolejność stwierdzeń była randomizowana. Podstawowe dane demograficzne na temat respondentów (np. wiek, płeć, poziom edukacji, sytuacja zawodowa i finansowa, poglądy polityczne, udział w praktykach religijnych) zostały zebrane w ramach standardowej procedury badania OMNIBUS.

Wyniki. Tak jak w Badaniu 1, w pierwszej kolejności sprawdziłam, czy dopasowanie modelu identyfikacji grupowej zaproponowanego przez Leacha i współpracowników (2008) do danych jest lepsze niż dopasowanie pięciu alternatywnych modeli (porównywane modele są takie same jak w Badaniu 1). Jak wskazuje statystyka AIC, dopasowanie modelu A zaproponowanego przez Leacha i współpracowników (2008) było najlepsze ze wszystkich

testowanych modeli (wskaźniki dopasowania dla wszystkich porównywanych modeli przedstawiłam w Tabeli 8).

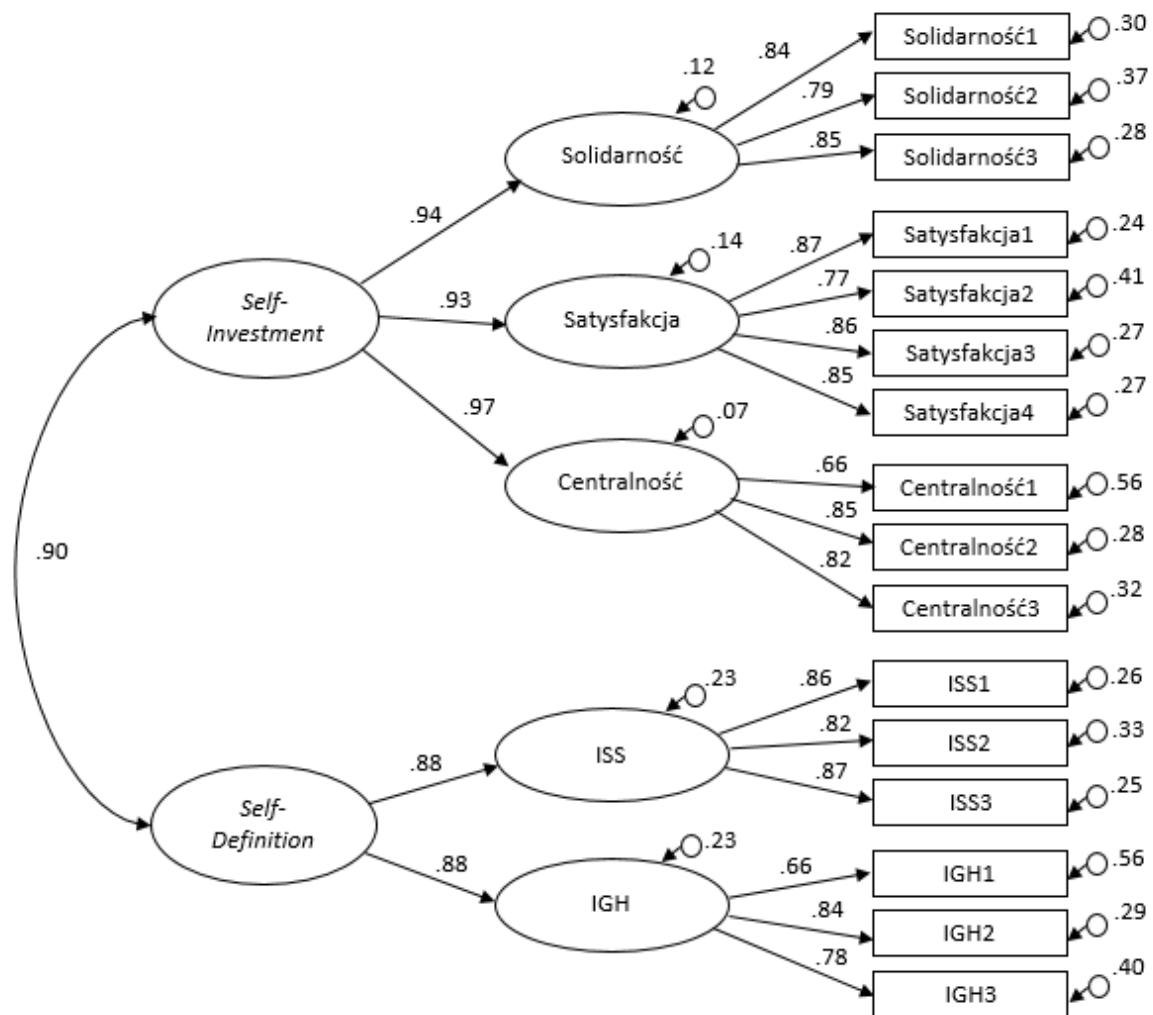
Wskaźniki dopasowania modelu A spełniają kryteria dobrego dopasowania zaproponowane przez Hu i Bentlera (1999). Cała skala i wszystkie podskale charakteryzują się wysoką rzetelnością wewnętrzną (wskaźniki rzetelności i statystyki opisowe dla całej skali oraz jej podskal, wraz z korelacjami pomiędzy nimi, przedstawiłam w Tabeli 9; wartości współczynników dla modelu A przedstawiłam na Rysunku 3).

Tabela 8

Wskaźniki dopasowania modeli porównywanych w Badaniu 3.

Model	AIC	RMSEA	CFI	χ^2	df	SRMR
A	39341.327	.054 (.048; .060)	.975	367.443	98	.030
B	39399.529	.059 (.054; .065)	.970	427.645	99	.036
C	39906.588	.093 (.087; .098)	.923	942.704	103	.044
D	40516.076	.121 (.116; .127)	.868	1554.193	104	.056
E	40288.197	.112 (.107; .117)	.888	1324.313	103	.052
F	39401.444	.060 (.054; .065)	.970	427.560	98	.036

Uwaga. AIC = Akaike Information Criteria. RMSEA = The Root Mean Square Error of Approximation. Wartości podane w nawiasach przy RMSEA to 90% przedziały ufności. Dla wszystkich modeli χ^2 jest istotny na poziomie $p < .001$.

Rysunek 3. Model identyfikacji grupowej przyjęty jako ostateczny w Badaniu 3.

Uwaga. Na rysunku przedstawiono współczynniki standaryzowane. Wszystkie współczynniki są istotnie różne od zera na poziomie $p < .001$. Pozycje testowe są przedstawione zgodnie z kolejnością przedstawioną w Załączniku. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej.

Tabela 9

Wskaźniki rzetelności, statystyki opisowe oraz korelacje polskiej wersji skali identyfikacji Leacha i współpracowników (2008) oraz jej poszczególnych podskal w Badaniu 3.

	α	M	SD	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Solidarność	.86	4.95	1.06	.75***	.70***	.68***	.64***	.89***	.73***	.88***
2. Satysfakcja	.90	5.02	1.06	-	.75***	.64***	.59***	.93***	.68***	.89***
3. Centralność	.81	4.71	1.21		-	.63***	.58***	.90***	.67***	.86***
4. ISS	.88	4.67	1.27			-	.64***	.71***	.92***	.84***
5. IGH	.79	4.75	1.02				-	.66***	.89***	.79***
6. <i>Self-Inv.</i>	.94	4.91	1.01					-	.76***	.97***
7. <i>Self-Def.</i>	.88	4.71	1.04						-	.91***
8. Cała skala	.95	4.84	0.96							-

Uwaga. *** $p < .001$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej, *Self-Inv.* = zaangażowanie Ja (*Self-Investment*), *Self-Def.* = auto-kategoryzacja (*Self-Definition*). α = współczynnik alfa Cronbacha.

Podsumowanie adaptacji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników

(2008). Struktura czynnikowa identyfikacji grupowej zaproponowana przez Leacha i współpracowników (2008) odtworzyła się w odniesieniu do polskiej identyfikacji narodowej, z użyciem polskiej wersji skali. Założony model okazał się mieć dobre dopasowanie, lepiej odzwierciedlające zależności pomiędzy zebranymi danymi niż pięć alternatywnych modeli. Przeprowadzone w ramach Badań 1 i 3 analizy korelacji z innymi miarami identyfikacji grupowej potwierdziły, że wymiary auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) i zaangażowania Ja (*Self-Investment*) oraz komponenty satysfakcji, solidarności i centralności odpowiadają treściowo komponentom oryginalnej skali.

Pewnym niedociągnięciem przeprowadzonej adaptacji skali jest to, że nie sprawdzono trafności zewnętrznej polskiego tłumaczenia komponentów auto-stereotypizacji (ISS) i postrzeganej homogeniczności grupy własnej (IGH). Jednak komponenty te charakteryzują się wysoką trafnością fasadową w związku z czym można założyć, że mierzą one założone konstrukty (treść stwierdzeń mierzących te komponenty przedstawiłam w Załączniku). Poprawione tłumaczenie skali można więc zaakceptować jako ostateczną wersję polskiej adaptacji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008).

We wszystkich przeprowadzonych w ramach adaptacji badaniach mierzona była tylko identyfikacja narodowa. Jednak ponieważ w innych wersjach językowych skala Leacha i współpracowników (2008) uzyskuje bardzo podobne właściwości w odniesieniu do różnych rodzajów grup (Lavakov i Agadullina, 2014, Leach i wsp., 2008, Roth i Mazziotta, 2015) nie ma powodów, żeby przypuszczać, że także i w Polsce struktura skali nie będzie odtwarzać się w odniesieniu do grup innego rodzaju. Zaproponowana adaptacja skali może być więc łatwo zaadaptowana do badań nad grupami społecznymi innego typu (np. z grupą religijną czy z organizacją).

Podczas przeprowadzania adaptacji uwidoczniła się pewna wada skali Leacha i współpracowników (2008). Korelacje pomiędzy komponentami wymiaru *Self-Investment* uzyskane w Badaniu 3 są bardzo wysokie (współczynniki korelacji Pearsona powyżej .70), a korelacja pomiędzy latentnymi wymiarami *Self-Investment* i *Self-Definition* wynosi aż .90. Jest to spójne z wynikami badań z użyciem innych wersji językowych tej skali, w których również zdarzają się bardzo wysokie korelacje pomiędzy wymiarami *Self-Investment* i *Self-Definition*, a także pomiędzy komponentami wymiaru *Self-Investment*. Na przykład w badaniu z użyciem niemieckiej wersji skali (Roth i Mazziotta, 2015) korelacja pomiędzy zmiennymi latentnymi reprezentującymi wymiary *Self-Definition* i *Self-Investment* niemieckiej identyfikacji narodowej wyniosła .88. Korelacje pomiędzy tymi wymiarami

wynoszące powyżej .80 uzyskano także z użyciem rosyjskiej wersji skali (Lavakov i Agadullina, 2014), w odniesieniu do rosyjskiej identyfikacji narodowej oraz identyfikacji z grupą religijną. W przypadku rosyjskiej identyfikacji narodowej, korelacje pomiędzy komponentami wymiaru *Self-Investment* również wynosiły powyżej .70.

Powodem uzyskiwania tak wysokich korelacji może być to, że wszystkie pozycje skali Leacha i współpracowników (2008) mają ten sam kierunek, tzn. zgadzanie się z nimi świadczy o wyższym natężeniu danego komponentu identyfikacji. Tendencja do zgadzania się wśród osób badanych (*acquiescence*) może więc zwiększać otrzymywane korelacje pomiędzy wymiarami i komponentami (Winkler, Kanouse i Ware, 1982). Stworzenie skali wyłącznie ze stwierdzeń zadanych w tym samym kierunku wpływa pozytywnie na jej trafność, spójność wewnętrzną i strukturę czynnikową (Eys, Carron, Bray i Brawley, 2007, Herche i Engelland, 1996, Roszkowski i Soven, 2010, Schriesheim i Hill, 1981), lecz kosztem sztucznego zwiększenia korelacji pomiędzy pozycjami skali i braku możliwości wyłapania nieuważnych respondentów.

Wysokie korelacje pomiędzy podskalami mogą znacznie utrudniać wyciąganie wniosków na temat efektów natężenia poszczególnych komponentów i wymiarów identyfikacji grupowej. Wydaje się więc, że dopóki przedmiotem zainteresowania są tylko komponenty wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*), lepiej jest stosować skale identyfikacji zawierające w sobie odwrócone pozycje (np. skala Camerona, 2004). Niewątpliwą zaletą skali Leacha i współpracowników (2008) jest jednak możliwość pomiaru wymiaru *Self-Definition*, wraz z jego dwoma komponentami: auto-stereotypizacją i postrzeganą homogenicznością grupy własnej, na co nie pozwalają inne dostępne obecnie miary identyfikacji grupowej.

Część 2: Wyniki Dotyczące Konsekwencji Dojrzałej Identyfikacji Grupowej i Jej Komponentów Dla Relacji Wewnątrz- i Międzygrupowych

Wyniki przedstawione w tej części pracy służą przede wszystkim odpowiedzi na główne pytanie badawcze pracy, a więc: Jaka jest rola poszczególnych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej w kształtowaniu jej konsekwencji dla grupy własnej oraz dla stosunków międzygrupowych? Aby odpowiedzieć na to pytanie, będę sprawdzać związki poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej, pozbawionych wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, z konsekwencjami identyfikacji grupowej ważnymi dla stosunków międzygrupowych oraz dla samej grupy. Ponieważ jednak nie sprawdzano dotąd związków dojrzałej identyfikacji grupowej z częścią analizowanych przeze mnie konsekwencji, na pierwszym etapie analizy będę sprawdzać charakter relacji między taką identyfikacją, traktowaną jako całość, z analizowanymi zmiennymi zależnymi.

Wyniki przeprowadzonych do tej pory badań na temat związków komponentów identyfikacji z większością branych tu pod uwagę zmiennych zależnych były bardzo niespójne. Dlatego najpierw będę analizować związek poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z tymi zmiennymi bez wyłączenia z analizy wariancji narcystycznej. Następnie będę sprawdzać, czy i w jaki sposób związki te zmieniają się po wyłączeniu z komponentów identyfikacji wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem.

Badanie 3 (wyniki dotyczące konsekwencji identyfikacji grupowej)

W pierwszej części opisu wyników badań własnych przedstawiłam już procedurę i uczestników Badania 3 oraz wyniki dotyczące adaptacji skali identyfikacji Leacha i współpracowników. W tym miejscu omówię więc tylko pozostałe zmienne zmierzone w tym

badaniu⁹ oraz wyniki odnoszące się do związków identyfikacji grupowej i jej komponentów z konsekwencjami dla stosunków wewnątrz- i międzygrupowych.¹⁰

Zmienne.

Kolektywny narcyzm. Użyłam skróconej, 5-itemowej wersji skali która, jak wykazano we wcześniejszych badaniach, ma równie dobre właściwości psychometryczne jak pełna, 9-itemowa skala (Golec de Zavala i wsp., 2013a).¹¹ Osoby badane deklarowały, w jakim stopniu zgadzają się z każdym stwierdzeniem używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 6 „zdecydowanie się zgadzam”. Stwierdzenia te tworzyły spójną wewnętrzną skalę (α Cronbacha = .87), której wyższe wyniki oznaczają wyższe natężenie kolektywnego narcyzmu. Kolejność pozycji testowych była randomizowana.

Konsekwencje identyfikacji grupowej. Aby zmierzyć postawy i zachowania odpowiadające najważniejszym konsekwencjom identyfikacji grupowej dla grupy własnej i dla stosunków międzygrupowych, poprosiłam osoby badane o zadeklarowanie, w jakim stopniu zgadzają się z szeregiem stwierdzeń dotyczących kwestii aktualnych w trakcie przeprowadzania badania (marzec 2014). W stosunku do każdego stwierdzenia, uczestnicy badania odpowiadali posługując się 7-stopniową skalą, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 7 oznaczało „zdecydowanie się zgadzam”.

⁹ W Badaniu 3 zmierzono również inne zmienne, których nie analizuję w niniejszej pracy, ponieważ nie mieszczą się w jej zakresie.

¹⁰ Analizy danych z Badania 3 niniejszej pracy dotyczące związku dojrzałej formy wymiaru *Self-Investment* z lojalnością wobec grupy, defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku i postawami wobec członków grup obcych zostały opisane w nieopublikowanej jeszcze pracy, której jestem współautorką (Cichocka i wsp., 2015a).

¹¹ Obie wersje skali w języku polskim dostępne są na stronie <http://cbu.psychologia.pl/cn>.

Jako konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej zmierzyłam lojalność wobec grupy, dbanie o dobro wszystkich członków grupy oraz chęć udziału w zbiorowym działaniu mającym na celu poprawę sytuacji wszystkich członków grupy.

Jako wskaźnik *lojalności wobec grupy* potraktowałam brak chęci emigracji z kraju dla własnych korzyści materialnych. Inaczej mówiąc, jest to brak chęci skorzystania ze strategii indywidualnej mobilności. Lojalność była zmierzona jednym stwierdzeniem: „Jeśli w innym kraju Unii mógłbym dużo więcej zarabiać, wyjechałbym na stałe z Polski”. Aby uzyskać wskaźnik lojalności wobec grupy, stwierdzenie to zostało zakodowane odwrotnie.

Wskaźnikiem *troski o wszystkich członków grupy* była chęć rozdzielania funduszy pochodzących z Unii Europejskiej pomiędzy wszystkie regiony Polski. Troska o wszystkich członków grupy była zmierzona jednym stwierdzeniem: „Uważam, że żaden region Polski nie powinien zostać pominięty przy rozdziale funduszy z Unii Europejskiej”. Wyższy stopień zgadzania się z tym stwierdzeniem traktuję jako większą dbałość o dobro wszystkich członków grupy.

Wskaźnikiem *chęci zbiorowego działania na rzecz grupy* było deklarowane pragnienie udziału w zbiorowym działaniu przeciw pominięciu niektórych części Polski przy rozdziale funduszy z Unii Europejskiej. Chęć tę zmierzyłam przy pomocy dwóch stwierdzeń: „Gdyby polskie władze planowały pominięcie części Polski przy rozdziale funduszy, wziąłbym udział w proteście przeciw takiej polityce” oraz „Poparłbym inicjatywę mającą na celu przekonanie polskich władz, by fundusze z UE trafiły do wszystkich części kraju”. Stopień zgadzania się z tymi dwoma stwierdzeniami był ze sobą istotnie skorelowany ($r = .468, p < .001$). Jako wskaźnik chęci zbiorowego działania na rzecz grupy potraktowałam więc średnią z tych dwóch stwierdzeń (wyższe wyniki oznaczają większą chęć udziału w zbiorowym działaniu).

Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. Jako konsekwencje identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych zmierzyłam postawy wobec członków grup

obcych, postrzegane zagrożenie grupy ze strony członków grup obcych, skłonność do obronnego reagowania na zagrożenie wizerunku grupy oraz stopień odczuwania kolektywnych emocji moralnych za zbrodnie popełnione przez członków grupy własnej.

Jako wskaźnik *postaw wobec członków grup obcych* zmierzyłam uczucia żywione wobec Ukraińców (szacunek, zaufanie oraz niechęć do członków tego narodu). Wybór Ukraińców jako grupy obcej był podyktowany tym, że w czasie przeprowadzania Badania 3 (marzec 2014) bardzo aktualnym tematem w Polsce była niestabilna sytuacja polityczna na Ukrainie, która mogła zwiastować zbliżającą się wojnę oraz napływ uchodźców z Ukrainy do Polski.¹² Ukraińcy byli wtedy – obok Rosjan – jedną z grup obcych najczęściej wspominanych w polskich mediach. Mimo że większość Polaków opowiadała się w tym konflikcie po stronie Ukraińców, a nie Rosjan (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2014c), to odsetek Polaków deklarujących niechęć wobec Ukraińców był w tym czasie równie wysoki, co procent Polaków wyrażających względem nich sympatię. Ukraińcy nadal są – po Rosjanach i Białorusinach – trzecim najbardziej nielubianym narodem spośród naszych sąsiadów i znajdują się w grupie narodów, którym Polacy są niechętni (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2014d). Zdecydowałam się więc na pomiar postaw wobec grupy obcej, która nie tylko stanowiła aktualny obiekt zainteresowania, ale też wobec której panowały w społeczeństwie zróżnicowane postawy.

¹² Pod koniec lutego 2014 rozpoczęły się działania zbrojne wojsk rosyjskich na Krymie, które zakończyły się aneksją Krymu przez Rosję. Badania przeprowadzone przez CBOS pokazały, że 88% Polaków interesowało się w tym czasie wydarzeniami na Ukrainie, a 45% Polaków uważało, że zakończą się one wojną domową w tym kraju (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2014a, Centrum Badania Opinii Społecznej, 2014b).

Osoby badane najpierw widziały następujące wprowadzenie: „Teraz chcielibyśmy zadać Pani/u kilka pytań odnośnie obecnej sytuacji na Ukrainie. Protesty przeciw polityce ukraińskich władz zakończyły się odwołaniem ze stanowiska prezydenta Ukrainy, Wiktora Janukowycza. W odpowiedzi na tę sytuację wojska rosyjskie weszły na zamieszkany w większości przez ludność rosyjską, ale należący do Ukrainy, Krym. W przypadku konfliktu zbrojnego na Ukrainie bardzo prawdopodobne jest, że do Polski trafi wielu ukraińskich uchodźców.” Następnie były poproszone o zadeklarowanie, w jakim stopniu zgadzają się z następującymi stwierdzeniami: „Mam szacunek do Ukraińców”, „Mam zaufanie do Ukraińców” oraz „Czuję niechęć do Ukraińców”. Wskaźnik niechęci wobec Ukraińców został zakodowany odwrotnie, po czym wyniki dla trzech stwierdzeń zostały uśrednione (wyższy wynik oznaczał więc bardziej pozytywne postawy wobec Ukraińców). Stwierdzenia stworzyły spójną wewnętrzną skalę (α Cronbacha = .703).

Postrzegane zagrożenie ze strony członków grupy obcej również zmierzyłam w odniesieniu do Ukraińców. Pytania były poprzedzone tym samym wstępem co pytania o postawy wobec Ukraińców. Jako wskaźnik postrzeganego zagrożenia ze strony ewentualnych uchodźców z Ukrainy posłużyły dwa stwierdzenia: jedno dotyczące zagrożenia symbolicznego („Obawiam się, że przez napływ Ukraińców do Polski utraci ona swój charakter”) i jedno dotyczące zagrożenia realistycznego („Obawiam się, że przez napływ Ukraińców do Polski części Polaków trudniej będzie znaleźć pracę”). Stopień zgadzania się z tymi dwoma stwierdzeniami był ze sobą istotnie skorelowany ($r = .486, p < .001$), uśredniłam więc odpowiedzi dla dwóch stwierdzeń, tworząc z nich wspólny wskaźnik postrzeganego zagrożenia ze strony członków grupy obcej (gdzie wyższe wyniki oznaczają postrzeganie większego zagrożenia).

Wskaźnikiem *obronnego reagowania na zagrożenie wizerunku grupy własnej* był stosunek do filmów poruszających kwestię zbrodni popełnianych przez Polaków wobec Żydów

w czasie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu (filmów takich jak np. „Pokłosie” Władysława Pasikowskiego z 2012 roku, który dotyczył zbrodni w Jedwabnem). Uczestnicy badania najpierw widzieli następujące wprowadzenie: „Przeszło dekadę po „Sąsiadach” Jana Tomasza Grossa polskie kino rozlicza się z jedną z największych traum w naszej historii. W ostatnich latach powstało kilka filmów o relacjach polsko-żydowskich (m.in. Pokłosie poruszające temat pogromu Żydów w Jedwabnem).” Następnie, byli proszeni o zadeklarowanie, w jakim stopniu zgadzają się z następującymi stwierdzeniami: „Tego rodzaju filmy są pełne przekłamań pokazujących Polaków w złym świetle”, „Tego rodzaju filmy to złośliwa propaganda antypolska” oraz „Wziąłbym udział w protestach przeciwko filmom, które naruszają dobre imię Polaków.”. Trzy pozycje tworzyły spójną wewnętrzną skalę (α Cronbacha = .798), zostały więc uśrednione i potraktowane jako jeden wskaźnik defensywnego reagowania na zagrożenie wizerunku (wyższy wynik oznacza bardziej defensywne reagowanie).

Odczuwanie kolektywnych emocji moralnych za zbrodnie grupy własnej zmierzyłam przy pomocy dwóch stwierdzeń. Po przeczytaniu wprowadzenia dotyczącego filmów o tematyce zbrodni Polaków wobec Żydów, uczestnicy badania deklarowali, w jakim stopniu zgadzają się z następującymi stwierdzeniami: „Tego rodzaju filmy wzbudzają we mnie poczucie winy za zbrodnie Polaków wobec Żydów” i „Tego rodzaju filmy wzbudzają we mnie poczucie wstydu za zbrodnie Polaków wobec Żydów”. Stopień odczuwania winy i wstydu był silnie skorelowany ($r = .657, p < .001$), uśredniłam więc odpowiedzi na te dwie pozycje, tworząc z nich wspólny wskaźnik odczuwania kolektywnych emocji moralnych (wyższe wyniki oznaczają odczuwanie silniejszych emocji).

Przyjęta strategia analityczna. W analizie danych z Badania 3przyjęłam następującą strategię analityczną:

1. Najpierw sprawdzam charakter związku dojrzałej identyfikacji grupowej z daną zmienną zależną.
2. Następnie sprawdzam, na ile każdy z dwóch głównych wymiarów identyfikacji grupowej (zaangażowanie Ja i auto-kategoryzacja) odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z tą zmienną.
3. Na końcu sprawdzam, na ile poszczególne komponenty dojrzałej identyfikacji grupowej odpowiadają za związek dojrzałej identyfikacji z daną zmienną zależną.

W ramach każdego z wyżej wymienionych etapów analizy przeprowadzam hierarchiczną analizę regresji, w której w pierwszym kroku jako predyktor (predyktory) danej zmiennej zależnej wprowadzam identyfikację grupową (lub jej wymiary – na etapie 2 - lub komponenty – na etapie 3), natomiast w drugim kroku regresji do analizy wprowadzam dodatkowy predyktor: kolektywny narcyzm. Jest to sposób analizy analogiczny do zastosowanego przez Golec de Zavallę i współpracowników (2013a). Wprowadzenie kolektywnego narcyzmu jako predyktora pozwala na wyłączenie z analizy wariancji dzielonej przez kolektywny narcyzm i identyfikację grupową, a więc na wyłączenie z identyfikacji grupowej wariancji narcystycznej. Dzięki temu możliwa jest analiza relacji pomiędzy dojrzałą identyfikacją grupową a daną zmienną zależną. Analogicznie, kiedy analizuję poszczególne wymiary lub komponenty identyfikacji grupowej, dodanie kolektywnego narcyzmu do analizy pozwala na wyłączenie z tych wymiarów (komponentów) wariancji narcystycznej – a więc na analizowanie relacji dojrzałych form tych wymiarów (komponentów) z daną zmienną zależną.

Dodatkowo, na każdym etapie analizy sprawdzam, czy wprowadzenie kolektywnego narcyzmu jako predyktora zmienia relacje pomiędzy pozostałymi predyktorami a daną zmienną zależną. Zmiana taka może mieć kilka kierunków. Po pierwsze, wcześniej widoczny związek pomiędzy identyfikacją grupową (lub jej wymiarem czy komponentem) a daną zmienną zależną może stać się istotnie słabszy lub nieistotny po wprowadzeniu kolektywnego

narcyzmu jako predyktora. Oznaczałoby to, że za wcześniej widoczny związek tak naprawdę odpowiada wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem (a więc kolektywny narcyzm był zmienną zakłócającą, Cichocka i Bilewicz, 2010). Po drugie, relacja która przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu nie była istotna statystycznie, może stać się widoczna po włączeniu kolektywnego narcyzmu do regresji (tak jak to miało miejsce np. w przypadku badań Golec de Zavali i współpracowników, 2013a). Oznaczałoby to, że kolektywny narcyzm jest supresorem danej zależności (Cichocka i Bilewicz, 2010), tzn. faktyczna relacja pomiędzy predyktorem a daną zmienną zależną jest niewidoczna z powodu wariancji dzielonej przez predyktor z kolektywnym narcyzmem (który jest związany ze zmienną zależną w przeciwnym kierunku). Trzecia możliwość to odwrócenie się kierunku wcześniej widocznej zależności pomiędzy predyktorem a daną zmienną zależną po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy, co również jest przypadkiem efektu supresyjnego (Cichocka i Bilewicz, 2010). Aby sprawdzić, czy wprowadzenie kolektywnego narcyzmu istotnie zmieniło zależność pomiędzy danym predyktorem a analizowaną zmienną zależną, każdorazowo przeprowadzam analizę efektów pośrednich (Hayes, 2009).

Na drugim i trzecim etapie analizy komponenty lub wymiary identyfikacji grupowej zdecydowałam się analizować wspólnie, w jednej analizie regresji. Wybór takiego sposobu analizy jest podyktowany tym, że poszczególne wymiary i komponenty identyfikacji grupowej są ze sobą skorelowane. Żeby określić rolę poszczególnych wymiarów i komponentów identyfikacji w formowaniu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej, niezbędne jest wyłączenie z analizy wariancji dzielonej przez te wymiary i komponenty – co można osiągnąć właśnie dzięki uwzględnianiu ich jednocześnie w analizie regresji. Gdyby sprawdzać wpływ każdego z wymiarów czy komponentów identyfikacji w osobnej analizie, nie byłoby możliwe określenie, czy za uzyskaną relację odpowiada dany wymiar (komponent), czy też wariancja dzielona z innymi wymiarami (komponentami).

Uwzględnienie wysoko skorelowanych predyktorów jednocześnie w analizie regresji może powodować problem zbyt wysokiej współliniowości (Cohen, Cohen, West i Aiken, 2013).

Wymiary i komponenty identyfikacji grupowej w Badaniu 3 są ze sobą wysoko skorelowane (współczynniki korelacji Pearsona od .59 do .76). Dlatego aby uniknąć wprowadzania do analizy niepotrzebnych predyktorów zwiększających współliniowość, na trzecim etapie analizy zdecydowałam się uwzględniać tylko komponenty wchodzące w skład wymiarów, które na jej drugim etapie okazały się być istotne dla danej zmiennej zależnej. Jednak aby mieć pewność, że za uzyskane związki nie odpowiada wariancja dzielona z drugim wymiarem identyfikacji, będę wprowadzać go do trzeciego kroku analizy jako całość (nie wprowadzając jego poszczególnych komponentów). Przykładowo, jeśli na drugim etapie analizy znaczenie okazał się mieć tylko wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*), na trzecim etapie w analizie uwzględniłam tylko komponenty wchodzące w skład tego wymiaru. Wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) wprowadzam natomiast do analizy jako całość, nie analizując już jego poszczególnych komponentów. W ten sposób kontroluję wariancję dzieloną przez wymiary, jednocześnie minimalizując ryzyko współliniowości.

Wyniki Badania 3: Konsekwencje dla grupy własnej. Na poziomie korelacji nie widać większych różnic w związkach poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z jej konsekwencjami dla grupy własnej – wszystkie komponenty identyfikacji, a także kolektywny narcyzm, są istotnie i pozytywnie związane z pozytywnymi konsekwencjami dla grupy własnej (korelacje dotyczące konsekwencji identyfikacji dla grupy własnej przedstawiłam wraz z ich statystykami opisowymi w Tabeli 10).

Tabela 10

Statystyki opisowe dla konsekwencji identyfikacji grupowej dla grupy własnej oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej wymiarami i komponentami oraz kolektywnym narcyzmem w Badaniu 3.

	Lojalność wobec	Troska o członków	Chęć działania na
	grupy	grupy	rzecz grupy
<i>M</i>	4.29	6.31	5.32
<i>SD</i>	2.36	1.14	1.56
Solidarność	.31***	.24***	.32***
Satysfakcja	.37***	.22***	.29***
Centralność	.27***	.16***	.29***
ISS	.21***	.15***	.23***
IGH	.19***	.16***	.22***
<i>Self-Investment</i>	.35***	.23***	.33***
<i>Self-Definition</i>	.23***	.17***	.25***
Identyfikacja grupowa	.32***	.22***	.32***
Kolektywny narcyzm	.13***	.09**	.25***

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej, *Self-Definition* = auto-kategoryzacja, *Self-Investment* = zaangażowanie Ja.

Lojalność wobec grupy własnej. Zgodnie z przyjętą przeze mnie strategią analityczną w pierwszej kolejności sprawdziłam, jak wygląda związek dojrzałej identyfikacji grupowej z lojalnością wobec grupy własnej (zoperacjonalizowaną jako niechęć do emigracji z kraju dla własnych korzyści materialnych). W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z lojalnością wobec grupy własnej przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor lojalności wprowadziłam identyfikację grupową (wyniki

dla całej skali) – identyfikacja grupowa okazała się być istotnie związana z niechęcią do emigracji (statystyki dla wszystkich opisanych analiz dotyczących lojalności wobec grupy własnej przedstawiłam w Tabeli 11). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Po uwzględnieniu kolektywnego narcyzmu wariancja dzielona przez identyfikację grupową i kolektywny narcyzm zostaje wyłączona z analizy, a więc obserwowane związki dotyczą dojrzałej identyfikacji grupowej (identyfikacji pozbawionej komponentu narcystycznego) oraz narcystycznej identyfikacji grupowej. Dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z większą lojalnością wobec grupy własnej, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z mniejszą lojalnością.

W celu sprawdzenia, czy wyłączenie wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem z analizy zmienia charakter związku pomiędzy identyfikacją grupową a lojalnością wobec grupy przeprowadziłam analizę efektów pośrednich z użyciem narzędzia PROCESS (Hayes, 2013). Analiza z użyciem 10 tys. prób bootstrappowanych wykazała, że związek pomiędzy identyfikacją grupową a lojalnością wobec grupy stał się silniejszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Kolektywny narcyzm okazał się więc supresorem związku pomiędzy identyfikacją grupową a lojalnością wobec grupy (wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem sprawiała, że związek ten wydawał się słabszy).

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z lojalnością wobec grupy własnej, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej odpowiada za ten związek. W tym celu przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktory lojalności wprowadziłam wymiary zaangażowania Ja

(*Self-Investment*) i auto-kategoryzacji (*Self-Definition*).¹³ Wymiar *Self-Investment* okazał się związany z większą lojalnością, podczas gdy wymiar *Self-Definition* był związany z mniejszą lojalnością. Po dodaniu kolektywnego narcyzmu do analizy wymiar *Self-Investment* nadal był związany z niechęcią do emigracji, podczas gdy wymiar *Self-Definition* pozbawiony komponentu narcystycznego nie był już istotnym predyktorem tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa była istotnie związana z większą chęcią emigracji.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji zmieniły się związki obu wymiarów identyfikacji z lojalnością. Po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, związek *Self-Investment* z lojalnością stał się silniejszy – oznacza to, że kolektywny narcyzm był supresorem tego związku. W przypadku wymiaru *Self-Definition*, sytuacja wygląda odwrotnie: po uwzględnieniu kolektywnego narcyzmu w analizie, ujemny związek *Self-Definition* z lojalnością przestał być istotny. Oznacza to, że za związek *Self-Definition* z mniejszą lojalnością odpowiadała wariancja dzielona przez ten wymiar z kolektywnym narcyzmem (kolektywny narcyzm był zmienną zakłócającą związek *Self-Definition* z lojalnością wobec grupy własnej). Okazało się więc, że wymiar *Self-Definition* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z lojalnością wobec grupy własnej. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Investment*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Investment* (centralność, satysfakcję oraz solidarność), a wymiar *Self-Definition* wprowadziłam do analizy jako całość, nie analizując jego poszczególnych komponentów.

¹³ We wszystkich opisanych analizach danych z Badania 3 VIF (*Variance Inflation Factor*) wynosił maksymalnie 3.1, co według powszechnie przyjętych kryteriów nie wskazuje na występowanie zbyt wysokiej współliniowości (Cohen i wsp., 2013).

Tabela 11

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest lojalność wobec grupy własnej (Badanie 3).

Predyktor	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.32	<.001	-	$F(1, 968) = 112.80$, $p < .001$, $R^2 = .10$
Identyfikacja grupowa	.40	<.001	-.1762 (-.2959; -.0552)	$F(2, 967) = 61.37$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) = .003$
Kolektywny narcyzm	-.12	.003	-	
<i>Self-Definition</i>	-.10	.038	-	$F(2, 966) = 70.22$, $p < .001$, $R^2 = .13$
<i>Self-Investment</i>	.42	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	-.07	.149	-.0635 (-.1214; -.0216)	$F(3, 965) = 50.17$, $p < .001$, $R^2 = .13$, $p(\Delta R^2) = .003$
<i>Self-Investment</i>	.47	<.001	-.1117 (-.2007; -.0355)	
Kolektywny narcyzm	-.11	.003	-	
Solidarność	.14	.010	-	
Satysfakcja	.35	<.001	-	$F(4, 962) = 39.80$, $p < .001$, $R^2 = .14$
Centralność	-.03	.525	-	
<i>Self-Definition</i>	-.09	.058	-	
Solidarność	.14	.008	-.0085 (-.0411; .0089)	
Satysfakcja	.36	<.001	-.0171 (-.0559; .0005)	$F(5, 961) = 33.18$, $p < .001$, $R^2 = .15$, $p(\Delta R^2) = .015$
Centralność	.00	.985	-.0591 (-.1192; -.0107)	
<i>Self-Definition</i>	-.06	.176	-.0547 (-.1127; -.0109)	
Kolektywny narcyzm	-.09	.015	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Przed uwzględnieniem kolektywnego narcyzmu w analizie satysfakcja oraz solidarność były istotnie związane z lojalnością wobec grupy własnej, natomiast centralność nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Wymiar *Self-Definition* był związany z mniejszą lojalnością na poziomie tendencji. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji satysfakcja oraz solidarność pozostały istotnymi predyktorami lojalności wobec grupy własnej, natomiast centralność oraz wymiar *Self-Definition* nie były istotnymi predyktorami tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa była istotnie związana z mniejszą lojalnością.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji nie zmieniło istotnie relacji pomiędzy solidarnością i lojalnością, ani relacji pomiędzy satysfakcją a lojalnością. Natomiast ujemny związek centralności z lojalnością, mimo że już przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji nie był istotny, stał się jeszcze słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem.

Troska o członków grupy własnej. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z troską o członków grupy własnej (zoperacjonalizowaną jako poparcie dla rozdziału funduszy unijnych pomiędzy wszystkie regiony Polski) przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która okazała się być istotnie związana z większą troską o członków grupy własnej (statystyki dla wszystkich opisanych analiz dotyczących troski o członków grupy własnej przedstawiłam w Tabeli 12). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana z większą troską o członków grupy własnej, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była marginalnie związana z mniejszą troską. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek identyfikacji grupowej z większą troską o członków grupy własnej stał się silniejszy po wprowadzeniu

kolektywnego narcyzmu do regresji – a więc kolektywny narcyzm był supresorem związku identyfikacji grupowej z większą troską o członków grupy własnej.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z troską o członków grupy własnej, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej odpowiada za ten związek. W pierwszym kroku hierarchicznej analizy regresji, w której jako predyktory uwzględniłam tylko dwa wymiary identyfikacji grupowej, wymiar *Self-Investment* był związany z większą troską o członków grupy własnej, podczas gdy wymiar *Self-Definition* nie był istotnym predyktorem tej zmiennej. Po dodaniu kolektywnego narcyzmu do analizy wymiar *Self-Investment* nadal był związany z większą troską o członków grupy własnej, a wymiar *Self-Definition* nadal nie był istotnym predyktorem tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa była marginalnie związana z mniejszą troską o członków grupy własnej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związki obu wymiarów identyfikacji grupowej z troską o członków grupy własnej stały się silniejsze po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy (związek *Self-Investment* z większą troską stał się nieco silniejszy po wprowadzeniu narcyzmu do analizy, związek *Self-Definition* z troską był przed wprowadzeniem narcyzmu do regresji dodatni i nieistotny statystycznie, po wprowadzeniu narcyzmu do analizy stał się nieco silniejszy, choć nadal nie osiągnął istotności statystycznej).

Okazało się więc, że wymiar *Self-Definition* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z troską o członków grupy własnej. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Investment*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Investment*, wymiar *Self-Definition* traktując w analizie jako całość. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji solidarność oraz satysfakcja były istotnie związane z większą troską o członków grupy własnej, natomiast centralność nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Wymiar *Self-Definition* również nie był istotnym predyktorem.

Tabela 12

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest troska o członków grupy własnej (Badanie 3).

Predyktor	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.22	<.001	-	$F(1, 970) = 49.52$, $p < .001$, $R^2 = .05$
Identyfikacja grupowa	.27	<.001	-.0569 (-.1090; -.0030)	$F(2, 969) = 26.69$, $p < .001$, $R^2 = .05$, $p(\Delta R^2) = .054$
Kolektywny narcyzm	-.08	.054	-	
<i>Self-Definition</i>	.01	.877	-	$F(2, 968) = 26.16$, $p < .001$, $R^2 = .05$
<i>Self-Investment</i>	.22	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	.03	.596	-.0205 (-.0453; -.0025)	$F(3, 967) = 18.69$, $p < .001$, $R^2 = .06$, $p(\Delta R^2) = .057$
<i>Self-Investment</i>	.25	<.001	-.0363 (-.0729; -.0032)	
Kolektywny narcyzm	-.08	.057	-	
Solidarność	.21	<.001	-	
Satysfakcja	.12	.026	-	$F(4, 964) = 16.50$, $p < .001$, $R^2 = .06$
Centralność	-.07	.168	-	
<i>Self-Definition</i>	-.01	.783	-	
Solidarność	.21	<.001	-.0025 (-.0156; .0022)	
Satysfakcja	.13	.021	-.0048 (-.0189; .0010)	$F(5, 963) = 13.60$, $p < .001$, $R^2 = .06$, $p(\Delta R^2) = .164$
Centralność	-.05	.322	-.0175 (-.0431; .0049)	
<i>Self-Definition</i>	.00	.984	-.0160 (-.0418; .0045)	
Kolektywny narcyzm	-.06	.164	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji solidarność oraz satysfakcja pozostały istotnymi predyktorami troski o członków grupy własnej, a centralność oraz *Self-Definition* nadal nie były istotnymi predyktorami tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa również nie była istotnie związana z troską o członków grupy własnej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek żadnego z analizowanych tu komponentów i wymiarów identyfikacji z troską o członków grupy własnej nie zmienił się istotnie po uwzględnieniu w analizie kolektywnego narcyzmu.

Chęć działania na rzecz grupy własnej. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z chęcią działania na rzecz grupy własnej (tu: deklarowana chęć działania na rzecz rozdziału funduszy unijnych pomiędzy wszystkie regiony Polski) przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która okazała się być istotnie związana z większą chęcią działania na rzecz grupy własnej (statystyki dla wszystkich opisanych analiz dotyczących chęci działania na rzecz grupy własnej przedstawiłam w Tabeli 13). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Zarówno dojrzała identyfikacja grupowa, jak i narcystyczna identyfikacja grupowa były związane z większą chęcią udziału w zbiorowym działaniu na rzecz grupy własnej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek identyfikacji grupowej z chęcią działania na rzecz grupy własnej stał się słabszy po wykluczeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Oznacza, to że za związek identyfikacji grupowej z chęcią działania na rzecz grupy częściowo odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z chęcią działania na rzecz grupy własnej, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej odpowiada za ten związek. W pierwszym kroku hierarchicznej analizy regresji, w której jako predyktory uwzględniłam tylko dwa wymiary identyfikacji grupowej, *Self-Investment* był

związany z większą chęcią działania na rzecz grupy własnej, podczas gdy *Self-Definition* nie był istotnym predyktorem tej zmiennej. Po dodaniu kolektywnego narcyzmu do analizy wymiar *Self-Investment* nadal był związany z większą chęcią działania, a wymiar *Self-Definition* nadal nie był istotnym predyktorem tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa nadal była związana z większą chęcią działania.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do analizy zmieniło relację obu wymiarów identyfikacji z chęcią kolektywnego działania na rzecz grupy własnej. Związek *Self-Investment* z większą chęcią kolektywnego działania stał się słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Za to związek *Self-Definition* z chęcią działania po wyłączeniu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem zmienił się z dodatniego na ujemny (związek ten nie osiągnął jednak istotności statystycznej ani przed, ani po wprowadzeniu narcyzmu do regresji).

Okazało się więc, że wymiar *Self-Definition* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z chęcią działania na rzecz grupy własnej. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Investment*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Investment*, wymiar *Self-Definition* traktując w analizie jako całość. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji solidarność oraz centralność były istotnie związane z większą chęcią działania na rzecz grupy własnej, natomiast satysfakcja nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Wymiar *Self-Definition* również nie był istotnym predyktorem. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji solidarność pozostała istotnym predyktorem większej chęci działania, natomiast centralność była już tylko marginalnie związana z większą chęcią działania. Satysfakcja oraz *Self-Definition* nie były istotnymi predyktorami tej zmiennej. Narcystyczna identyfikacja grupowa nadal była istotnie związana z większą chęcią działania.

Tabela 13

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest chęć zbiorowego działania na rzecz grupy własnej (Badanie 3).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.32	<.001	-	$F(1, 972) = 106.70$, $p < .001$, $R^2 = .10$
Identyfikacja grupowa	.26	<.001	.0950 (.0171; .1731)	$F(2, 971) = 56.57$, $p < .001$, $R^2 = .10$, $p(\Delta R^2) = .015$
Kolektywny narcyzm	.09	.015	-	
<i>Self-Definition</i>	.00	.942	-	$F(2, 970) = 57.20$, $p < .001$, $R^2 = .11$
<i>Self-Investment</i>	.32	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	-.02	.659	.0366 (.0084; .0735)	$F(3, 969) = 40.43$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) = .012$
<i>Self-Investment</i>	.28	<.001	.0622 (.0133; .1175)	
Kolektywny narcyzm	.10	.012	-	
Solidarność	.22	<.001	-	
Satysfakcja	.04	.499	-	$F(4, 966) = 30.52$, $p < .001$, $R^2 = .11$
Centralność	.12	.015	-	
<i>Self-Definition</i>	-.02	.674	-	
Solidarność	.22	<.001	.0070 (-.0053; .0301)	
Satysfakcja	.03	.592	.0111 (-.0019; .0359)	$F(5, 965) = 25.97$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) = .008$
Centralność	.09	.086	.0434 (.0113; .0824)	
<i>Self-Definition</i>	-.05	.330	.0409 (.0116; .0792)	
Kolektywny narcyzm	.10	.008	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Analiza efektów pośrednich wykazała, że po wyłączeniu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, związek centralności z większą chęcią działania na rzecz grupy własnej stał się słabszy. Wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji nie zmieniło charakteru związków pozostałych komponentów wymiaru *Self-Investment* z chęcią zbiorowego działania. Okazuje się więc, że za osłabienie związku identyfikacji grupowej z chęcią zbiorowego działania po wprowadzeniu do analizy kolektywnego narcyzmu odpowiadało tak naprawdę wyłączenie z analizy wariancji dzielonej przez kolektywny narcyzm i komponent centralności.

Wyniki Badania 3: Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. Na poziomie korelacji nie widać większych różnic w związkach poszczególnych komponentów identyfikacji grupowej z jej konsekwencjami dla stosunków międzygrupowych - niemal wszystkie związki są istotne statystycznie i mają podobny kierunek (korelacje z konsekwencjami identyfikacji dla stosunków międzygrupowych, wraz ze statystykami opisowymi tych zmiennych, przedstawiłam w Tabeli 14). Kolektywny narcyzm jest związany pozytywnie z postrzeganym zagrożeniem ze strony członków grupy obcej, z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku, a także z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów. Jediną analizowaną konsekwencją dla stosunków międzygrupowych, która nie jest istotnie związana z kolektywnym narcyzmem, są postawy wobec członków grupy obcej.

Tabela 14

Statystyki opisowe dla konsekwencji identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej wymiarami i komponentami oraz kolektywnym narcyzmem w Badaniu 3.

	Postawy	Postrzegane zagrożenie	Defensywność	Kolektywne emocje
<i>M</i>	4.98	3.65	4.07	3.64
<i>SD</i>	1.28	1.74	1.76	1.78
Solidarność	.14***	.11***	.32***	.16***
Satysfakcja	.14***	.09**	.32***	.16***
Centralność	.08*	.15***	.34***	.15***
ISS	.04	.16***	.36***	.19***
IGH	.07*	.13***	.29***	.13***
<i>Self-Investment</i>	.13***	.13***	.35***	.17***
<i>Self-Definition</i>	.06	.16***	.36***	.18***
Identyfikacja	.11**	.15***	.38***	.18***
Kolektywny narcyzm	-.02	.32***	.52***	.18***

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej, *Self-Investment* = zaangażowanie Ja, *Self-Definition* = auto-kategoryzacja, identyfikacja = cała skala Leacha i współpracowników (2008).

Postawy wobec członków grupy obcej. Związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grup obcych został już udokumentowany przez Golec de Zavale i współpracowników (2013a): w pięciu badaniach pokazali oni, że dojrzała identyfikacja grupowa jest związana z bardziej pozytywnymi postawami. Poniższa analiza

będzie więc weryfikacją tego wyniku z użyciem innej miary identyfikacji grupowej oraz innej zmiennej zależnej, jak również rozszerzeniem dotychczasowej wiedzy o poznanie roli poszczególnych komponentów identyfikacji. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z postawami wobec grupy obcej (tu: Ukraińców) przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor postaw wobec Ukraińców wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która okazała się istotnie związana z bardziej pozytywnymi postawami wobec Ukraińców (statystyki dla wszystkich opisanych analiz dotyczących postaw wobec Ukraińców przedstawiłam w Tabeli 15). W kolejnym kroku do analizy wprowadziłam drugi predyktor: kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa okazała się pozytywnie związana z postawami wobec Ukraińców, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa okazała się związana z bardziej negatywnymi postawami. Analiza efektów pośrednich wykazała, że pozytywny związek pomiędzy identyfikacją grupową a postawami wobec Ukraińców stał się silniejszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej przez identyfikację i kolektywny narcyzm. Kolektywny narcyzm był więc supresorem związku identyfikacji grupowej z postawami.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej wyróżniony w modelu Leacha i współpracowników (2008) odpowiada za ten związek. W tym celu przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktory postaw wobec Ukraińców wprowadziłam dwa wymiary identyfikacji grupowej: *Self-Investment* oraz *Self-Definition*. Wymiar *Self-Definition* okazał się być związany z bardziej negatywnymi postawami wobec Ukraińców na poziomie tendencji statystycznej, podczas gdy wymiar *Self-Investment* okazał się być istotnie związany z bardziej pozytywnymi postawami wobec Ukraińców.

Tabela 15

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną są postawy wobec Ukraińców (Badanie 3).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.11	<.001	-	$F(1, 968) = 12.13$, $p = .001$, $R^2 = .01$
Identyfikacja grupowa	.20	<.001	-.1202 (-.1919; -.0499)	$F(2, 967) = 12.58$, $p < .001$, $R^2 = .02$, $p(\Delta R^2) < .001$
Kolektywny narcyzm	-.15	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	-.09	.061	-	$F(2, 966) = 10.26$, $p < .001$, $R^2 = .02$
<i>Self-Investment</i>	.20	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	-.05	.278	-.0463 (-.0832; -.0189)	$F(3, 965) = 11.14$, $p < .001$, $R^2 = .03$, $p(\Delta R^2) < .001$
<i>Self-Investment</i>	.26	<.001	-.0740 (-.1240; -.0308)	
Kolektywny narcyzm	-.14	<.001	-	
Solidarność	.16	.005	-	
Satysfakcja	.14	.011	-	$F(4, 962) = 7.36$, $p < .001$, $R^2 = .03$
Centralność	-.07	.208	-	
<i>Self-Definition</i>	-.11	.035	-	
Solidarność	.16	.005	-.0020 (-.0191; .0119)	
Satysfakcja	.15	.007	-.0113 (-.0343; .0018)	$F(5, 961) = 7.86$, $p < .001$, $R^2 = .03$, $p(\Delta R^2) = .002$
Centralność	-.02	.682	-.0463 (-.0818; -.0159)	
<i>Self-Definition</i>	-.07	.171	-.0463 (-.0815; -.0148)	
Kolektywny narcyzm	-.13	.002	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

W drugim kroku dodałam trzeci predyktor: kolektywny narcyzm. Wymiar *Self-Definition* pozbawiony komponentu narcystycznego nie był już istotnie związany z postawami wobec Ukraińców, podczas gdy wymiar *Self-Investment* pozbawiony komponentu narcystycznego był istotnie związany z bardziej pozytywnymi postawami wobec Ukraińców. Narcystyczna identyfikacja grupowa była istotnie związana z bardziej negatywnymi postawami. Analiza efektów pośrednich wykazała, że wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do analizy wpłynęło na związki obu wymiarów identyfikacji z postawami wobec Ukraińców. Pozytywny związek *Self-Investment* z postawami stał się silniejszy po wyłączeniu wariancji dzielonej z narcyzmem, podczas gdy negatywny związek *Self-Definition* z postawami stał się słabszy (i nieistotny statystycznie) po wyłączeniu narcystycznej wariancji z analizy.

Okazało się więc, że wymiar *Self-Definition* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Investment*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Investment*, wymiar *Self-Definition* wprowadzając do analizy jako całość. Satysfakcja oraz solidarność okazały się być istotnie związane z bardziej pozytywnymi postawami wobec Ukraińców, natomiast centralność nie była związana z postawami.

Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji centralność nadal nie była związana z postawami wobec Ukraińców, natomiast satysfakcja oraz solidarność pozostały istotnymi predyktorami bardziej pozytywnych postaw. Narcystyczna identyfikacja grupowa nadal była istotnie związana z bardziej negatywnymi postawami. Okazało się więc, że za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grupy obcej odpowiadają dwa komponenty: satysfakcja oraz solidarność. Ważność przynależności do grupy dla Ja nie jest związana z postawami wobec członków grup obcych.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że ani związek pomiędzy satysfakcją a postawami, ani związek pomiędzy solidarnością a postawami nie zmieniły się po wyłączeniu z tych komponentów wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Natomiast związek centralności z postawami, który już przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do analizy był ujemny i nieistotny statystycznie, po wyłączeniu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem stał się jeszcze słabszy.

Postrzegane zagrożenie ze strony członków grupy obcej. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem ze strony Ukraińców przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor postrzeganego zagrożenia wprowadziłam identyfikację grupową, która okazała się związana z postrzeganiem większego zagrożenia ze strony Ukraińców (wartości statystyk dla wszystkich opisanych tu analiz z postrzeganym zagrożeniem jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 16). W kolejnym kroku do analizy wprowadziłam drugi predyktor: kolektywny narcyzm, dzięki czemu z identyfikacji grupowej został wyłączony komponent narcystyczny. Dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony Ukraińców, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z postrzeganiem większego zagrożenia. Analiza efektów pośrednich wykazała, że kolektywny narcyzm był supresorem związku identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem: związek identyfikacji grupowej z postrzeganiem większego zagrożenia wynikał ze skorelowania identyfikacji grupowej z kolektywnym narcyzmem. Po wyłączeniu wspólnej wariancji z analizy kierunek tego związku odwrócił się.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków grupy obcej, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej wyróżniony w modelu Leacha i współpracowników (2008) odpowiada za ten związek. W pierwszym kroku hierarchicznej analizy regresji jako

predyktory postrzeganego zagrożenia wprowadziłam wymiary *Self-Investment* i *Self-Definition*. Wymiar *Self-Definition* okazał się być związany z postrzeganiem większego zagrożenia ze strony Ukraińców, podczas gdy wymiar *Self-Investment* nie był istotnie związany z postrzeganiem zagrożenia. W drugim kroku dodałam trzeci predyktor: kolektywny narcyzm. Wymiar *Self-Definition* pozbawiony wariancji narcystycznej nie był istotnie związany z postrzeganiem zagrożeniem. Analiza efektów pośrednich wykazała, że za związek *Self-Definition* z postrzeganiem większego zagrożenia odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem (efekt pośredni kolektywnego narcyzmu był istotny). Wymiar *Self-Investment* pozbawiony komponentu narcystycznego okazał się natomiast istotnie związany z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony Ukraińców. Analiza efektów pośrednich wykazała, że kolektywny narcyzm był istotnym supresorem związku *Self-Investment* z kolektywnym zagrożeniem, tj. związek ten nie był widoczny z powodu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem.

Okazało się więc, że wymiar *Self-Definition* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków grup obcych. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Investment*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Investment*, wymiar *Self-Definition* wprowadzając do analizy jako całość. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji satysfakcja oraz solidarność nie były istotnie związane z postrzeganiem zagrożeniem, natomiast centralność była związana z postrzeganiem większego zagrożenia. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji centralność przestała być istotnym predyktorem postrzeganego zagrożenia, natomiast satysfakcja okazała się istotnie związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony Ukraińców.

Tabela 16

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest postrzegane zagrożenie ze strony Ukraińców (Badanie 3).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.15	<.001	-	$F(1, 965) = 21.90$, $p < .001$, $R^2 = .02$
Identyfikacja grupowa	-.08	.030	.4204 (.3308; .5138)	$F(2, 964) = 58.98$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) < .001$
Kolektywny narcyzm	.38	<.001	-	
<i>Self-Definition</i>	.14	.004	-	$F(2, 963) = 12.72$, $p < .001$, $R^2 = .02$
<i>Self-Investment</i>	.02	.630	-	
<i>Self-Definition</i>	.05	.324	.1593 (.0984; .2296)	$F(3, 962) = 39.73$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) < .001$
<i>Self-Investment</i>	-.13	.009	.2629 (.1936; .3457)	
Kolektywny narcyzm	.37	<.001	-	
Solidarność	-.03	.601	-	
Satysfakcja	-.09	.117	-	$F(4, 959) = 8.17$, $p < .001$, $R^2 = .03$
Centralność	.14	.008	-	
<i>Self-Definition</i>	.15	.003	-	
Solidarność	-.04	.486	.0131 (-.0420; .0680)	
Satysfakcja	-.11	.035	.0421 (-.0161; .1034)	$F(5, 958) = 23.94$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) < .001$
Centralność	.02	.770	.1797 (.1286; .2389)	
<i>Self-Definition</i>	.05	.326	.1644 (.1038; .2373)	
Kolektywny narcyzm	.36	<.001	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Analiza efektów pośrednich wykazała, że za związek centralności z postrzeganiem większego zagrożenia odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem (efekt pośredni kolektywnego narcyzmu był istotny). W przypadku satysfakcji, efekt supresyjny kolektywnego narcyzmu nie osiągnął poziomu istotności statystycznej. Związek solidarności z postrzeganym zagrożeniem nie zmienił się po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji - solidarność nadal nie była istotnie związana z postrzeganym zagrożeniem. Okazało się więc, że za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony Ukraińców w całości odpowiada satysfakcja z przynależności do grupy. Dojrzałe formy centralności i solidarności okazały się nie mieć znaczenia dla postrzegania zagrożenia ze strony członków grup obcych.¹⁴

Kolektywne emocje moralne. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wstydu i winy wobec Żydów przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor odczuwania emocji wprowadziłam identyfikację grupową, która okazała się związana z silniejszym odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych (wartości statystyk dla wszystkich opisanych tu analiz z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych jako

¹⁴ Kiedy w analizie uwzględniono całą skalę Leacha i współpracowników (etap 1 analizy) otrzymane wyniki różniły się nieznacznie dla zagrożenia realistycznego i symbolicznego (dojrzała identyfikacja grupowa była związana ujemnie z postrzeganiem zagrożenia symbolicznego, lecz nie była istotnie związana z postrzeganiem zagrożenia realistycznego). Jednak zależności pomiędzy poszczególnymi wymiarami identyfikacji, pozbawionymi wariancji narcystycznej, wyglądały tak samo dla tych dwóch rodzajów postrzeganego zagrożenia (tzn. tylko dojrzała forma *Self-Investment* była ujemnie związana z postrzeganym zagrożeniem).

zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 17). W kolejnym kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Zarówno dojrzała identyfikacja grupowa, jak i narcystyczna identyfikacja grupowa okazały się związane z silniejszym odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów. Analiza efektów pośrednich wykazała, że za związek identyfikacji grupowej z odczuwaniem silniejszych emocji częściowo odpowiadał kolektywny narcyzm – tj. związek ten okazał się słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej przez identyfikację z kolektywnym narcyzmem.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa okazała się związana z odczuwaniem silniejszych kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów, w kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej odpowiada za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji wymiar *Self-Definition* był związany z odczuwaniem silniejszych emocji, podczas gdy wymiar *Self-Investment* nie był istotnym predyktorem tej zmiennej. W drugim kroku do analizy dodałam kolektywny narcyzm. Wymiar *Self-Definition* pozbawiony komponentu narcystycznego był związany z odczuwaniem silniejszych emocji na poziomie tendencji statystycznej.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że za związek *Self-Definition* z odczuwaniem silniejszych emocji częściowo odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem (związek ten stał się słabszy po wykluczeniu wspólnej wariancji z analizy). Wymiar *Self-Investment* pozbawiony komponentu narcystycznego nie był istotnie związany z odczuwaniem kolektywnych emocji. Choć związek *Self-Investment* z odczuwaniem emocji nie był istotny ani przed, ani po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji, analiza efektów pośrednich wykazała, że związek ten stał się słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem.

Tabela 17

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest odczuwanie kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów (Badanie 3).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.18	<.001	-	$F(1, 839) = 27.84$, $p < .001$, $R^2 = .03$
Identyfikacja grupowa	.11	.014	.1318 (.0195; .2399)	$F(2, 838) = 17.43$, $p < .001$, $R^2 = .04$, $p(\Delta R^2) = .009$
Kolektywny narcyzm	.11	.009	-	
<i>Self-Definition</i>	.12	.020	-	$F(2, 837) = 14.82$, $p < .001$, $R^2 = .03$
<i>Self-Investment</i>	.07	.169	-	
<i>Self-Definition</i>	.09	.091	.0529 (.0052; .1110)	$F(3, 836) = 11.80$, $p < .001$, $R^2 = .04$, $p(\Delta R^2) = .018$
<i>Self-Investment</i>	.03	.540	.0667 (.0066; .1374)	
Kolektywny narcyzm	.10	.018	-	
ISS	.15	.005	-	$F(3, 834) = 11.00$, $p < .001$, $R^2 = .04$
IGH	-.01	.830	-	
<i>Self-Investment</i>	.07	.183	-	
ISS	.13	.014	.0249 (.0043; .0607)	$F(4, 833) = 9.86$, $p < .001$, $R^2 = .04$, $p(\Delta R^2) = .013$
IGH	-.03	.557	.0316 (.0062; .0711)	
<i>Self-Investment</i>	.03	.597	.0704 (.0096; .1410)	
Kolektywny narcyzm	.11	.013	-	

Uwaga. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Okazało się więc, że wymiar *Self-Investment* nie odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z odczuwaniem silniejszych kolektywnych emocji moralnych. Za związek ten w całości odpowiada wymiar *Self-Definition*. W kolejnym etapie analizy uwzględniłam więc tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Definition*, wymiar *Self-Investment* wprowadzając do analizy jako całość w celu kontrolowania wariancji dzielonej przez oba wymiary. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji auto-stereotypizacja była związana z odczuwaniem silniejszych kolektywnych emocji moralnych, natomiast postrzegana homogeniczność grupy własnej nie była istotnym predyktorem. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji auto-stereotypizacja była nadal związana z odczuwaniem silniejszych emocji, a postrzegana homogeniczność nadal nie była istotnym predyktorem.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że za związek ISS z odczuwaniem silniejszych emocji nie odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem. Natomiast w przypadku IGH, mimo że związek tego komponentu z odczuwaniem emocji nie był istotny statystycznie ani przed, ani po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji, kolektywny narcyzm okazał się istotnym supresorem związku IGH z odczuwaniem słabszych emocji. Związek IGH z odczuwaniem mniej intensywnych emocji winy i wstydu stał się silniejszy po wyłączeniu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Podsumowując, za związek nienarcystycznej identyfikacji grupowej z odczuwaniem bardziej intensywnych kolektywnych emocji moralnych w całości odpowiada komponent auto-stereotypizacji.¹⁵

¹⁵ Otrzymane wyniki różniły się nieco w zależności od tego, czy zmienną zależną było odczuwanie winy czy też wstydu. Cała skala Leacha i współpracowników (2008), pozbawiona wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, była istotnym predyktorem

Defensywne reagowanie na zagrożenie wizerunku grupy własnej. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy własnej (tu: negatywnym nastawieniem wobec filmów dotyczących tematyki zbrodni Polaków wobec Żydów) przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam identyfikację grupową, która okazała się być istotnie związana z defensywnym reagowaniem na filmy dotyczące tematyki zbrodni Polaków na Żydach (wartości statystyk dla wszystkich opisanych tu analiz z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 18). W drugim kroku do równania wprowadziłam kolektywny narcyzm. Narcystyczna identyfikacja grupowa okazała się być związana z bardziej defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku. Wbrew przewidywaniom, dojrzała identyfikacja grupowa również okazała się być związana z defensywnością, choć związek ten był słaby.

Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek identyfikacji grupowej z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy stał się istotnie słabszy po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy. Za związek identyfikacji grupowej z defensywnym reagowaniem w dużej mierze odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem.

odczuwania większego wstydu, ale nie odczuwania winy. Za różnicę tę odpowiadała różnica w związkach wymiaru *Self-Definition* z odczuwaniem tych dwóch emocji – nienarcystyczna forma komponentu *Self-Definition* była związana z odczuwaniem większego wstydu, ale nie winy. Związek wymiaru *Self-Investment*, pozbawionego wariancji narcystycznej, z odczuwaniem emocji wyglądał tak samo niezależnie od tego, czy analizowana była wina czy wstyd (nie był istotnym predyktorem odczuwania emocji). Związki poszczególnych komponentów z odczuwaniem tych dwóch emocji również nie różniły się od siebie (w obu przypadkach istotnym predyktorem była tylko auto-stereotypizacja).

Tabela 18

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest defensywne reagowanie na zagrożenie wizerunku grupy własnej (Badanie 3).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.38	<.001	-	$F(1, 869) = 142.06$, $p < .001$, $R^2 = .14$
Identyfikacja grupowa	.08	.036	.5309 (.4332; .6347)	$F(2, 868) = 163.99$, $p < .001$, $R^2 = .27$,
Kolektywny narcyzm	.47	<.001	-	$p(\Delta R^2) < .001$
<i>Self-Definition</i>	.22	<.001	-	$F(2, 867) = 73.25$,
<i>Self-Investment</i>	.18	<.001	-	$p < .001$, $R^2 = .14$
<i>Self-Definition</i>	.09	.065	.2263 (.1506; .3188)	$F(3, 866) = 108.68$,
<i>Self-Investment</i>	.00	.925	.3052 (.2263; .4009)	$p < .001$, $R^2 = .27$,
Kolektywny narcyzm	.47	<.001	-	$p(\Delta R^2) < .001$
ISS	.21	<.001	-	$F(3, 863) = 50.56$, $p < .001$, $R^2 = .15$
IGH	.03	.555	-	
<i>Self-Investment</i>	.18	.001	-	
ISS	.14	.002	.1044 (.0449; .1695)	$F(4, 862) = 84.26$, $p < .001$, $R^2 = .28$, $p(\Delta R^2) < .001$
IGH	-.05	.251	.1276 (.0597; .2059)	
<i>Self-Investment</i>	.00	.999	.3097 (.2275; .4047)	
Kolektywny narcyzm	.47	<.001	-	

Uwaga. ISS = auto-stereotypizacja, IGH = postrzegana homogeniczność grupy własnej. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

W kolejnym kroku sprawdziłam, który z wymiarów identyfikacji grupowej odpowiada za jej związek z defensywnością. W tym celu przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktory defensywności wprowadziłam wymiary *Self-Investment* oraz *Self-Definition*. Zarówno wymiar *Self-Definition*, jak i wymiar *Self-Investment*, okazały się być związane z większą defensywnością. W drugim kroku do równania wprowadziłam kolektywny narcyzm. Wymiar *Self-Investment* pozbawiony komponentu narcystycznego nie był istotnie związany z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy, podczas gdy wymiar *Self-Definition* pozbawiony komponentu narcystycznego był marginalnie związany z większą defensywnością. Narcystyczna identyfikacja grupowa była istotnie związana z bardziej defensywnym reagowaniem. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek obu wymiarów identyfikacji z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku stał się słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Za związek *Self-Investment* z defensywnym reagowaniem w całości odpowiadała wariancja dzielona z kolektywnym narcyzmem, natomiast wymiar *Self-Definition* był marginalnie związany z defensywnym reagowaniem nawet po wyłączeniu z niego wariancji dzielonej z narcyzmem.

Okazało się więc, że za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z defensywnością odpowiada wyłącznie wymiar *Self-Definition*. Nawet po wyłączeniu z analiz wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, *Self-Definition* nie jest pozbawiony charakteru defensywnego. Zgodnie z przyjętą strategią analityczną, na kolejnym etapie analizy uwzględniłam tylko komponenty identyfikacji grupowej wchodzące w skład wymiaru *Self-Definition*, wymiar *Self-Investment* wprowadzając do analizy jako całość (w celu kontrolowania wariancji dzielonej przez oba wymiary). Spośród komponentów wymiaru *Self-Definition*, tylko auto-stereotypizacja była istotnie związana z większą defensywnością. Postrzegana homogeniczność grupy własnej nie była istotnym predyktorem defensywności.

Wymiar *Self-Investment* był związany z większą defensywnością. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji *Self-Investment* przestał być istotnym predyktorem defensywności, natomiast auto-stereotypizacja nadal była związana z większą defensywnością. Postrzegana homogeniczność grupy własnej nie była istotnie związana z defensywnością a narcystyczna identyfikacja grupowa była silnie związana z większą defensywnością. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek obu komponentów wymiaru *Self-Definition* z defensywnym reagowaniem zmienił się po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy. Związek auto-stereotypizacji z defensywnością stał się słabszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z narcyzmem. Związek postrzeganej homogeniczności grupy z defensywnością był przed wprowadzeniem narcyzmu do analizy dodatni i istotny, natomiast po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji stał się ujemny, choć nadal nie osiągnął poziomu istotności statystycznej.

Podsumowanie Badania 3: Dojrzała identyfikacja grupowa i jej komponenty a konsekwencje dla grupy własnej i stosunków międzygrupowych.

Konsekwencje dla grupy własnej. Dojrzała identyfikacja grupowa, zdefiniowana na potrzeby tego badania jako pięć komponentów skali Leacha i współpracowników (2008), pozbawionych komponentu narcystycznego, była związana ze wszystkimi branymi pod uwagę w badaniu pozytywnymi konsekwencjami dla grupy własnej: większą lojalnością wobec własnej grupy, większą troską o innych członków grupy oraz większą chęcią działania na rzecz grupy. Narcystyczna identyfikacja grupowa była związana ujemnie z lojalnością wobec grupy i, na poziomie tendencji statystycznej, z mniejszą troską o wszystkich członków grupy. Była natomiast pozytywnie związana z chęcią zbiorowego działania na rzecz grupy. W przypadku lojalności wobec grupy i troski o innych członków grupy, identyfikacja grupowa była supresjonowana przez kolektywny narcyzm – a więc związek identyfikacji z tymi konsekwencjami okazał się silniejszy, kiedy została ona pozbawiona wariancji

dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Z kolei związek identyfikacji grupowej z chęcią zbiorowego działania stał się słabszy po pozbawieniu jej wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem.

Jeśli chodzi o rolę poszczególnych wymiarów dojrzałej identyfikacji grupowej w kształtowaniu jej pozytywnych konsekwencji dla grupy własnej, okazało się, że tylko wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*) odpowiada za te pozytywne konsekwencje dojrzałej identyfikacji. Po wyłączeniu narcystycznej wariancji z analizy, wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) nie był związany z żadną z analizowanych konsekwencji. Spośród komponentów wymiaru *Self-Investment*, solidarność i satysfakcja wydają się odgrywać najważniejszą rolę w kształtowaniu pozytywnych konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej dla grupy własnej. W zależności od analizowanej konsekwencji, większe znaczenie miał jeden lub drugi spośród tych komponentów (w przypadku chęci działania na rzecz grupy własnej istotną rolę odgrywała tylko solidarność). Centralność pozbawiona wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem nie była związana z żadną z analizowanych konsekwencji dla grupy własnej.

Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana z bardziej pozytywnymi postawami wobec Ukraińców – jest to replikacja wyników otrzymanych przez Golec de Zavalę i współpracowników (2013a). Pozytywny związek identyfikacji grupowej z postawami okazał się silniejszy po wyłączeniu wariancji dzielonej z narcyzmem, a więc narcyzm był supresorem tego związku. Dojrzała identyfikacja grupowa okazała się też być związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony potencjalnych uchodźców z Ukrainy – dodatni związek identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem okazał się wynikać z wariancji dzielonej przez identyfikację i kolektywny narcyzm. Związek ten odwrócił się po uwzględnieniu kolektywnego narcyzmu w analizie.

Zarówno za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z bardziej pozytywnymi postawami, jak i za związek tej formy identyfikacji z postrzeganiem mniejszego zagrożenia odpowiadał tylko wymiar Zaangażowania Ja (*Self-Investment*) – wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) okazał się nie odgrywać roli w tych konsekwencjach dojrzałej identyfikacji grupowej. Spośród komponentów wymiaru *Self-Investment*, za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z bardziej pozytywnymi postawami odpowiadały satysfakcja i solidarność, zaś za związek dojrzałej identyfikacji z postrzeganiem mniejszego zagrożenia – tylko satysfakcja. Centralność, mimo że z początku wydawała się być związana z postrzeganiem większego zagrożenia ze strony Ukraińców, po pozbawieniu jej wariancji narcystycznej nie była już istotnym predyktorem tej zmiennej. Centralność nie była natomiast predyktorem postaw wobec Ukraińców ani przed, ani po wyłączeniu z niej wariancji narcystycznej.

Narcystyczna identyfikacja grupowa okazała się związana zarówno z bardziej negatywnymi postawami wobec członków grupy obcej, jak i z postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej, co jest zgodne z wynikami poprzednich badań na ten temat (Golec de Zavala i wsp., 2013a, Cichocka i wsp., 2015b). Także zgodnie z przewidywaniami, narcystyczna identyfikacja grupowa okazała się związana z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy. Jednak w przypadku odczuwania kolektywnych emocji moralnych, otrzymany wynik okazał się zaskakujący. Identyfikacja narcystyczna okazała się związana z odczuwaniem silniejszych emocji. Biorąc pod uwagę defensywną naturę identyfikacji grupowej, można by się spodziewać odwrotnego wyniku. Narcystyczna identyfikacja grupowa z założenia związana jest z niechęcią do uznania odpowiedzialności własnej grupy za niemoralne czyny. Odczuwanie kolektywnej winy i wstydu jest natomiast uwarunkowane uznaniem takiej odpowiedzialności (Wohl i wsp., 2006).

Jednak wyniki zbliżone do otrzymanych w tym badaniu uzyskano również w niepublikowanym badaniu Cichockiej i Golec de Zavali (2010), w którym polskich

studentów skonfrontowano z fikcyjną historią nadużyć, jakich polscy żołnierze mieli dopuścić się wobec Irakijczyków w więzieniu Abu-Ghraib w Iraku. Kolektywny narcyzm był w tym badaniu związany z odczuwaniem większego kolektywnego wstydu z powodu tych wydarzeń, a jednocześnie z większym defensywnym dystansowaniem się od nich (np. w formie zgadzania się ze stwierdzeniem „Chciałbym zapomnieć o sytuacji w Abu-Ghraib”). Związek kolektywnego narcyzmu z odczuwaniem wstydu był dodatni niezależnie od tego, czy był to wstyd wizerunkowy - tzw. *image shame* - czy wstyd „moralny” - tzw. *moral shame*. Z kolei w badaniu przeprowadzonym przez Kopf-Becka (2015) kolektywny narcyzm związany był dodatnio z odczuwaniem *image shame*, ale nie z odczuwaniem *moral shame* ani z poczuciem winy. Wyniki badań nad związkiem kolektywnego narcyzmu z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych są więc dość niespójne. Możliwe przyczyny tych niespójności omówię szerzej w ogólnej dyskusji wyników.

Wyniki dotyczące związku dojrzałej identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych oraz z defensywnością uzyskane w tym badaniu pozwalają na wyciągnięcie ważnych wniosków na temat natury dojrzałej identyfikacji grupowej. Ten rodzaj identyfikacji, zdefiniowany wstępnie jako pięć komponentów skali Leacha i współpracowników (2008) pozbawionych wariancji narcystycznej, okazał się być związany z odczuwaniem silniejszych kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów, a jednocześnie z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy własnej przez przypomnienie o dokonanych przez nią zbrodniach. Co ciekawe, za związek z obiema wymienionymi zmiennymi zależnymi w całości odpowiadał wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*). Wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*) pozbawiony wariancji narcystycznej nie był istotnym predyktorem tych zmiennych.

Otrzymane wyniki poddają w wątpliwość, czy wymiar *Self-Definition* powinien być w ogóle traktowany jako część dojrzałej identyfikacji grupowej. *Self-Definition* okazał się

bowiem nie spełniać podstawowego warunku definicyjnego tego konstruktu, a więc nieposiadania charakteru obronnego. Wymiar ten był związany z bardziej defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy własnej nawet po wyłączeniu z niego wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Dodatkowo, *Self-Definition* nie był związany z pozytywnymi konsekwencjami dojrzałej identyfikacji grupowej, takimi jak pozytywne postawy wobec członków grupy obcej, postrzeganie mniejszego zagrożenia z ich strony, lojalność wobec własnej grupy, troska o jej członków i chęć działania na jej rzecz. *Self-Definition* był związany tylko z jedną konsekwencją identyfikacji grupowej uznaną przeze mnie za pozytywną: bardziej intensywnym odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych za zbrodnie grupy własnej. Jednak biorąc po uwagę, że narcystyczna identyfikacja grupowa również była pozytywnie związana z odczuwaniem kolektywnych emocji, trudno uznać to za argument na poparcie *Self-Definition* jako części dojrzałej identyfikacji grupowej.

Dodatkowo, wśród badaczy identyfikacji nie ma zgody co do tego, czy wymiar *Self-Definition* powinien być w ogóle traktowany jako część identyfikacji grupowej. Postmes i współpracownicy (2013) argumentują na przykład, że w teorii auto-kategoryzacji (Turner, 1982) auto-stereotypizacja oraz postrzeganie grupy własnej jako homogenicznej przedstawiane były raczej jako zmienne w czasie konsekwencje pobudzenia tożsamości grupowej, a nie jako stała charakterystyka, świadcząca o sile identyfikacji danej jednostki z grupą. Z drugiej strony, postrzeganie siebie jako podobnego do członków danej grupy, oraz postrzeganie jej jako homogenicznej, może zachęcić jednostkę do zidentyfikowania się z tą grupą. Badacze ci proponują więc, by traktować te dwie zmienne raczej jako predyktory lub konsekwencje identyfikacji, niż jako jej składowe.

Przytoczone powyżej argumenty wskazują na to, że dojrzała identyfikacja grupowa powinna być zdefiniowana (używając terminologii Leacha i współpracowników, 2008) jako wymiar *Self-Investment* pozbawiony wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Dlatego

w ramach Badania 4 zdecydowałam się przeprowadzić analizę danych z badania, w którym identyfikacja grupowa mierzona była skalą analogiczną do wymiaru *Self-Investment*.

Badanie 4. Celem Badania 4 jest zreplicowanie wyników uzyskanych w Badaniu 3 na innej próbie. Badanie 4 nie jest oryginalnym badaniem, lecz re-analizą danych z pierwszej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń (Centrum Badań nad Uprzedzeniami, 2009). W sondażu tym zmierzono zmienne, które pozwolą na walidację większości wyników Badania 3. Dużą zaletą analizy danych z tego sondażu w ramach Badania 4 jest to, że zastosowano w nim inną miarę identyfikacji grupowej. Użycie innej miary pozwoli na sprawdzenie, czy otrzymane rezultaty nie są jedynie efektem zastosowania konkretnego narzędzia do pomiaru identyfikacji (tj. skali Leacha i współpracowników, 2008). W sondażu wykorzystano skalę Camerona (2004), w skład której wchodzi trzy komponenty bardzo zbliżone do komponentów wymiaru *Self-Investment* skali Leacha i współpracowników (2008). Komponent więzi (*In-Group Ties*) skali Camerona (2004) ma jednak nieco węższe znaczenie niż komponent solidarności w skali Leacha i współpracowników (2008), o czym pisałam już w Rozdziale III niniejszej pracy.

Skala Camerona (2004) nie mierzy komponentów wymiaru *Self-Definition*: auto-stereotypizacji oraz postrzeganej homogeniczności grupy własnej. Jednak w obliczu wyników uzyskanych w Badaniu 3, podważających zasadność traktowania wymiaru auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) jako części dojrzałej identyfikacji grupowej, ograniczenie się do analizy komponentów wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*) w dalszej części pracy wydaje się uzasadnione.

Hipotezy dotyczące konsekwencji dla grupy własnej. Ponieważ Polski Sondaż Uprzedzeń z założenia koncentruje się na postawach wobec członków grup obcych, nie ma w nim miar które mierzyłyby lojalność wobec grupy czy też chęć udziału w zbiorowym działaniu na rzecz grupy. Jednak w sondażu zawarto dwa pytania, które można uznać za dobry wskaźnik działania dla dobra grupy: chęć współpracy z innymi członkami grupy własnej oraz chęć

pomagania im. Na podstawie wyników Badania 3 można postawić hipotezę, że dojrzała identyfikacja grupowa będzie związana zarówno z większą chęcią pomagania Polakom, jak i z większą chęcią współpracowania z nimi. Opierając się na wynikach Badania 3 przewiduję, że za związki dojrzałej identyfikacji grupowej z tymi zmiennymi odpowiadać będą komponenty solidarności oraz satysfakcji. Zgodnie z wynikami Badania 3, dojrzała forma centralności nie powinna być związana ani z chęcią pomagania Polakom, ani z chęcią współpracowania z nimi. Narcystyczna identyfikacja grupowa również nie powinna być pozytywnie związana z tymi zmiennymi.

Hipotezy dotyczące konsekwencji dla stosunków międzygrupowych. W Polskim Sondażu Uprzedzeń zawarto bardzo dużo pytań mierzących postawy wobec członków mniejszości narodowych zamieszkujących Polskę. Żeby nie powtarzać tych samych analiz dla wielu podobnych do siebie miar, zdecydowałam się analizować te z nich, które są najbardziej bezpośrednimi wskaźnikami postaw wobec członków grup obcych: dystans społeczny¹⁶ oraz temperaturę uczuć wobec członków tych grup. W sondażu zmierzono też postrzegane zagrożenie symboliczne i realistyczne ze strony członków mniejszości oraz poczucie winy i wstyd wobec Żydów. Ponieważ są to zmienne prawie identyczne do analizowanych w Badaniu 3, Badanie 4 będzie służyło replikacji tych efektów. Na podstawie wyników

¹⁶ Analiza dotycząca związku dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej z dystansem społecznym będzie powtórzeniem i rozszerzeniem analizy przedstawionej w artykule Golec de Zavali i współpracowników (2013a, Badanie 3), przeprowadzonej z wykorzystaniem tych samych danych. W publikacji tej nie analizowano związków poszczególnych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej z natężeniem dystansu społecznego – analizy na poszczególnych komponentach identyfikacji będą więc oryginalnym wkładem niniejszej pracy.

Badania 3, oraz wyników wcześniej przeprowadzonych badań (Golec de Zavalá i wsp., 2013a, Cichocka i wsp., 2015b) można postawić hipotezę, że dojrzała identyfikacja grupowa będzie związana z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych oraz z postrzeganiem mniejszego zagrożenia z ich strony. Narcystyczna identyfikacja grupowa powinna być natomiast związana z bardziej negatywnymi postawami oraz z postrzeganiem większego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych.

W Badaniu 3, za związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postawami wobec członków grupy obcej odpowiadały tylko komponenty satysfakcji i solidarności, natomiast za związek dojrzałej identyfikacji z postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy odpowiadał tylko komponent satysfakcji. Dojrzała forma komponentu centralności nie była związana ani z postawami wobec członków grup obcych, ani z postrzeganiem zagrożenia z ich strony. Spodziewam się otrzymania podobnych wyników w Badaniu 4.

W Badaniu 3 dojrzała identyfikacja grupowa, zoperacjonalizowana jako wszystkie pięć komponentów skali Leacha pozbawionych wariancji narcystycznej, była związana z odczuwaniem bardziej intensywnych kolektywnych emocji moralnych w stosunku do Żydów. Za związek ten odpowiadał jednak wyłącznie wymiar auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) który, jak wynika z wniosków wyciągniętych na podstawie Badania 3, nie jest częścią dojrzałej identyfikacji grupowej. Wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*) pozbawiony wariancji narcystycznej nie był natomiast istotnie związany z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych. Ponieważ w Polskim Sondażu Uprzedzeń identyfikacja grupowa zmierzona była skalą Camerona (2004), która zawiera komponenty odpowiadające wymiarowi *Self-Investment*, można postawić hipotezę, że w Badaniu 4 dojrzała identyfikacja grupowa nie będzie związana z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów.

Procedura i osoby badane. Sondaż został przeprowadzony przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) na ogólnopolskiej próbie 979 dorosłych mieszkańców Polski, reprezentatywnej dla polskiej populacji. Badanie zostało przeprowadzone metodą CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*) w maju i czerwcu 2009. Ponieważ przedmiotem badania jest identyfikacja z Polakami, wykluczyłam z analiz 12 osób, które zadeklarowały narodowość inną niż polską. Ostateczna próba uwzględniona w analizach liczyła więc 967 osób (w tym 529 kobiet), w wieku od 18 do 89 lat ($M = 48.11$ lat, $SD = 18.04$ lat).

Zmienne.

Skala identyfikacji Camerona (2004). W sondażu użyto tego samego tłumaczenia skali identyfikacji Camerona, którym posłużyłam się w Badaniu 1. Uczestnicy badania określali, w jakim stopniu zgadzają się z każdym ze stwierdzeń na 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 5 oznaczało „zdecydowanie się zgadzam”.

Skrócona skala kolektywnego narcyzmu (Golec de Zavala i wsp., 2013a). W sondażu użyto tej samej wersji skali, którą posłużyłam się w Badaniu 2. Uczestnicy badania określali, w jakim stopniu zgadzają się z każdym ze stwierdzeń na 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 5 „zdecydowanie się zgadzam”.

Statystyki opisowe i wskaźniki rzetelności skali identyfikacji, jej podskal oraz skali kolektywnego narcyzmu, wraz z korelacjami pomiędzy tymi zmiennymi, przedstawiłam w Tabeli 19.

Tabela 19

Wskaźniki rzetelności i statystyki opisowe dla skali identyfikacji grupowej Camerona (2004), jej podskal i skali kolektywnego narcyzmu oraz korelacje pomiędzy tymi zmiennymi w Badaniu 4.

	α	M	SD	2.	3.	4.	5.
1. Więzy	.75	4.10	0.80	.46***	.35***	.77***	.14***
2. Satysfakcja	.75	4.38	0.71	-	.38***	.77***	.28***
3. Centralność	.60	3.57	0.84		-	.76***	.33***
4. Identyfikacja	.81	4.02	0.61			-	.33***
5. Kolektywny narcyzm	.83	4.04	1.16				-

Uwaga. *** $p < .001$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. α = współczynnik alfa Cronbacha. Identyfikacja = średnia z całej skali Camerona (2004).

Konsekwencje dla grupy własnej. Jako konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej analizowałam chęć pomagania Polakom oraz chęć współpracy z Polakami. *Chęć pomagania Polakom* była zmierzona przy pomocy jednego stwierdzenia: „Czy ludzie tacy jak Pan/Pani są skłonni pomagać Polakom?”. *Chęć współpracy z Polakami* była zmierzona przy pomocy jednego stwierdzenia: „Czy ludzie tacy jak Pan/Pani są skłonni współpracować z Polakami?”. Osoby badane odpowiadały, w jakim stopniu zgadzają się z tymi stwierdzeniami używając 7-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam” a 7 oznaczało „zdecydowanie się zgadzam”.

Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. Jako konsekwencje dla stosunków międzygrupowych analizowałam postawy wobec członków mniejszości narodowych (dystans społeczny oraz temperaturę uczuć), postrzegane zagrożenie ze strony członków tych mniejszości oraz odczuwanie kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów.

Dystans społeczny zmierzono w sposób analogiczny do stosowanego przez Bogardusa (1933). W stosunku do siedmiu mniejszości narodowych zamieszkujących Polskę (Białorusinów, Cyganów, Niemców, Rosjan, Ukraińców, Wietnamczyków i Żydów) zadano po trzy pytania: „O każdej z przedstawionych na tej karcie sytuacji, proszę powiedzieć, czy zaakceptował(a)by ją Pan(i), czy też był(a)by Pan(i) temu przeciwny(a), gdyby chodziło o [nazwa narodowości]?”. Na karcie przedstawiono następujące sytuacje: praca w tym samym miejscu, bycie sąsiadem i małżeństwo członka rodziny z przedstawicielem danej narodowości. Uczestnicy badania udzielali odpowiedzi używając 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie przeciwny/a” a 5 oznaczało „zdecydowanie bym zaakceptował/a”. Odpowiedzi zostały zakodowane w taki sposób, by wyższe wyniki oznaczały chęć zachowania większego dystansu wobec członków mniejszości narodowych. Idąc śladem Golec de Zavali i współpracowników (2013a), z odpowiedzi na trzy pytania, zadane w stosunku do siedmiu narodowości, utworzyłam wspólny wskaźnik dystansu społecznego wobec mniejszości narodowych (tak utworzona skala charakteryzowała się wysoką rzetelnością, α Cronbacha = .97).

Pozytywność uczuć wobec członków mniejszości narodowych była zmierzona przy pomocy termometru uczuć (narzędzia, które po raz pierwszy zastosowano w sondażu *American National Election Study* w 1964 roku, Wilcox, Sigelman i Cook, 1989). W stosunku do każdej narodowości, uczestnicy badania odpowiadali na pytanie: „Proszę określić temperaturę swoich uczuć wobec następujących narodowości używając Termometru Uczuć, gdzie wysoka temperatura oznacza pozytywne emocje a niska negatywne. Temperatura zerowa oznacza uczucia neutralne. By określić swoje uczucia wobec danej narodowości, prosimy wskazać odpowiednią temperaturę na przedstawionym termometrze”. Termometr był przedstawiany w formie graficznej, a możliwa temperatura uczuć rozciągała się od -50 do 50 stopni. W celu otrzymania wspólnego wskaźnika postaw w stosunku do członków mniejszości narodowych,

uśredniłam odpowiedzi dla wszystkich narodowości (wyższe wyniki oznaczają bardziej pozytywne uczucia). Tak utworzona skala charakteryzowała się wysoką rzetelnością (α Cronbacha = .87).

W stosunku do każdej narodowości, zadano dwa pytania mierzące *postrzegane zagrożenie ze strony członków mniejszości narodowych*. Jedno pytanie dotyczyło zagrożenia symbolicznego („Czy wartości [narodowości] zagrażają wartościom wyznawanym przez społeczeństwo polskie?”), a drugie pytanie dotyczyło zagrożenia realistycznego (Czy obecność [narodowości] w Polsce zmniejsza szansę na znalezienie pracy przez Polaków?”). Osoby badane odpowiadały posługując się 7-stopniową skalą, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie nie” a 7 oznaczało „zdecydowanie tak”. Odpowiedzi dla wszystkich narodowości uśredniłam, tworząc wspólny wskaźnik postrzeganego zagrożenia ze strony mniejszości narodowych (wyższe wyniki oznaczają postrzeganie większego zagrożenia). Tak utworzona skala charakteryzowała się wysoką rzetelnością (α Cronbacha = .94).

Wskaźnik *odczuwania kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów* został utworzony z dwóch pytań: jednego dotyczącego poczucia winy i jednego dotyczącego wstydu.¹⁷ Pytanie o poczucie winy brzmiało: „Proszę określić, używając skali od 1 do 7, gdzie 1 oznacza

¹⁷ W sondażu zadano również pytania o emocje odczuwane wobec Niemców, Ukraińców i Cyganów. Jednak ponieważ pytania o poczucie winy i wstydu wobec tych grup mogły być dla uczestników badania bardzo abstrakcyjne (zadano je bez odniesienia do żadnej konkretnej sytuacji skrzywdzenia tych narodów), postanowiłam analizować jedynie emocje odczuwane wobec Żydów. Mimo że pytania o emocje odczuwane wobec Żydów również były pozbawione kontekstu, to w tym przypadku kontekst można uznać za domyślny, ponieważ temat zbrodni popełnionych przez Polaków wobec Żydów jest w Polsce obecny w dyskusji publicznej.

"w ogóle", a 7 - "bardzo silnie", w jakim stopniu czuje się Pan(i) winny/a w stosunku do Żydów?". Pytanie o odczuwanie wstydu brzmiało: „Proszę określić, używając skali od 1 do 7, gdzie 1 oznacza "w ogóle", a 7 - "bardzo silnie", w jakim stopniu jest Panu(i) wstyd wobec Żydów?". Odpowiedzi na te dwa pytania były ze sobą istotnie skorelowane ($r = .52$, $p < .001$), utworzyłam więc z nich jeden wskaźnik odczuwania kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów (wyższe wyniki oznaczają odczuwanie silniejszych emocji).

Przyjęta strategia analityczna. W Badaniu 4 przyjąłam podobną strategię analityczną jak w Badaniu 3. Ponieważ jednak skala Camerona nie ma struktury hierarchicznej (nie ma wymiarów, dzielących się następnie na komponenty), analiza została skrócona do dwóch etapów:

1. Sprawdzenie charakteru związku dojrzałej identyfikacji grupowej z daną zmienną zależną.
2. Sprawdzenie, na ile każdy z komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej odpowiada za związek dojrzałej identyfikacji z daną zmienną zależną.

Tak jak w Badaniu 3, na każdym etapie przeprowadzałam hierarchiczną analizę regresji, w której pierwszym kroku jako predyktor wprowadzałam identyfikację grupową (lub jej komponenty), a w drugim kroku wprowadzałam kolektywny narcyzm. W przypadku każdej analizy regresji sprawdzałam, czy związek identyfikacji grupowej (lub jej komponentów) z daną zmienną zależną uległ zmianie po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy (a więc sprawdzałam, czy istotny był efekt pośredni kolektywnego narcyzmu). Tak jak w Badaniu 3, analizując efekty komponentów identyfikacji grupowej wprowadzałam je jednocześnie do analizy regresji, w celu kontrolowania ich wspólnej wariancji.

Tabela 20

Statystyki opisowe dla konsekwencji identyfikacji grupowej dla grupy własnej oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej komponentami oraz kolektywnym narcyzmem w Badaniu 4.

	Chęć pomocy Polakom	Chęć współpracy z Polakami
<i>M</i>	5.35	5.71
<i>SD</i>	1.60	1.54
Więzi	.18***	.17***
Satysfakcja	.23***	.20***
Centralność	.10**	.08**
Identyfikacja grupowa	.22***	.18***
Kolektywny narcyzm	.13***	.02

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona. Identyfikacja grupowa = średnia ze skali Camerona (2004).

Wyniki Badania 4: Konsekwencje dla grupy własnej. Zarówno identyfikacja grupowa traktowana jako całość, jak i wszystkie jej komponenty, były dodatnio skorelowane z chęcią pomagania Polakom oraz chęcią współpracy z Polakami (statystyki opisowe dla konsekwencji identyfikacji grupowej dla grupy własnej oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej komponentami oraz kolektywnym narcyzmem przedstawiłam w Tabeli 20). Kolektywny narcyzm nie był istotnie związany z chęcią współpracy z Polakami, był natomiast pozytywnie związany z chęcią pomocy Polakom.

Chęć pomocy Polakom. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z chęcią pomagania Polakom przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która była związana z większą chęcią pomagania Polakom (statystyki dla wszystkich opisanych tu analiz z chęcią

pomocy Polakom jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 21). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Zarówno dojrzała, jak i narcystyczna identyfikacja grupowa okazały się być pozytywnie związane z chęcią pomagania Polakom. Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek identyfikacji grupowej z chęcią pomagania Polakom nie zmienił się istotnie po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej z narcyzmem.

Tabela 21

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest chęć pomocy Polakom (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.22	<.001	-	$F(1, 929) = 45.51$, $p < .001$, $R^2 = .05$
Identyfikacja grupowa	.19	<.001	.0584 (-.0021; .1222)	$F(2, 928) = 24.77$, $p < .001$, $R^2 = .05$, $p(\Delta R^2) = .049$
Kolektywny narcyzm	.07	.049	-	
Więzi	.10	.008	-	$F(3, 927) = 19.99$, $p < .001$, $R^2 = .06$
Satysfakcja	.19	<.001	-	
Centralność	.00	.987	-	
Więzi	.10	.006	-.0079 (-.0307; .0015)	$F(2, 926) = 16.30$, $p < .001$, $R^2 = .06$, $p(\Delta R^2) = .026$
Satysfakcja	.17	<.001	.0341 (.0044; .0719)	
Centralność	-.02	.550	.0405 (.0033; .0853)	
Kolektywny narcyzm	.08	.026	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z większą chęcią pomagania innym Polakom, w kolejnym kroku sprawdziłam, które z komponentów identyfikacji grupowej odpowiadają za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji komponenty satysfakcji i więzi były związane z większą chęcią pomagania Polakom, podczas gdy centralność nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. W drugim kroku do regresji wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzałe formy komponentów satysfakcji i więzi były istotnie związane z większą chęcią pomagania Polakom, a dojrzała forma centralności nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że wyłączenie z analizy wariancji dzielonej z narcyzmem nie zmieniło charakteru związku komponentu solidarności z chęcią pomagania Polakom, wpłynęło natomiast na charakter związków satysfakcji i centralności z chęcią pomagania. Związek satysfakcji z większą chęcią pomagania stał się nieco słabszy po wyłączeniu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem, natomiast związek centralności z chęcią pomagania stał się po włączeniu narcyzmu do analizy ujemny, choć nadal nie osiągnął poziomu istotności statystycznej.

Chęć współpracy z Polakami. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z chęcią współpracy z Polakami przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która była związana z większą chęcią współpracy z Polakami (statystyki dla wszystkich opisanych tu analiz z chęcią współpracy z Polakami jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 22). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana z większą chęcią współpracy z Polakami, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji nie zmieniło istotnie związku identyfikacji z chęcią współpracy z Polakami.

Tabela 22

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest chęć współpracy z Polakami (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.18	<.001	-	$F(1, 929) = 31.18$, $p < .001$, $R^2 = .03$
Identyfikacja grupowa	.20	<.001	-.0426 (-.1048; .0143)	$F(2, 928) = 16.69$, $p < .001$, $R^2 = .03$, $p(\Delta R^2) = .142$
Kolektywny narcyzm	-.05	.142	-	
Więzi	.10	.008	-	$F(3, 926) = 14.78$, $p < .001$, $R^2 = .04$
Satysfakcja	.16	.000	-	
Centralność	-.02	.679	-	
Więzi	.10	.009	.0033 (-.0022; .0202)	$F(4, 925) = 11.46$, $p < .001$, $R^2 = .04$, $p(\Delta R^2) = .226$
Satysfakcja	.17	<.001	-.0165 (-.0509; .0086)	
Centralność	.00	.940	-.0217 (-.0605; .0133)	
Kolektywny narcyzm	-.04	.226	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z większą chęcią współpracy z Polakami, w kolejnym kroku sprawdziłam, które z komponentów identyfikacji grupowej odpowiadają za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji komponenty satysfakcji i więzi były związane z większą chęcią współpracy, podczas gdy centralność nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. W drugim kroku do regresji wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzałe formy komponentów satysfakcji i więzi były

istotnie związane z większą chęcią współpracy z Polakami, natomiast dojrzała forma centralności nie była istotnym predyktorem tej zmiennej. Analiza efektów pośrednich wykazała, że wyłączenie z komponentów identyfikacji wariancji dzielonej z narcyzmem nie wpłynęło istotnie na związki tych komponentów z chęcią współpracy z Polakami.

Wyniki Badania 4: Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. Na poziomie korelacji, identyfikacja grupowa traktowana jako całość była związana z bardziej pozytywnymi uczuciami wobec członków mniejszości narodowych oraz z postrzeganiem mniejszego zagrożenia z ich strony (statystyki opisowe konsekwencji identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej komponentami oraz kolektywnym narcyzmem przedstawiłam w Tabeli 23). Identyfikacja nie była natomiast istotnie skorelowana z chęcią zachowania dystansu społecznego wobec członków mniejszości. Kolektywny narcyzm był związany z chęcią zachowania większego dystansu społecznego wobec mniejszości narodowych, z mniej pozytywnymi uczuciami wobec członków tych mniejszości oraz z postrzeganiem większego zagrożenia z ich strony.

Różnice w związkach pomiędzy poszczególnymi komponentami identyfikacji a jej konsekwencjami dla stosunków międzygrupowych są widoczne już na poziomie korelacji. Zarówno więzi z innymi członkami grupy, jak i satysfakcja z przynależności do grupy były związane z bardziej pozytywnymi uczuciami wobec członków mniejszości narodowych oraz z postrzeganiem mniejszego zagrożenia z ich strony. Centralność nie była natomiast związana ani z pozytywnością uczuć, ani z postrzeganym zagrożeniem. Spośród komponentów identyfikacji tylko więzi były związane z chęcią zachowania mniejszego dystansu wobec członków mniejszości narodowych, natomiast satysfakcja i centralność nie były istotnie skorelowane z tą zmienną. Identyfikacja grupowa traktowana jako całość, wszystkie jej komponenty oraz kolektywny narcyzm były związane z odczuwaniem mniej intensywnych kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów.

Tabela 23

Statystyki opisowe dla konsekwencji identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych oraz ich korelacje z identyfikacją grupową, jej komponentami oraz kolektywnym narcyzmem w Badaniu 4.

	Dystans społeczny	Termometr uczuć	Postrzegane zagrożenie	Kolektywne emocje
<i>M</i>	2.12	4.28	2.18	1.49
<i>SD</i>	.68	13.95	1.23	.96
Więzi	-.11***	.10**	-.20***	-.12***
Satysfakcja	-.03	.08*	-.13***	-.14***
Centralność	.03	.05	-.01	-.09**
Identyfikacja grupowa	-.05	.10**	-.14***	-.14***
Kolektywny narcyzm	.26***	-.07*	.22***	-.11**

Uwaga. *** $p < .001$ ** $p < .01$ (dwustronnie). Przedstawione korelacje to współczynniki korelacji Pearsona.

Dystans społeczny. W pierwszym kroku hierarchicznej analizy regresji jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która nie była istotnie związana z dystansem społecznym (statystyki dla wszystkich opisanych tu analiz z dystansem społecznym jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 24). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa okazała się być związana z mniejszym dystansem społecznym wobec członków mniejszości narodowych, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z chęcią zachowania większego dystansu. Analiza efektów pośrednich wykazała, że kolektywny narcyzm był istotnym supresorem związku

między identyfikacją grupową a dystansem społecznym. Są to wyniki niemal identyczne¹⁸ do otrzymanych przez Golec de Zavalę i współpracowników (2013a).

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z dystansem społecznym wobec członków mniejszości narodowych, w kolejnym kroku sprawdziłam, które z komponentów identyfikacji grupowej odpowiadają za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji komponent więzi był związany z mniejszym dystansem społecznym, podczas gdy centralność była związana z większym dystansem. Satysfakcja nie była istotnym predyktorem dystansu społecznego. Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do analizy komponent więzi nadal był istotnie związany z mniejszym dystansem społecznym, a analiza efektów pośrednich wykazała, że wyłączenie z analizy wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem nie zmieniło tej zależności. Wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji zmieniło natomiast związki komponentów centralności i satysfakcji z chęcią zachowania dystansu społecznego. Centralność w swojej dojrzałej formie nie była już istotnym predyktorem dystansu. Satysfakcja w swojej dojrzałej formie nadal nie była istotnym predyktorem chęci zachowania dystansu społecznego, choć związek ten z bliskiego zera zmienił się na ujemny (nadal jednak nie osiągnął poziomu istotności statystycznej).

Temperatura uczuć wobec członków mniejszości narodowych. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z temperaturą uczuć wobec członków mniejszości narodowych przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która była związana z cieplejszymi uczuciami wobec członków mniejszości narodowych (statystyki dla wszystkich opisanych tu

¹⁸Analiza przedstawiona w przez Golec de Zavalę i współpracowników (2013a) uwzględniała osoby, które podały narodowość śląską, natomiast w obecnej analizie uwzględniłam tylko osoby, które zadeklarowały narodowość polską.

analiz z temperaturą uczuć jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 25). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana z cieplejszymi uczuciami wobec członków mniejszości narodowych, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z mniej pozytywnymi uczuciami.

Tabela 24

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest dystans społeczny wobec członków mniejszości narodowych (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	-.04	.177	-	$F(1, 957) = 1.83$, $p = .177$, $R^2 = .00$
Identyfikacja grupowa	-.14	<.001	.1113 (.0807; .1481)	$F(2, 956) = 43.35$, $p < .001$, $R^2 = .08$, $p(\Delta R^2) < .001$
Kolektywny narcyzm	.30	<.001	-	
Więzi	-.14	<.001	-	$F(3, 952) = 5.80$, $p = .001$, $R^2 = .02$
Satysfakcja	.00	.930	-	
Centralność	.08	.025	-	
Więzi	-.13	<.001	-.0111 (-.0306; .0065)	$F(4, 951) = 23.51$, $p < .001$, $R^2 = .09$, $p(\Delta R^2) < .001$
Satysfakcja	-.05	.152	.0534 (.0324; .0791)	
Centralność	.01	.986	.0645 (.0434; .0900)	
Kolektywny narcyzm	.29	<.001	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Tabela 25

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest temperatura uczuć wobec członków mniejszości narodowych (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	.10	.003	-	$F(1, 890) = 9.05$, $p = .003$, $R^2 = .01$
Identyfikacja grupowa	.14	<.001	-.8721 (-1.5357; -.2943)	$F(2, 889) = 9.81$, $p < .001$, $R^2 = .02$, $p(\Delta R^2) = .001$
Kolektywny narcyzm	-.11	.001	-	
Więzi	.09	.024	-	
Satysfakcja	.03	.419	-	$F(3, 887) = 3.64$, $p = .012$, $R^2 = .01$
Centralność	.01	.844	-	
Więzi	.08	.030	.0689 (-.0591; .2857)	
Satysfakcja	.05	.194	-.3845 (-.7792; -.1085)	$F(4, 886) = 5.03$, $p = .001$, $R^2 = .02$, $p(\Delta R^2) = .003$
Centralność	.04	.319	-.5109 (-.9563; -.1495)	
Kolektywny narcyzm	-.11	.003	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Analiza efektów pośrednich wykazała, że związek identyfikacji grupowej z temperaturą uczuć stał się silniejszy po wyłączeniu z analizy wariacji dzielonej z kolektywnym narcyzmem – a więc kolektywny narcyzm okazał się istotnym supresorem tego związku.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa była związana z temperaturą uczuć wobec członków mniejszości narodowych, w kolejnym kroku sprawdziłam, które z komponentów identyfikacji grupowej odpowiadają za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego

narcyzmu do regresji komponent więzi był związany z cieplejszymi uczuciami, podczas gdy centralność ani satysfakcja nie były istotnymi predyktorami temperatury uczuć.

Po wprowadzeniu kolektywnego narcyzmu do regresji komponent więzi był nadal istotnie związany z cieplejszymi uczuciami, a analiza efektów pośrednich wykazała, że wyłączenie z tego komponentu wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem nie wpłynęło na jego związek z temperaturą uczuć. Po wprowadzeniu narcyzmu do regresji centralność i satysfakcja nadal nie były istotnie związane z temperaturą uczuć, lecz analiza efektów pośrednich wykazała, że dodatnie związki tych komponentów z temperaturą uczuć stały się silniejsze po wyłączeniu z tych komponentów wariancji narcystycznej (nadal jednak nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej).

*Postrzegane zagrożenie ze strony członków mniejszości narodowych.*¹⁹ W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z postrzeganym zagrożeniem ze strony członków mniejszości narodowych przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która była związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych (statystyki dla wszystkich opisanych tu analiz z postrzeganym zagrożeniem jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 26). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych, podczas gdy narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z postrzeganiem większego zagrożenia.

¹⁹ Wzór wyników wyglądał bardzo podobnie dla zagrożenia realistycznego i symbolicznego.

Tabela 26

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest postrzegane zagrożenie ze strony członków mniejszości narodowych (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	-.14	<.001	-	$F(1, 932) = 17.73$, $p < .001$, $R^2 = .02$
Identyfikacja grupowa	-.24	<.001	.2017 (.1445; .2712)	$F(2, 931) = 51.72$, $p < .001$, $R^2 = .10$, $p(\Delta R^2) < .001$
Kolektywny narcyzm	.30	<.001	-	
Więzi	-.20	<.001	-	$F(3, 929) = 15.54$, $p < .001$, $R^2 = .05$
Satysfakcja	-.07	.074	-	
Centralność	.08	.019	-	
Więzi	-.19	<.001	-.0173 (-.0526; .0158)	$F(4, 930) = 30.73$, $p < .001$, $R^2 = .11$, $p(\Delta R^2) < .001$
Satysfakcja	-.12	.001	.0934 (.0548; .1421)	
Centralność	.01	.838	.1110 (.0747; .1580)	
Kolektywny narcyzm	.28	<.001	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

Analiza efektów pośrednich wykazała, że kolektywny narcyzm był supresorem związku pomiędzy identyfikacją grupową a postrzeganiem zagrożenia ze strony członków mniejszości - związek ten stał się silniejszy po wyłączeniu z analizy wariancji dzielonej przez identyfikację grupową i kolektywny narcyzm.

Ponieważ dojrzała identyfikacja grupowa okazała się być związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych, w kolejnym kroku

sprawdziłam, które z komponentów identyfikacji grupowej odpowiadają za ten związek. Przed wprowadzeniem kolektywnego narcyzmu do regresji centralność była związana z postrzeganiem większego zagrożenia, komponent więzi był związany z postrzeganiem mniejszego zagrożenia, a satysfakcja była związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia na poziomie tendencji statystycznej.

Wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji nie wpłynęło na związek komponentu więzi z postrzeganym zagrożeniem (efekt pośredni kolektywnego narcyzmu nie był istotny), wpłynęło natomiast na związek komponentów satysfakcji i centralności z postrzeganym zagrożeniem. Satysfakcja pozbawiona komponentu narcystycznego była silniej związana z postrzeganiem mniejszego zagrożenia (związek ten osiągnął poziom istotności statystycznej), a więc kolektywny narcyzm był istotnym supresorem zależności pomiędzy satysfakcją a postrzeganiem zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych. Centralność pozbawiona komponentu narcystycznego nie była już istotnym predyktorem postrzeganego zagrożenia – za związek centralności z postrzeganiem większego zagrożenia odpowiadała więc wariancja dzielona przez ten komponent z kolektywnym narcyzmem.

Kolektywne emocje moralne. W celu sprawdzenia związku dojrzałej identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wstydu i winy wobec Żydów przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktor wprowadziłam tylko identyfikację grupową, która była związana z odczuwaniem mniej intensywnych emocji (statystyki dla wszystkich opisanych tu analiz z odczuwaniem kolektywnych emocji jako zmienną zależną przedstawiłam w Tabeli 27). W drugim kroku do analizy wprowadziłam kolektywny narcyzm. Zarówno dojrzała identyfikacja grupowa, jak i narcystyczna identyfikacja grupowa okazały się być związane z mniej intensywnym odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów. Analiza efektów pośrednich wykazała, że ujemny związek identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji

moralnych stał się nieco słabszy po wyłączeniu z analizy wariacji dzielonej z kolektywnym narcyzmem – oznacza to, że za związek ten po części odpowiadała wariancja dzielona przez identyfikację z kolektywnym narcyzmem.

Tabela 27

Wartości i istotności statystyk w analizowanych modelach, w których zmienną zależną jest odczuwanie kolektywnych emocji moralnych (Badanie 4).

	β	p (β)	Efekt pośredni kolektywnego narcyzmu	Statystyki dla modelu
Identyfikacja grupowa	-.15	<.001	-	$F(1, 936) = 20.37$, $p < .001$, $R^2 = .02$
Identyfikacja grupowa	-.12	<.001	-.0384 (-.0783; -.0041)	$F(2, 935) = 12.47$, $p < .001$, $R^2 = .02$,
Kolektywny narcyzm	-.07	.034	-	$p(\Delta R^2) = .034$
Więzi	-.07	.068	-	$F(1, 933) = 7.47$,
Satysfakcja	-.10	.012	-	$p < .001$, $R^2 = .02$
Centralność	-.03	.465	-	
Więzi	-.07	.051	.0058 (-.0002; .0194)	$F(4, 932) = 6.94$,
Satysfakcja	-.08	.042	-.0222 (-.0460; -.0045)	$p < .001$, $R^2 = .03$,
Centralność	.00	.915	-.0253 (-.0500; -.0051)	$p(\Delta R^2) = .022$
Kolektywny narcyzm	-.08	.022	-	

Uwaga. Predyktory umieszczone wewnątrz poziomych linii były analizowane wspólnie w jednym modelu. Poziome linie przerywane oddzielają od siebie kolejne kroki hierarchicznej analizy regresji, poziome linie ciągłe oddzielają od siebie niezależnie analizowane modele. Obok wartości efektu pośredniego w nawiasach podano 95% przedziały ufności z poprawką na skośność oszacowane z użyciem 10000 prób bootstrappowanych. Efekt pośredni jest istotnie różny od zera jeśli przedziały ufności nie zawierają zera. Dla modeli z więcej niż jednym predyktorem podano skorygowane R^2 .

W celu sprawdzenia, które z komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej odpowiadają za jej związek z odczuwaniem mniejszego poczucia winy i wstydu wobec Żydów

przeprowadziłam hierarchiczną analizę regresji. W pierwszym kroku jako predyktory wprowadziłam komponenty więzi, satysfakcji i centralności. Satysfakcja okazała się istotnie związana z odczuwaniem mniej intensywnych emocji wobec Żydów, a więzi były związane z odczuwaniem mniej intensywnych emocji na poziomie tendencji statystycznej. Centralność nie była związana z intensywnością odczuwania kolektywnych emocji moralnych.

Wprowadzenie kolektywnego narcyzmu do regresji nie zmieniło charakteru związku komponentów więzi z odczuwaniem emocji (efekt pośredni kolektywnego narcyzmu nie był istotny). Wyłączenie wariacji narcystycznej z analizy wpłynęło natomiast na charakter związków centralności i satysfakcji z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych. Związek centralności z emocjami był przed wprowadzeniem narcyzmu do regresji ujemny (choć nieistotny statystycznie), natomiast po wprowadzeniu narcyzmu do regresji stał się jeszcze słabszy (zerowy). Z kolei związek satysfakcji z odczuwaniem mniej intensywnych emocji stał się nieco słabszy po wprowadzeniu narcyzmu do regresji (choć nadal był istotny statystycznie).²⁰

Wyniki Badania 4: Podsumowanie.

Konsekwencje dla grupy własnej. Związek dojrzałej identyfikacji grupowej z postawami przynoszącymi korzyść grupie własnej został potwierdzony w Badaniu 4. Dojrzała identyfikacja grupowa była związana zarówno z większą chęcią pomocy Polakom, jak i z większą chęcią współpracy z nimi. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że wyłączenie

²⁰ Wyniki dotyczące narcystycznej identyfikacji grupowej różniły się nieco dla poczucia winy i odczuwania wstydu. Narcystyczna identyfikacja grupowa była związana ujemnie z odczuwaniem winy, lecz jej związek z odczuwaniem wstydu nie był istotny statystycznie. W przypadku bezpiecznej identyfikacji grupowej i jej komponentów wzór wyników był bardzo podobny dla poczucia winy i dla wstydu.

z identyfikacji grupowej wariancji narcystycznej nie wpłynęło tym razem na obserwowane zależności. W tym wypadku wariancja dzielona przez identyfikację z kolektywnym narcyzmem nie zakłócała prawdziwej natury zależności pomiędzy identyfikacją grupową a postawami przynoszącymi korzyść grupie własnej.

Narcystyczna identyfikacja grupowa nie była związana z chęcią współpracy z Polakami, natomiast okazała się być związana z większą chęcią pomocy Polakom. Jest to zgodne z wynikami Badania 3, w którym ten rodzaj identyfikacji był związany z chęcią podjęcia zbiorowego działania na rzecz członków grupy. Z drugiej jednak strony, w Badaniu 3 narcystyczna identyfikacja grupa była związana z większą gotowością do emigracji z kraju dla osiągnięcia własnych korzyści materialnych oraz marginalnie związana z mniejszą troską o członków grupy własnej. Jak to możliwe, że narcystyczna identyfikacja grupowa ma jednocześnie tak pozytywne, i tak negatywne konsekwencje dla grupy? Temat ten rozwinę szerzej w ogólnej dyskusji wyników. Tak jak w Badaniu 3, za związek identyfikacji grupowej z pozytywnymi konsekwencjami dla grupy własnej odpowiadały komponenty satysfakcji i solidarności, natomiast centralność nie odgrywała roli w formowaniu tych konsekwencji.

Konsekwencje dla stosunków międzygrupowych. W Badaniu 4 związek identyfikacji grupowej z bardziej pozytywnymi uczuciami wobec członków mniejszości narodowych stał się silniejszy, gdy z identyfikacji wyłączona została wariancja narcystyczna. Podobnie wyglądała zależność pomiędzy identyfikacją grupową a postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych. Z kolei związek identyfikacji z chęcią zachowania mniejszego dystansu stał się widoczny dopiero wtedy, gdy wariancja narcystyczna została wyłączona z analizy. Zgodnie z wynikami Badania 3 oraz z rezultatami wcześniejszych badań, odróżnienie od siebie dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej pozwoliło na ujawnienie bardziej pozytywnych konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych.

W przypadku obu miar postaw wobec członków mniejszości narodowych (dystansu społecznego i termometru uczuć), za pozytywne konsekwencje dojrzałej identyfikacji grupowej odpowiadał wyłącznie komponent więzi, natomiast w przypadku postrzeganego zagrożenia ze strony członków mniejszości narodowych znaczenie miały komponenty więzi i satysfakcji. Zgodnie z hipotezą postawioną na podstawie wyników Badania 3, jedynie centralność nie odgrywała roli w formowaniu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej dla stosunków międzygrupowych.

W przypadku odczuwania kolektywnych emocji moralnych wobec grupy skrzywdzonej przez grupę własną, zarówno dojrzała jak i narcystyczna identyfikacja grupowa okazały się związane z odczuwaniem mniej intensywnych emocji. W Badaniu 3 narcystyczna identyfikacja grupowa była związana z silniejszym odczuwaniem emocji, a wymiar *Self-Investment* pozbawiony wariancji narcystycznej nie był istotnie związany z odczuwaniem emocji. Uzyskane w pracy związki pomiędzy dojrzałą i narcystyczną identyfikacją grupową a odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych są więc niespójne. Przyczyny tych niespójności spróbuję wyjaśnić w ogólnej dyskusji wyników.

Rozdział V: Wnioski z Badań Własnych

Niniejsza praca miała trzy główne cele. Po pierwsze, celem pracy była adaptacja skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008) do warunków polskich. Drugim celem pracy było rozszerzenie aktualnej wiedzy o konsekwencjach dojrzałej identyfikacji grupowej. Trzecim, najważniejszym celem pracy było wskazanie komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej, które odpowiadają za jej pozytywne konsekwencje dla grupy własnej i dla jej stosunków z innymi grupami. Dyskusję wyników pracy podzielę na podrozdziały zgodnie z przedstawionymi powyżej zagadnieniami.

Analiza konsekwencji narcystycznej identyfikacji grupowej nie była oryginalnym celem mojej pracy. Jednak ponieważ uzyskane wyniki poszerzają aktualną wiedzę na temat narcystycznej identyfikacji grupowej, zagadnieniu temu poświęcę osobną część dyskusji.

Adaptacja Skali Identyfikacji Grupowej Leacha i Współpracowników (2008)

Pierwszym etapem pracy było stworzenie polskiej adaptacji skali identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008). Badania 1 i 3 potwierdziły, że założona struktura czynnikowa skali odtwarza się w warunkach polskich. Przeprowadzone w ramach Badania 1 analizy związków pomiędzy popularnymi miarami identyfikacji grupowej a podskalami adaptowanej miary wykazały ich trafność zbieżną i różnicową. Dodatkowo, analizy przeprowadzone w ramach Badania 3 pokazały, że narzędzie to pozwala na uchwycenie unikalnych efektów wymiarów i komponentów identyfikacji grupowej. W ramach pracy udało się więc osiągnąć ważny cel, jakim było stworzenie polskiej wersji popularnego narzędzia do pomiaru identyfikacji grupowej.

Jak argumentowałam już w podsumowaniu umieszczonym bezpośrednio po Części I tej pracy, skala Leacha i współpracowników (2008) nie jest pozbawiona wad. Fakt iż wszystkie pozycje tej skali mają taki sam kierunek sprawia, że korelacje pomiędzy komponentami i wymiarami skali są bardzo wysokie, co ma szereg negatywnych konsekwencji. Dlatego,

dopóki przedmiotem zainteresowania są jedynie komponenty wymiaru zaangażowania Ja (*Self-Investment*), użycie skali identyfikacji zawierającej odwrócone pozycje – np. skali Camerona (2004) - wydaje się lepszym pomysłem. Polska wersja skali Leacha i współpracowników (2008) będzie mieć jednak zastosowanie wtedy, gdy potrzebny będzie pomiar wymiaru auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) lub któregoś z jego komponentów. Ponieważ skala Leacha i współpracowników (2008) staje się coraz częściej stosowanym narzędziem, polska adaptacja skali może też okazać się niezbędna do przeprowadzania badań porównawczych pomiędzy krajami.

Konsekwencje Dojrzałej Identyfikacji Grupowej

Przed interpretacją wyników dotyczących konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej należy wyjaśnić, co dokładnie będzie tu określane terminem „dojrzała identyfikacja grupowa”. Punktem wyjścia niniejszej pracy było założenie, że dojrzała identyfikacja grupowa to po prostu przywiązanie do grupy własnej pozbawione wariacji narcystycznej – ten rodzaj identyfikacji został tak zdefiniowany przez Golec de Zawalę i współpracowników (2013a). W dotychczasowych badaniach nad dojrzałą identyfikacją grupową do pomiaru przywiązania do grupy używano bardzo różnych skal. Dlatego początkowym założeniem pracy było, że efekty każdej miary identyfikacji, pozbawionej wariacji narcystycznej, można interpretować jako efekty dojrzałej identyfikacji grupowej. W Badaniu 3 do pomiaru identyfikacji grupowej zastosowałam skalę Leacha i współpracowników (2008), która składa się z dwóch wymiarów: auto-kategoryzacji (*Self-Definition*) i zaangażowania Ja (*Self-Investment*). Analizy przeprowadzone w ramach Badania 3 pozwoliły jednak na stwierdzenie, że wymiar *Self-Definition* nie jest częścią dojrzałej identyfikacji grupowej. Ponieważ nawet po wyłączeniu z niego wariacji narcystycznej wymiar ten związany jest z defensywnością, uwzględnienie go w analizach nie pozwala na uchwycenie rzeczywistych efektów dojrzałej identyfikacji (której cechą definicyjną jest brak defensywności, Golec de Zawała i wsp.,

2013a, Golec de Zavała i wsp., 2013b). Wyniki Badania 3 pokazały jednocześnie, że wymiar zaangażowania Ja (*Self-Investment*) pozbawiony wariacji narcystycznej nie jest związany z defensywnością – można przyjąć ten wynik jako dowód na to, że podskala ta, analizowana jednocześnie z kolektywnym narcyzmem, dobrze oddaje charakter dojrzałej identyfikacji grupowej. W związku z tym, jako efekty dojrzałej identyfikacji grupowej w Badaniu 3 traktować będę efekty wymiaru *Self-Investment* pozbawionego wariacji narcystycznej (tj. wyniki uzyskane na 2. etapie analizy) - nie zaś efekty całej skali Leacha i współpracowników (2008) pozbawionej tej wariacji (tj. wyniki uzyskane na 1. etapie analizy). Natomiast odwołując się do wyników Badania 4, dojrzałą identyfikacją grupową nazywać będę całą skalę Camerona (2004) pozbawioną wariacji narcystycznej (skala Camerona była wcześniej wielokrotnie używana w badaniach nad dojrzałą identyfikacją grupową, jest też bardzo zbliżona treściowo do wymiaru *Self-Investment* skali Leacha).

We wcześniejszych badaniach udowodniono, że dojrzała identyfikacja grupowa związana jest z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych oraz postrzeganiem mniejszego zagrożenia dla grupy (Cichocka i wsp., 2015b, Golec de Zavała i wsp., 2013a). W niniejszej pracy udało się zreplicować te wyniki: w Badaniach 3 i 4 dojrzała identyfikacja grupowa była związana z bardziej pozytywnymi postawami wobec członków grup obcych oraz z postrzeganiem mniejszego zagrożenia z ich strony.

W przypadku związku dojrzałej identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych, wyniki uzyskane w niniejszej pracy są niespójne. W Badaniu 3 dojrzała identyfikacja grupowa (rozumiana jako wymiar *Self-Investment* pozbawiony wariacji narcystycznej) nie była istotnie związana z intensywnością odczuwania kolektywnych emocji moralnych wobec Żydów, natomiast w Badaniu 4 związana była z mniej intensywnym odczuwaniem tych emocji. Niespójność uzyskanych wyników może mieć kilka powodów. Po pierwsze, pytania w każdym z badań umieszczone były w innym kontekście. W Polskim

Sondażu Uprzedzeń (Badanie 4) zadano równocześnie pytania o emocje odczuwane wobec czterech mniejszości narodowych, poprzedzone wstępem o „krzywdach, których w przeszłości doznały różne mniejszości zamieszkujące Polskę”. Umieszczenie pytań o odczuwanie winy i wstydu wobec Żydów w takim kontekście mogło być bardziej zagrażające, i uruchomić u osób badanych silniejsze mechanizmy obronne, niż wspomnienie tylko o krzywdach wyrządzonych Żydom – tak jak to miało miejsce w Badaniu 3. Po drugie, badania były przeprowadzone w odstępie aż pięciu lat, podczas których tematyka zbrodni Polaków wobec Żydów była w Polsce obecna w dyskusji publicznej. W tym czasie wydano głośną książkę Jana Tomasza Grossa „Złote żniwa”, powstało też wiele filmów o tematyce polsko-żydowskiej, np. „Pokłosie” Władysława Pasikowskiego czy „W ciemności” Agnieszki Holland. Możliwe więc, że postawy Polaków wobec przewinień własnego narodu, a także charakter ich związku z identyfikacją grupową, uległy zmianie na przestrzeni tych kilku lat.

Wcześniej przeprowadzone badania również nie radziły sobie z problemem związku identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych. Wyniki badań, w których identyfikację grupową traktowano jako całość, nie dawały spójnego obrazu tej zależności. Relacja pomiędzy destruktywnymi i konstruktywnymi formami identyfikacji grupowej a odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych była natomiast, według mojej wiedzy, przedmiotem tylko jednego opublikowanego badania (Roccas i wsp., 2006). Brak większej liczby opublikowanych badań na ten temat może świadczyć o tym, że uzyskanie spójnej zależności pomiędzy formami identyfikacji grupowej a odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych było problemem również dla innych badaczy.

Powodem takiego stanu rzeczy może być to, że jak wskazują badania przeprowadzone przez Kleina, Licatę i Pierucci (2011), zależność pomiędzy identyfikacją grupową a odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych jest krzywoliniowa. Na najniższym poziomie identyfikacji emocje te nie są odczuwane, ponieważ brakuje do tego podstawy

psychologicznej, jaką jest poczucie więzi z grupą. Z kolei w przypadku silnej identyfikacji podstawa psychologiczna do odczuwania emocji istnieje, ale ich odczuwanie hamowane jest przez mechanizmy obronne, mające na celu obronę pozytywnej tożsamości grupowej. Emocje kolektywne są więc najsilniej odczuwane przy średnim natężeniu identyfikacji grupowej. Przyjrzenie się krzywoliniowej zależności pomiędzy identyfikacją grupową a odczuwaniem kolektywnych emocji z uwzględnieniem rozróżnienia na dojrzałą i narcystyczną identyfikację grupową powinno stać się tematem przyszłych badań.

Jeśli chodzi o konsekwencje identyfikacji grupowej dla grupy własnej, badania przeprowadzone w ramach niniejszej pracy są pierwszymi, które sprawdzają te zależności z użyciem konceptualizacji dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej (Golec de Zavala i wsp., 2013a). Wcześniejsze badania pokazały, że konstruktywne formy identyfikacji, takie jak konstruktywny patriotyzm, związane są z działaniem na rzecz grupy, podczas gdy destrukttywne formy identyfikacji, takie jak ślepy patriotyzm, nie mają takich konsekwencji (por. Tabela 1). Niniejsza praca pokazała, że również dojrzała identyfikacja grupowa, zdefiniowana jako identyfikacja pozbawiona komponentu narcystycznego, wiąże się z pozytywnymi konsekwencjami dla grupy własnej. Badanie 3 pokazało, że dojrzała identyfikacja grupowa jest związana z większą lojalnością wobec grupy, zoperacjonalizowaną jako brak chęci emigracji z kraju dla własnych korzyści materialnych, a także z większą troską o wszystkich członków grupy własnej i większą chęcią udziału w zbiorowym działaniu na rzecz grupy. Badanie 4 pokazało natomiast, że dojrzała identyfikacja grupowa jest pozytywnie związana z chęcią współpracy z innymi członkami grupy i chęcią udzielania im pomocy.

Wartość predykcyjną koncepcji dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej potwierdza również to, że uwzględnienie w analizach kolektywnego narcyzmu pozwoliło na uwidocznienie się pozytywnych konsekwencji identyfikacji grupowej. W przypadku

większości analizowanych zmiennych, związek identyfikacji z pozytywnymi konsekwencjami stawał się silniejszy, kiedy została ona pozbawiona wariancji narcystycznej. Z kolei związek identyfikacji grupowej z postrzeganiem mniejszego zagrożenia ze strony Ukraińców oraz z chęcią zachowania dystansu społecznego wobec mniejszości narodowych stał się widoczny dopiero po pozbawieniu jej wariancji narcystycznej. W przypadku skłonności do chronienia pozytywnego wizerunku grupy, dopóki identyfikacja nie została pozbawiona wariancji narcystycznej, zdawała się być związana z bardziej defensywnym reagowaniem. Wyłączenie z analizy wariancji narcystycznej sprawiło jednak, że związek identyfikacji z defensywnością stał się nieistotny. Pozbawienie identyfikacji grupowej wariancji narcystycznej nie pomogło w ujawnieniu jej pozytywnych konsekwencji jedynie w przypadku chęci współpracy z Polakami, chęci pomagania Polakom oraz odczuwania kolektywnych emocji moralnych. Podsumowując uzyskane wyniki można więc stwierdzić, że uwzględnienie rozróżnienia na narcystyczną i dojrzałą identyfikację grupową pozwoliło na dostrzeżenie bardziej pozytywnych konsekwencji posiadania silnej identyfikacji grupowej – pod warunkiem jednak, że jest to identyfikacja nienarcystyczna.

Warto zastanowić się, dlaczego dojrzała identyfikacja grupowa ma, w przeciwieństwie do identyfikacji narcystycznej, tak pozytywne konsekwencje. Temat ten poruszają w swojej pracy Cichocka i współpracownicy (2015a). Badacze ci sugerują, że różnica wynikać może z motywacji stojących za każdym ze sposobów identyfikowania się z grupą. Identyfikacja narcystyczna ma charakter kompensacyjny, tj. zidentyfikowanie się z grupą wynika z potrzeby uzupełnienia braków na poziomie indywidualnym. W swoich badaniach Cichocka i współpracownicy (2015a) udowadniają, że jedną z potrzeb, której deprivacja na poziomie indywidualnym powoduje wzrost identyfikacji narcystycznej, jest potrzeba kontroli. Dojrzała identyfikacja grupowa kształtuje się natomiast, kiedy potrzeby na poziomie indywidualnym - takie jak potrzeba kontroli - są zaspokojone. Ponieważ potrzeby ego jednostki

zidentyfikowanej w sposób dojrzały są spełnione, jej związek z grupą polega raczej na dawaniu, niż braniu – stąd gotowość do działania na rzecz grupy. Ponieważ grupa nie pełni w tym przypadku funkcji zaspokajania podstawowych potrzeb psychologicznych, jednostka jest w stanie zareagować w konstruktywny sposób na zagrożenie pozytywnego obrazu grupy. Nie ma też potrzeby podtrzymywania tego pozytywnego obrazu kosztem członków innych grup.

Rola Komponentów Dojrzałej Identyfikacji Grupowej w Kształtowaniu Jej

Konsekwencji

Wyniki niniejszej pracy pokazały, że spośród komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej, to poczucie więzi z członkami grupy i satysfakcja z przynależności do grupy, pozbawione wariacji narcystycznej, pełnią najważniejszą rolę w kształtowaniu pozytywnych konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej - zarówno dla stosunków międzygrupowych, jak i dla grupy własnej. W pojedynczych przypadkach istotnym predyktorem był tylko jeden z tych dwóch komponentów (w przypadku działania na rzecz grupy w Badaniu 3 i miar postaw wobec mniejszości narodowych w Badaniu 4 – tylko solidarność, w przypadku postrzeganego zagrożenia w Badaniu 3 – tylko satysfakcja). Komponent centralności, pozbawiony wariacji narcystycznej, nie był istotnie związany z żadną ze zmiennych branych pod uwagę w pracy.

Przyglądając się supresji poszczególnych komponentów przez kolektywny narcyzm można zauważyć, że za zaobserwowane różnice pomiędzy efektami „surowej” (niepozbawionej wariacji narcystycznej) i dojrzałej identyfikacji grupowej w większości przypadków odpowiadało wyłączenie wariacji narcystycznej z centralności oraz z satysfakcji. W przypadku niektórych zmiennych, za tę różnicę odpowiadało wyłącznie usunięcie wariacji narcystycznej z komponentu centralności. Wyłączenie wariacji narcystycznej z analizy nie wpływało natomiast na związki komponentu więzi (solidarności) z branymi tu

pod uwagę zmiennymi. Można więc stwierdzić, że komponent więzi jest najbardziej „nienarcystycznym” składnikiem identyfikacji grupowej. Komponent satysfakcji zawiera w sobie wariancję narcystyczną, jednak po jej wyłączeniu jest związany z szeregiem pozytywnych konsekwencji dla stosunków międzygrupowych oraz dla grupy własnej. Z kolei centralność wydaje się najbardziej narcystycznym komponentem identyfikacji grupowej. Centralność w swojej „surowej” formie była związana z szeregiem negatywnych konsekwencji. Usunięcie wariancji narcystycznej z analizy sprawiało, że komponent ten nie był już istotnym predyktorem postaw i intencji behawioralnych analizowanych w pracy. Za negatywne efekty centralności w całości odpowiadała wariancja dzielona przez ten komponent z kolektywnym narcyzmem. Jednocześnie, centralność w swojej „dojrzałej” formie nie miała żadnych pozytywnych efektów. Można więc stwierdzić, że centralność przynależności do grupy dla obrazu siebie jest komponentem identyfikacji grupowej najbardziej nacechowanym narcystycznością, a najmniej mającym wspólnego z dojrzałą identyfikacją grupową.

Dlaczego to właśnie centralność przynależności do grupy dla obrazu siebie jest tak silnie powiązana z narcystycznym stylem przywiązania do grupy? Być może dzieje się tak, ponieważ im ważniejsza przynależność do grupy jest dla Ja, tym bardziej tożsamość grupowa wpływa na obraz siebie jednostki. Wszelkie zagrożenia dla pozytywnej tożsamości grupowej będą więc bardziej zagrażające dla Ja (w porównaniu do osób, u których przynależność do grupy nie jest aż tak centralna). W takim wypadku efekty centralności przynależności do grupy powinny zależeć od charakteru samooceny na poziomie indywidualnym. U osób o stabilnej, ugruntowanej samoocenie centralność przynależności do grupy nie powinna mieć negatywnych konsekwencji, natomiast u osób o chwiejnej samoocenie lub wysokim natężeniu narcyzmu centralność powinna mieć najbardziej negatywne efekty.

Silne powiązanie centralności z narcystycznością może mieć jeszcze jedno wyjaśnienie. Cichocka i współpracownicy (2015a) argumentują, że narcystyczne przywiązanie do grupy wynika z braków na poziomie indywidualnym – np. niezaspokojonej potrzeby kontroli – a identyfikacja z grupą służy skompensowaniu tych braków. Możliwe więc, że u osoby, której potrzeby ego nie są zaspokojone, przynależność do grupy nabiera szczególnego znaczenia. Ponieważ służy zaspokojeniu potrzeb na poziomie indywidualnym, staje się centralna dla Ja.

Konsekwencje Narcystycznej Identyfikacji Grupowej

Zgodnie z wynikami wcześniejszych badań na temat kolektywnego narcyzmu (Golec de Zavała i Cichocka, 2011, Golec de Zavała i wsp., 2013a, Golec de Zavała i wsp., 2013b), wyniki uzyskane w niniejszej pracy potwierdziły, że narcystyczna identyfikacja grupowa związana jest z bardziej negatywnymi postawami wobec członków grup obcych, postrzeganiem większego zagrożenia dla grupy własnej oraz z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku własnej grupy.

Mimo że konsekwencje narcystycznej identyfikacji grupowej nie były głównym przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy, to przy okazji analizy efektów dojrzałej identyfikacji grupowej udało się też uzyskać wiele nowych informacji na temat konsekwencji identyfikacji narcystycznej. Szczególnie ciekawe wydają się wyniki dotyczące konsekwencji tego rodzaju identyfikacji dla grupy własnej. Temat ten nie był wcześniej podejmowany. Wyniki Badań 3 i 4 pokazały, że narcystyczna identyfikacja grupowa związana była z chęcią emigracji z kraju dla własnych korzyści materialnych i (marginalnie) z mniejszą troską o członków grupy własnej. Nie była też istotnie związana z chęcią współpracy z Polakami. Z drugiej jednak strony, narcystyczna identyfikacja grupowa była pozytywnie związana z chęcią protestowania na rzecz dobra członków grupy własnej oraz z chęcią pomocy członkom tej grupy. Jest to ciekawy wynik, biorąc pod uwagę fakt, że przytłaczająca większość

udowodnionych do tej pory konsekwencji tego rodzaju identyfikacji to konsekwencje negatywne.

Otrzymane zależności mogą wynikać z tego że, jak proponują Cichocka i współpracownicy (2015a), narcystyczna identyfikacja grupowa bierze się z potrzeby kompensacji braków na poziomie indywidualnym. Zgodnie z przedstawioną teorią, jest to więc „identyfikacja w służbie ego” i związane z nią zachowania motywowane są troską o indywidualny interes jednostki. Chęć udziału w protestach czy nawet chęć pomocy „swoim” mogą spełniać ważne potrzeby psychologiczne jednostki, takie jak zwiększenia poczucia kontroli i sprawczości, czy też poczucie się lepszą osobą (wzrost samooceny). Możliwe więc, że osoba o identyfikacji narcystycznej jest gotowa zaangażować się w działanie na rzecz członków grupy własnej o tyle, o ile służy to jej indywidualnym interesom. Inne wyniki uzyskane w pracy – takie jak pozytywny związek tego rodzaju identyfikacji z chęcią emigracji z kraju dla własnych korzyści materialnych – potwierdzają przypuszczenie, że osoba o narcystycznej identyfikacji grupowej jest skupiona na potrzebach swoich, a nie potrzebach grupy.

Innym ciekawym wzorem zależności uzyskanym w pracy są wyniki dotyczące związku narcystycznej identyfikacji grupowej z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych z powodu przewinień własnej grupy. W jednym z badań kolektywny narcyzm był związany ze słabszym, a w drugim z silniejszym odczuwaniem wstydu i poczucia winy za zbrodnie Polaków wobec Żydów. Ponieważ narcystyczna identyfikacja grupowa związana jest z defensywnym reagowaniem na zagrożenie wizerunku grupy, wynik wskazujący na odczuwanie słabszych emocji jest bardziej zgodny z dotychczasową wiedzą o narcystycznej identyfikacji grupowej. Z drugiej strony, we wcześniej przytoczonym badaniu Cichockiej i Golec de Zavali (2010) uzyskano wyniki zbliżone do Badania 3 niniejszej pracy. Z kolei w badaniu przeprowadzonym przez Kopf-Becka (2015) kolektywny narcyzm był dodatnio

związany z odczuwaniem tylko niektórych spośród zmierzonych kolektywnych emocji moralnych (z *image shame*, ale nie z *moral shame* czy poczuciem winy). Wyniki badań nad związkiem kolektywnego narcyzmu z odczuwaniem kolektywnych emocji moralnych są więc dość niespójne.

W wyjaśnieniu tych niespójności pomóc może przyjrzenie się badaniom na temat narcyzmu jako cechy osobowości. Ich wyniki pokazują, że związek narcyzmu na poziomie indywidualnym ze skłonnością do odczuwania winy i wstydu jest złożony. W zależności od badania, a także od użytej miary narcyzmu indywidualnego, jest on związany z odczuwaniem wstydu i poczucia winy negatywnie lub pozytywnie (Brunell, Staats, Barden i Hupp, 2011, Montebanocci, Surcinelli, Baldaro, Trombini i Rossi, 2004, Watson, Hickman i Morris, 1996, Wright, O’Leary i Balkin, 1989). Zależność pomiędzy narcyzmem a skłonnością do odczuwania wstydu udało się częściowo wyjaśnić po przyjrzeniu się korelatom poszczególnych podskal Inwentarza Osobowości Narcystycznej (*Narcissistic Personality Inventory, NPI*, Raskin i Hall, 1979). Okazało się, że tylko podskale mierzące nieadaptacyjne formy narcyzmu związane są ze zwiększoną skłonnością do odczuwania wstydu (Gramzow i Tangney, 1992).

Innym ciekawym kierunkiem, który może pomóc w wyjaśnieniu zależności pomiędzy narcyzmem na poziomie indywidualnym a odczuwaniem wstydu jest rozróżnienie na narcyzm wielkościowy, nazywany też jawnym (*grandiose narcissism, overt narcissism*), oraz narcyzm wrażliwy, nazywany też ukrytym (*vulnerable narcissism, covert narcissism*, Cain, Pincus i Ansell, 2008, Miller, Widiger i Campbell, 2010, Pincus i Lukowitsky, 2010, Pincus i Roche, 2011, Wink, 1991). Narcyzm wielkościowy, czy też jawny, charakteryzuje się nadmiernie pozytywnym obrazem siebie, podtrzymywanym dzięki wypieraniu negatywnych aspektów osobowości i selektywnym przyjmowaniem informacji na swój temat. Narcyz wielkościowy zachowuje się w sposób arogancki, roszczeniowy i dominujący. Ma też skłonność do agresji.

Z kolei narcyzm wrażliwy (ukryty) charakteryzuje się defensywnością, nadmierną wrażliwością na krytykę i negatywną emocjonalnością. Narcyz wrażliwy ma poczucie nieadekwatności i niekompetencji, często towarzyszy mu też poczucie wstydu. W związku z tym, jego zachowanie jest zahamowane. Ponieważ jest nadmiernie wrażliwy na odrzucenie, unika nawiązywania relacji interpersonalnych. Taki „nieśmiały” narcyz jest jednak równie zaangażowany w siebie i fantazjami na temat swojej wielkości, co narcyz wielkościowy (Cain i wsp., 2008, Miller i wsp., 2010, Pincus i Lukowitsky, 2010, Pincus i Roche, 2011, Wink, 1991). Badania pokazują, że choć oba rodzaje narcyzmu mają szereg negatywnych konsekwencji, są to często konsekwencje innego rodzaju (Besser i Priel, 2010, Dickinson i Pincus, 2003, Fossati, Borroni, Eisenberg i Maffei, 2010, Given-Wilson, McIlwain i Warburton, 2011, Schoenleber, Sadeh i Verona, 2011, Wink, 1991), a narcyz wielkościowy ma również konsekwencje pozytywne (Rohmann, Neumann, Herner i Bierhoff, 2015, Rose, 2002, Watts i wsp., 2013, Wink, 1991). Według mojej wiedzy, nie sprawdzano jeszcze związku pomiędzy tymi dwoma rodzajami narcyzmu a odczuwaniem wstydu i winy – wydaje się jednak, że uwzględnienie tego rozróżnienia mogłoby pomóc w wyjaśnieniu tej zależności.

Koncepcja kolektywnego narcyzmu powstała przez analogię do narcyzmu na poziomie indywidualnym. Można więc przypuszczać, że tak jak w przypadku narcyzmu indywidualnego, istnieją różne formy narcyzmu na poziomie grupowym. Tak jak na poziomie indywidualnym, niektóre z nich mogą mieć też pozytywne konsekwencje dla „swoich” i „obcych”. Zagadnienie to powinno stać się tematem przyszłych badań.

Ograniczenia i Kierunki Przyszłych Badań

Badania wykonane w ramach tej pracy nie wyczerpują całkowicie zagadnienia konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej. Po pierwsze, w pracy ograniczyłam się do analizy tylko niektórych z udowodnionych dotychczas konsekwencji identyfikacji grupowej. Wiadomo, że natężenie identyfikacji grupowej wiąże się z innymi, nieuwzględnionymi przeze

mnie zmiennymi - na przykład ze spostrzeganiem dyskryminacji własnej grupy (Cameron, 2001, Hartmann i Tanis, 2013) czy z przestrzeganiem norm panujących w grupie (Jetten, Postmes i McAuliffe, 2002, Masson i Fritsche, 2014). Wiele badań pokazuje też związek natężenia identyfikacji grupowej ze zdrowiem i dobrostanem psychicznym jednostki (Cameron, 1999, Fuster-Ruizdeapodaca, Molero, Holgado i Mayordomo, 2014, Mossakowski, 2003, przegląda badań w Haslam, Jetten, Postmes i Haslam, 2009). Identyfikacja grupowa jest tak szerokim polem badań, że musiałam ograniczyć się do badania tylko niektórych jej konsekwencji. W mojej pracy uwzględniłam te konsekwencje identyfikacji grupowej, które uznałam za najważniejsze dla stosunków międzygrupowych oraz dla samej grupy.

W pracy skoncentrowałam się na rozróżnieniu na destruktywne i konstruktywne rodzaje identyfikacji, które opiera się przede wszystkim na stopniu bezkrytycznego podejścia do własnej grupy. Można jednak wyróżnić także inne rodzaje identyfikacji z grupą własną, które różnicują jej efekty. Ważną rolę pełni na przykład to, w jaki sposób dana osoba definiuje swoją tożsamość narodową (Meeus i wsp., 2010, Pehrson i Green, 2010) i na ile tożsamość ta jest upolityczniona (*politicized identity*, Turner-Zwinkels, Van Zomeren i Postmes, 2015). Efekty identyfikacji grupowej zależą też od klarowności i złożoności tożsamości grupowej (*collective identity clarity*, *identity complexity*, *identity consolidation*) oraz od motywacji pchających daną jednostkę do identyfikacji z grupą (Amiot i Aubin, 2013, Amiot i Sansfaçon, 2011, Brewer i Pierce, 2005, Verkuyten i Yildiz, 2010).

Należy również zaznaczyć, że wyniki mojej pracy odnoszą się wyłącznie do polskiej identyfikacji narodowej. Dopóki nie zostaną przeprowadzone kolejne badania, nie można tych wyników generalizować na inne kraje i inne rodzaje identyfikacji grupowej. Efekty identyfikacji narodowej i jej poszczególnych komponentów mogą różnić się pomiędzy krajami, w zależności od treści tożsamości narodowej (Citrin, Johnston i Wright, 2012,

Pehrson i Green, 2010, Pehrson, Vignoles i Brown, 2009) i specyficznych warunków panujących w danym kraju (np. poziom globalizacji, Ariely, 2012). Z drugiej jednak strony, dotychczasowe badania nad efektami dojrzałej i narcystycznej identyfikacji grupowej dawały spójne wyniki niezależnie od kraju, w jakim były prowadzone czy od rodzaju grupy, której dotyczyła identyfikacja. Przynajmniej w odniesieniu do dojrzałej identyfikacji grupowej analizowanej jako całość można więc oczekiwać uzyskania podobnych efektów w innych krajach i w odniesieniu do innych rodzajów grup. Spodziewam się jednak, że efekty poszczególnych komponentów dojrzałej identyfikacji grupowej mogą się różnić w zależności od treści tożsamości narodowej.

Charakter analizowanych przeze mnie związków może być też różny w zależności od tego, jak szeroko zdefiniowana jest grupa własna, której dotyczy identyfikacja. Przykładowo, meta-analiza badań nad zbiorowym działaniem przeprowadzona przez Van Zomeren i współpracowników (2008a) pokazała, że działanie na rzecz grupy własnej w większym stopniu zależy od siły identyfikacji z aktywistami (czy też z organizacją zrzeszającą aktywistów) niż od identyfikacji z szerzej pojętą grupą własną, której dotyczy zbiorowe działanie. W przypadku mniejszości narodowych, etnicznych bądź religijnych, znaczenie ma też siła identyfikacji z kulturą kraju zamieszkania (Cila i Lalonde, 2014). Identyfikacja z nadrzędną kategorią grupową może mieć też efekty odwrotne do identyfikacji z własną grupą mniejszościową, tj. zmniejszać chęć zbiorowego działania na rzecz grupy mniejszościowej (Ufkes, Dovidio i Tel, 2015) czy nawet powodować niedostrzeganie istnienia nierówności pomiędzy grupą mniejszościową i większością (Jaśko i Kossowska, 2013).

Pewnym ograniczeniem opisanych tu wyników jest to, że wszystkie przeprowadzone w jej ramach badania mają charakter korelacyjny, w związku z czym nie pozwalają dowieść kierunku zależności pomiędzy identyfikacją grupową a analizowanymi postawami

i intencjami behawioralnymi. W pracy używam terminu „konsekwencje identyfikacji grupowej”, ponieważ wiele wcześniejszych badań udowodniło, że identyfikacja grupowa wpływa na analizowane przeze mnie postawy i intencje behawioralne (np. Cichocka i wsp., 2015a, Ellemers i wsp., 1997, Lucas i wsp., 2014, Meeus, Duriez, Vanbeselaere i Boen, 2010, Stürmer i Simon, 2004, Van Zomeren i wsp., 2008a, Van Vugt i Hart, 2004). Przyjęcie tego kierunku zależności ma też uzasadnienie teoretyczne, które przedstawiłam we wcześniejszych częściach tej pracy. Zdaję sobie jednak sprawę z tego, że związek pomiędzy identyfikacją grupową a brany tu pod uwagę postawami i zachowaniami może być dwukierunkowy. Dwukierunkową zależność pomiędzy natężeniem identyfikacji grupowej a udziałem w protestach wykazało na przykład badanie podłużne przeprowadzone przez Klandermansa (2002). Z kolei Kurtiş, Adams i Yellow Bird (2010) w przeprowadzonym przez siebie badaniu odkryli dwukierunkową zależność pomiędzy gloryfikacją grupy własnej przez Amerykanów a przemilczaniem cierpień Indian przy okazji obchodzenia Święta Dziękczynienia. Badania przeprowadzone przez Pantaleo, Miron, Ferguson i Frankowskiego (2014) pokazały z kolei, że poziom zagrożenia dla pozytywnej tożsamości grupowej wpływa na natężenie identyfikacji z grupą.

W celu zbadania kierunku zależności pomiędzy dojrzałą identyfikacją grupową a analizowanymi w niniejszej pracy postawami i zachowaniami niezbędne byłoby przeprowadzenie badań podłużnych lub eksperymentalnych. Wpływ dojrzałej identyfikacji grupowej na postawy wobec członków grup obcych i postrzeganie zagrożenia z ich strony wydaje się jednak dużo bardziej uzasadniony teoretycznie niż wpływ postaw i postrzeganego zagrożenia na natężenie dojrzałej identyfikacji. Wydaje się, że zagrożenie grupy własnej mogłoby zwiększać narcystyczną, lecz nie dojrzałą, identyfikację z grupą (identyfikacja narcystyczna jest podszyta niepewnością). Natomiast w przypadku konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej dla grupy własnej, prawdopodobne wydaje się istnienie zależności

dwukierunkowej. Można przypuszczać, że angażowanie się w działanie na rzecz grupy i doświadczenia współpracy z innymi jej członkami zwiększa dojrzałą, lecz nie narcystyczną, identyfikację z grupą. Dwukierunkowe mogą być również zależności pomiędzy poszczególnymi komponentami identyfikacji grupowej a analizowanymi w pracy postawami i zachowaniami. Przykładowo, zaangażowanie się w działanie na rzecz grupy może być uwarunkowane natężeniem solidarności i satysfakcji. Jednocześnie, współpraca z innymi członkami grupy dla osiągnięcia wspólnego celu może umacniać te komponenty identyfikacji (pod warunkiem, że będą to doświadczenia pozytywne). Są to jednak tylko hipotezy, których sprawdzenie wymagałoby przeprowadzenia dodatkowych badań.

Kilku słów wyjaśnienia wymaga też przyjęty przeze mnie sposób analizy danych. Uwzględnienie komponentów identyfikacji wspólnie w analizie regresji pozwala na uchwycenie ich unikalnych efektów. Ten sposób analizy ma jednak pewne ograniczenia. Uwzględnianie komponentów identyfikacji grupowej jednocześnie w analizie regresji sprawia, że wariancja dzielona przez komponenty zostaje wyłączona z analizy. Ponieważ komponenty są ze sobą silnie skorelowane, z analizy wyłączona zostaje duża część wariancji identyfikacji grupowej. Następuje więc utrata części informacji. Zastosowany w pracy sposób analizy nie pozwala na sprawdzenie, czy wariancja dzielona przez komponenty identyfikacji grupowej również nie pełni ważnej roli w kształtowaniu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej. Nie jest mi jednak znana metoda analizy, która pozwoliłaby na jednoznaczne poradzenie sobie z tym problemem, jednocześnie pozwalając na uchwycenie unikalnych efektów skorelowanych ze sobą zmiennych. Sposobem na zmniejszenie skali tego problemu w przyszłych badaniach może być używanie do pomiaru identyfikacji skal, których komponenty są ze sobą jak najslabiej skorelowane (np. stosowanie skali Camerona, 2004, a nie skali Leacha i współpracowników, 2008). Wtedy wariancja dzielona przez komponenty, która zostaje wyłączona z analizy regresji, będzie jak najmniejsza.

W pracy opieram się wyłącznie na deklaracjach osób badanych, nie mierząc ich rzeczywistego zachowania, a jedynie tendencje behawioralne. Wiadomo, że deklarowane postawy i intencje zachowań nie zawsze są dobrymi przybliżeniami rzeczywistych zachowań (Ajzen i Fishbein, 2005, LaPiere, 1934). Dobrym kierunkiem przyszłych badań byłoby więc sprawdzenie związków dojrzałej identyfikacji grupowej z rzeczywistym zachowaniem, np. opuszczeniem grupy w potrzebie, udziałem w proteście lub głosowaniu czy stopniem dyskryminacji członków grupy obcej. Pytania dotyczące intencji bardzo konkretnych zachowań (np. głosowanie w najbliższych wyborach) również byłyby zapewne lepszymi predyktorami rzeczywistych zachowań, niż dość ogólne intencje behawioralne zmierzone w niniejszej pracy (Ajzen i Fishbein, 2005).

Warto podkreślić, że uzyskane zależności testowane były na dwóch próbach reprezentatywnych dla dorosłych Polaków. Pozwoliło to na wyciągnięcie wniosków, które nie ograniczają się tylko do pewnej podgrupy Polaków (np. studentów, patrz Henrich, Heine i Norenzayan, 2010). Konsekwencją takiego podejścia jest to, że jako wskaźniki wielu postaw i intencji behawioralnych traktowałam miary złożone z 2-3 stwierdzeń, lub też pojedyncze stwierdzenia. Wynika to z kosztów prowadzenia badań na próbach reprezentatywnych. Z tego powodu pomiar skalami złożonymi z wielu stwierdzeń był możliwy tylko w odniesieniu do zmiennych najważniejszych dla pracy, tj. miar identyfikacji grupowej i kolektywnego narcyzmu.

Bardzo ważnym kierunkiem przyszłych badań wydaje się analiza czynników, pozwalających umocnić dojrzałą, a nie narcystyczną identyfikację grupową. Badania przeprowadzone przez Cichocką i współpracowników (2015a) wykazały, że dojrzałą identyfikację grupową można wzmacniać poprzez zwiększanie u ludzi poczucia kontroli nad własnym życiem. Sprawdzenia w przyszłych badaniach wymaga na pewno wpływ wzmacniania poczucia kontroli na natężenie poszczególnych komponentów identyfikacji

grupowej. Warto jednak przyjrzeć się również innym sposobom na wzmacnianie dojrzałej identyfikacji grupowej i zmniejszanie identyfikacji narcystycznej. Być może zaspokajanie również innych, obok poczucia kontroli, indywidualnych potrzeb psychologicznych jednostki mogłoby prowadzić do identyfikowania się z grupą własną w dojrzały, a nie narcystyczny sposób. Ciekawym kierunkiem wydaje się na przykład zmniejszanie poczucia niepewności, szczególnie dotyczącej własnego Ja – według teorii zaproponowanej przez Hogga (2000), jest to jedna z motywacji pchających ludzi do identyfikowania się z grupami. Być może tylko narcystyczna identyfikacja z grupą jest motywowana chęcią zmniejszenia odczuwanej niepewności, natomiast zmniejszenie tej niepewności skutkowałoby identyfikowaniem się z grupami w sposób dojrzały. Równie ważne wydaje się znalezienie sposobu na wzmacnianie siły więzi z członkami grupy i satysfakcji z przynależności do grupy, bez jednoczesnego zwiększania centralności przynależności do grupy dla Ja – ponieważ, jak pokazują przeprowadzone przeze mnie badania, ma ona szereg negatywnych konsekwencji.

Owocnym kierunkiem poszukiwań mogłoby być też sprawdzenie, jak wybór obiektu porównań dla osiągnięć grupy własnej wpływa na natężenie dojrzałej identyfikacji grupowej. W czterech badaniach przeprowadzonych przez Mummendey, Klinka i Browna (2001) identyfikacja grupowa była związana z negatywnymi postawami wobec cudzoziemców tylko wśród badanych, którzy byli proszeni o podanie zalet życia we własnym kraju w porównaniu do innych krajów. W grupach, w których badani wymieniali zalety życia we własnym kraju w porównaniu do życia w nim w przeszłości, identyfikacja grupowa nie była związana z negatywnymi postawami. Jest prawdopodobne, że budowanie pozytywnej tożsamości grupowej na docenianiu postępów własnej grupy prowadzi do umacniania się dojrzałej identyfikacji grupowej, podczas gdy budowanie pozytywnej tożsamości na porównaniach z innymi grupami prowadzi do wzmacniania się narcystycznej tożsamości grupowej. Hipotezy te wymagają sprawdzenia w kolejnych badaniach.

Podsumowanie: Natura Dojrzałej Identyfikacji Grupowej

Wcześniejsze badania nad dojrzałą identyfikacją grupową skupiały się na analizowaniu jej przyczyn i konsekwencji. Jednak sama struktura dojrzałej identyfikacji grupowej nie była wcześniej przedmiotem zainteresowania badaczy. W niniejszej pracy, poza wykazaniem nowych konsekwencji dojrzałej identyfikacji (przede wszystkim jej pozytywnych konsekwencji dla grupy własnej), udało się pogłębić wiedzę na temat jej natury. Najważniejszym osiągnięciem pracy wydaje się zredukowanie pierwotnie założonego, 5-czynnikowego modelu dojrzałej identyfikacji grupowej do zaledwie dwóch wymiarów. Najpierw udało się wykluczyć, jakoby wymiar *Self-Definition* (tak jak jest on zdefiniowany w modelu Leacha i współpracowników, 2008), był częścią dojrzałej identyfikacji grupowej. Kolejne analizy pokazały, że komponent centralności ma wiele wspólnego z narcystyczną identyfikacją grupową, nie odpowiada natomiast za żadne konsekwencje dojrzałej identyfikacji grupowej. Na podstawie wyników niniejszej pracy można więc postawić hipotezę, że dojrzała identyfikacja grupowa składa się jedynie z dwóch wymiarów: satysfakcji z przynależności do grupy oraz poczucia więzi z jej członkami. Tylko te dwa komponenty okazały się bowiem systematycznie związane zarówno z nieobronnymi, pozytywnymi postawami wobec „obcych”, jak i realną chęcią działania na rzecz „swoich”. W związku z tym, ostateczny model dojrzałej identyfikacji grupowej proponowany jako rezultat niniejszej pracy to satysfakcja z przynależności do grupy oraz poczucie więzi z członkami grupy, pozbawione wariancji dzielonej z kolektywnym narcyzmem. Zaproponowany model jest na razie hipotetyczny i wymaga przetestowania w przyszłych badaniach.

Podsumowując wyniki niniejszej pracy można stwierdzić, że dojrzała identyfikacja grupowa ma szereg pozytywnych konsekwencji, zarówno dla stosunków międzygrupowych jak i dla samej grupy. Narcystyczna identyfikacja grupowa jest natomiast związana z szeregiem postaw szkodliwych dla stosunków międzygrupowych. Nie jest też związana

z postawami przynoszącymi dobro grupie własnej (poza chęcią udziału w protestach, która może być motywowana wyłącznie chęcią zaspokojenia własnych potrzeb psychologicznych). Zgromadzone dowody empiryczne nie pozostawiają więc wątpliwości co do tego, że rodzajem identyfikacji narodowej, która jest najbardziej pożądana zarówno z punktu widzenia relacji wewnątrz grupy, jak i jej stosunków z innymi grupami, jest dojrzała identyfikacja grupowa. Identyfikacja narcystyczna jest natomiast niepożądanym rodzajem identyfikacji narodowej, ponieważ, po pierwsze, nie służy samej grupie własnej, a po drugie, prowadzi do negatywnych relacji międzygrupowych. Skoro, jak pokazują wyniki tej pracy, dojrzała identyfikacja grupowa opiera się przede wszystkim na więziach z innymi członkami grupy oraz satysfakcji z bycia jej członkiem, dobrą rekomendacją wydaje się budowanie polskiej identyfikacji narodowej na wzmacnianiu poczucia więzi z innymi Polakami oraz zwiększaniu zadowolenia z bycia Polakiem.

Przekonanie, że wzmacnianie więzi pomiędzy członkami społeczności jest dla tej społeczności korzystne, jest od dawna obecne w rozważaniach dotyczących kapitału społecznego (Putnam, 1995). Koncepcja kapitału społecznego zakłada, że rozwój społeczności, a zwłaszcza współpraca pomiędzy jej członkami i podejmowanie przez nich działania dla wspólnego dobra, w dużej mierze zależy od poczucia więzi pomiędzy jej członkami. Co więcej uważa się, że największe znaczenie mają tutaj nie „silne” więzi, wynikające z powiązań rodzinnych czy przyjacielskich, ale tak zwane „słabe” więzi, łączące mniej sobie bliskich członków wspólnoty, przebiegające w poprzek podziałów klasowych czy politycznych. Takie „słabe” więzi nazywane są inaczej kapitałem pomostowym (Zarycki, 2008). Poczucie więzi z ogólną kategorią Polaków można uznać za przejaw takiego kapitału pomostowego. Wyniki tej pracy są więc zgodne z teorią kapitału społecznego: poczucie więzi z Polakami buduje rodzaj identyfikacji narodowej, który jest korzystny dla wspólnoty, ponieważ skłania do współpracy z jej członkami i działania dla dobra grupy. Odrębnym

zagadnieniem jest znalezieniu sposobów na wzmacnianie tego rodzaju poczucia więzi pomiędzy Polakami. Wydaje się, że dobrym na to sposobem mogłoby być stwarzanie okazji do działań, które wymagają współpracy pomiędzy nieznanymi sobie wcześniej przedstawicielami grupy i nakierowane są na osiągnięcie wspólnego celu, np. w ramach wspólnoty sąsiedzkiej. Dobrym przykładem tego typu działań jest np. budżet partycypacyjny (Martela, 2013).

Drugim aspektem identyfikacji narodowej, który okazał się mieć duży udział w kształtowaniu konsekwencji dojrzałej identyfikacji grupowej, jest zadowolenie z przynależności do grupy. Wydaje się więc, że zwiększanie zadowolenia z bycia Polakiem, np. poprzez podkreślanie osiągnięć grupy, powinno mieć pozytywne konsekwencje. Należy jednak pamiętać, że pozytywne konsekwencje satysfakcji z przynależności do grupy były zazwyczaj widoczne dopiero po statystycznym wyłączeniu z analizy wariancji narcystycznej (dotyczyło to zwłaszcza konsekwencji identyfikacji dla stosunków międzygrupowych). Satysfakcja z przynależności do grupy może być więc silnie powiązana z narcystycznością. Nie wiadomo, czy zwiększanie tej satysfakcji poprzez podkreślanie osiągnięć grupy wzmocni jej „dojrzały” czy też „narcystyczny” aspekt. Pewną odpowiedź dają tu badania przeprowadzone przez Mummendey i współpracowników (2001), które pokazują, że podkreślanie osiągnięć grupy własnej nie wpływa negatywnie na relacje z innymi grupami o ile osiągnięcia te definiowane są przez porównanie do grupy własnej z przeszłości, a nie przez porównania do osiągnięć innych grup. Ważne wydaje się również, by podkreślać rzeczywiste osiągnięcia grupy – tak aby zbudowana dzięki temu pozytywna tożsamość grupowa była realistyczna i dobrze ugruntowana, a nie narcystyczna i łatwa do podważenia.

Bibliografia

- Aberson, C. L., Healy, M., i Romero, V. (2000). Ingroup bias and self-esteem: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 4(2), 157-173.
- Aberson, C. L., i Howanski, L. M. (2002). Effects of self-esteem, status, and identification on two forms of ingroup bias. *Current Research in Social Psychology*, 7(13), 225-242.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., i Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper & Brothers.
- Ajzen, I., i Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behavior. W: Albarracin, D., Johnson, B. T., & Zanna, M. P. (red.). *The handbook of attitudes* (s. 173-221). Psychology Press.
- Allpress, J. A., Barlow, F. K., Brown, R., i Louis, W. R. (2010). Atoning for colonial injustices: Group-based shame and guilt motivate support for reparation. *International Journal of Conflict and Violence*, 4(1), 75-88.
- Amiot, C. E., i Aubin, R. M. (2013). Why and how are you attached to your Social Group? Investigating different forms of social identification. *British Journal of Social Psychology*, 52(3), 563-586.
- Amiot, C. E., i Hornsey, M. J. (2010). Collective self-esteem contingency and its role in predicting intergroup bias. *Self and Identity*, 9(1), 62-86.
- Amiot, C. E., i Sansfaçon, S. (2011). Motivations to identify with social groups: A look at their positive and negative consequences. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 15(2), 105-127.
- Ariely, G. (2012). Globalization, immigration and national identity: How the level of globalization affects the relations between nationalism, constructive patriotism and attitudes toward immigrants?. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15(4), 539-557.

- Ashforth, B. E., i Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Ashmore, R. D., Deaux, K., i McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130(1), 80-114.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193-209.
- Barreto, M., i Ellemers, N. (2000). You can't always do what you want: Social identity and self-presentational determinants of the choice to work for a low-status group. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(8), 891-906.
- Bar-Tal, D., i Antebi, D. (1992). Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16(3), 251-275.
- Baumeister, R. F., Smart, L., i Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: the dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33.
- Besser, A., i Priel, B. (2010). Grandiose narcissism versus vulnerable narcissism in threatening situations: Emotional reactions to achievement failure and interpersonal rejection. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29(8), 874-902.
- Bettencourt, B., Charlton, K., Dorr, N., i Hume, D. L. (2001). Status differences and in-group bias: a meta-analytic examination of the effects of status stability, status legitimacy, and group permeability. *Psychological Bulletin*, 127(4), 520-542.
- Bilali, R. (2012). Identity centrality and in-group superiority differentially predict reactions to historical victimization and harm doing. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 321-337.

- Bilali, R. (2015). Do terrorist threat alerts increase perception of threat and legitimization of in-group's wars? The moderating role of perceived in-group homogeneity. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(5), 300-310.
- Bilali, R., Tropp, L. R., i Dasgupta, N. (2012). Attributions of responsibility and perceived harm in the aftermath of mass violence. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 18(1), 21-39.
- Bilewicz, M., i Wójcik, A. (2010). Does identification predict community involvement? Exploring consequences of social identification among the Jewish minority in Poland. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20(1), 72-79.
- Bilewicz, M., Winiewski, M., Kofta, M., i Wójcik, A. (2013). Harmful Ideas, The Structure and consequences of Anti-Semitic Beliefs in Poland. *Political Psychology*, 34(6), 821-839.
- Billiet, J. B., i McClendon, M. J. (2000). Modeling acquiescence in measurement models for two balanced sets of items. *Structural Equation Modeling*, 7(4), 608-628.
- Billig, M., i Tajfel, H. (1973). Social categorization and similarity in intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 3(1), 27-52.
- Blader, S. L., i Tyler, T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extrarole behavior. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 445-464.
- Blank, T., i Schmidt, P. (2003). National identity in a united Germany: Nationalism or patriotism? An empirical test with representative data. *Political Psychology*, 24(2), 289-312.
- Bogardus, E. S. (1933). A social distance scale. *Sociology & Social Research*, 17, 265-271.
- Bosson, J. K., Brown, R. P., Zeigler-Hill, V., i Swann, W. B. (2003). Self-enhancement tendencies among people with high explicit self-esteem: The moderating role of implicit self-esteem. *Self and Identity*, 2(3), 169-187.

- Bosson, J. K., Lakey, C. E., Campbell, W. K., Zeigler-Hill, V., Jordan, C. H., i Kernis, M. H. (2008). Untangling the links between narcissism and self-esteem: A theoretical and empirical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(3), 1415-1439.
- Bouas, K. S., i Arrow, H. (1995). The development of group identity in computer and face-to-face groups with membership change. *Computer Supported Cooperative Work (CSCW)*, 4(2-3), 153-178.
- Brewer, M. B. (1993). Social identity, distinctiveness, and in-group homogeneity. *Social Cognition*, 11(1), 150-164.
- Brewer, M. B., i Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 428-437.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30(6), 745-778.
- Brown, R., i Cehajic, S. (2008). Dealing with the past and facing the future: Mediators of the effects of collective guilt and shame in Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Social Psychology*, 38(4), 669-684.
- Brown, R., Condor, S., Mathews, A., Wade, G., i Williams, J. (1986). Explaining intergroup differentiation in an industrial organization. *Journal of Occupational Psychology*, 59(4), 273-286.
- Brunell, A. B., Staats, S., Barden, J., i Hupp, J. M. (2011). Narcissism and academic dishonesty: The exhibitionism dimension and the lack of guilt. *Personality and Individual Differences*, 50(3), 323-328.
- Bruner, M. W., Boardley, I. D., i Côté, J. (2014). Social identity and prosocial and antisocial behavior in youth sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 15(1), 56-64.

- Bushman, B. J., i Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 219-229.
- Butz, D. A., Plant, E. A., i Doerr, C. E. (2007). Liberty and justice for all? Implications of exposure to the US flag for intergroup relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(3), 396-408.
- Cain, N. M., Pincus, A. L., i Ansell, E. B. (2008). Narcissism at the crossroads: Phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical Psychology Review*, 28(4), 638-656.
- Cameron, J. E. (1999). Social identity and the pursuit of possible selves: Implications for the psychological well-being of university students. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 3(3), 179-189.
- Cameron, J. E. (2001). Social identity, modern sexism, and perceptions of personal and group discrimination by women and men. *Sex Roles*, 45(11-12), 743-766.
- Cameron, J. E. (2004). A three-factor model of social identity. *Self and Identity*, 3(3), 239-262.
- Cameron, J. E., Duck, J. M., Terry, D. J., i Lalonde, R. N. (2005). Perceptions of self and group in the context of a threatened national identity: A field study. *Group Processes & Intergroup Relations*, 8(1), 73-88.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social entities. *Behavioral Science*, 3(1), 14-25.
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2014a). *Polacy o rozwoju sytuacji na Ukrainie*. Warszawa, luty 2014. Raport dostępny pod adresem http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_022_14.PDF

- Centrum Badania Opinii Społecznej (2014b). *Polacy o sytuacji na Ukrainie w czasie krymskiego kryzysu*. Warszawa, marzec 2014. Raport dostępny pod adresem http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_035_14.PDF
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2014c). *Stosunek do protestów na Ukrainie*. Warszawa, luty 2014. Raport dostępny pod adresem http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_021_14.PDF
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2014d). *Stosunek Polaków do innych narodów*. Warszawa, luty 2014. Raport dostępny pod adresem http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_020_14.PDF
- Centrum Badań nad Uprzedzeniami (2009). *Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009*.
- Cichocka, A., i Bilewicz, M. (2010). Co się kryje w nieistotnych efektach statystycznych? Możliwości zastosowania analizy supresji w psychologii społecznej. *Psychologia Społeczna*, (2-3 (14), 191-198.
- Cichocka, A., i Golec de Zavala, A. (2010). *Collective narcissism and dealing with intergroup past*. Referat wygłoszony podczas konferencji The Inaugural CResPP Conference Tearing Down the Walls: Rethinking political in political psychology w Belfaście, 14-16 kwietnia.
- Cichocka, A., Golec de Zavala, A., Marchlewska, M., Bilewicz, M., Jaworska, M., i Olechowski, M. (2015a). *Personal control increases secure but decreases narcissistic in-group positivity*. Praca w przygotowaniu.
- Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., i Olechowski, M. (2015b). 'They will not control us': Ingroup positivity and belief in intergroup conspiracies. *British Journal of Psychology*. Artykuł dostępny w wersji online pod adresem <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/bjop.12158/abstract;jsessionid=D983DF1C418>

380455CE140173BF0347D.f03t02?userIsAuthenticated=false&deniedAccessCustomised
Message=

- Cila, J., i Lalonde, R. N. (2014). Personal openness toward interfaith dating and marriage among Muslim young adults: The role of religiosity, cultural identity, and family connectedness. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17, 357-370.
- Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36(1), 19-31.
- Citrin, J., Johnston, R., i Wright, M. (2012). Do patriotism and multiculturalism collide? Competing perspectives from Canada and the United States. *Canadian Journal of Political Science*, 45(03), 531-552.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., i Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Routledge.
- Crisp, R. J., Farrow, C. V., Rosenthal, H. E., Walsh, J., Blissett, J., i Penn, N. M. (2009). Interpersonal attachment predicts identification with groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(1), 115-122.
- Crocker, J., i Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological Review*, 108(3), 593-623.
- Danel, D. P., Fedurek, P., Coetzee, V., Stephen, I. D., Nowak, N., Stirrat, M., ... i Saxton, T. K. (2012). A Cross-Cultural Comparison of Population-Specific Face Shape Preferences (Homo sapiens). *Ethology*, 118(12), 1173-1181.
- De Figueiredo, R. J., i Elkins, Z. (2003). Are patriots bigots? An inquiry into the vices of in-group pride. *American Journal of Political Science*, 47(1), 171-188.

- DeConinck, J. B. (2011). The effects of ethical climate on organizational identification, supervisory trust, and turnover among salespeople. *Journal of Business Research*, 64(6), 617-624.
- Dickinson, K. A., i Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17(3), 188-207.
- Dixon, J., Tropp, L. R., Durrheim, K., i Tredoux, C. (2010). "Let Them Eat Harmony" Prejudice-Reduction Strategies and Attitudes of Historically Disadvantaged Groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19(2), 76-80.
- Doosje, B. E., Branscombe, N. R., Spears, R., i Manstead, A. S. (2006). Antecedents and consequences of group-based guilt: The effects of ingroup identification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 9(3), 325-338.
- Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., i Manstead, A. S. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(4), 872-886.
- Doosje, B., Ellemers, N., i Spears, R. (1995). Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31(5), 410-436.
- Doosje, B., Ellemers, N., i Spears, R. (1999). Commitment and intergroup behavior. W: Ellemers, N., Spears, R. i Doosje, B. (red.), *Social Identity: Context, commitment, content* (s. 84-106). Oxford: Blackwell Science.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., i Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29(23), 371-389.

- Ellemers, N., Spears, R., i Doosje, B. (1997). Sticking together or falling apart: In-group identification as a psychological determinant of group commitment versus individual mobility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 617-626.
- Ellemers, N., Spears, R., i Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 161-186.
- Eys, M. A., Carron, A. V., Bray, S. R., i Brawley, L. R. (2007). Item wording and internal consistency of a measure of cohesion: The Group Environment Questionnaire. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 29(3), 395-402.
- Falomir-Pichastor, J. M., i Frederic, N. S. (2013). The dark side of heterogeneous ingroup identities: National identification, perceived threat, and prejudice against immigrants. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 72-79.
- Fossati, A., Borroni, S., Eisenberg, N., i Maffei, C. (2010). Relations of proactive and reactive dimensions of aggression to overt and covert narcissism in nonclinical adolescents. *Aggressive Behavior*, 36(1), 21-27.
- Freud, S. (1914). On Narcissism: An introduction. W: Sandler, J., Person, E.S. I Fonagy, P. (red.) (2012). *Freud's "On Narcissism--an Introduction"*. Karnak Books Ltd, London.
- Fritsche, I., Bilewicz, M., Jugert, P., Lucke, B., Beelman, A., Noack, P, i Gollwitzer, M. (2014). *Threat to personal control is breeding intolerance in intergroup relations: Evidence from national surveys and longitudinal data*. Praca w przygotowaniu.
- Fuster-Ruizdeapodaca, M. J., Molero, F., Holgado, F. P., i Mayordomo, S. (2014). Enacted and internalized stigma and quality of life among people with HIV: the role of group identity. *Quality of Life Research*, 23(7), 1967-1975.
- Gausel, N., Leach, C. W., Vignoles, V. L., i Brown, R. (2012). Defend or repair? Explaining responses to in-group moral failure by disentangling feelings of shame, rejection, and inferiority. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(5), 941-960.

- Given-Wilson, Z., McIlwain, D., i Warburton, W. (2011). Meta-cognitive and interpersonal difficulties in overt and covert narcissism. *Personality and Individual Differences*, 50(7), 1000-1005.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., Eidelson, R., i Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074-1096.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., i Bilewicz, M. (2013a). The Paradox of In-Group Love: Differentiating Collective Narcissism Advances Understanding of the Relationship Between In-Group and Out-Group Attitudes. *Journal of Personality*, 81(1), 16-28.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., i Iskra-Golec, I. (2013b). Collective narcissism moderates the effect of in-group image threat on intergroup hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(6), 1019-1039.
- Golec de Zavala, A., i Cichocka, A. (2011). Collective narcissism and anti-Semitism in Poland. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15(2), 213-229.
- Gramzow, R., i Tangney, J. P. (1992). Proneness to shame and the narcissistic personality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(3), 369-376.
- Hackel, L. M., Looser, C. E., i Van Bavel, J. J. (2014). Group membership alters the threshold for mind perception: The role of social identity, collective identification, and intergroup threat. *Journal of Experimental Social Psychology*, 52, 15-23.
- Harris, G. E., Cameron, J. E., i Lang, J. (2011). Identification with community-based HIV agencies as a correlate of turnover intentions and general self-efficacy. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(1), 41-54.
- Harris, G. E., i Cameron, J. E. (2005). Multiple Dimensions of Organizational Identification and Commitment as Predictors of Turnover Intentions and Psychological Well-Being.

Canadian Journal of Behavioural Science/Revue Canadienne des Sciences du Comportement, 37(3), 159-169.

- Hartmann, T., i Tanis, M. (2013). Examining the hostile media effect as an intergroup phenomenon: The role of ingroup identification and status. *Journal of Communication*, 63(3), 535-555.
- Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T., i Haslam, C. (2009). Social identity, health and well-being: an emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology*, 58(1), 1-23.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.
- Henrich, J., Heine, S. J., i Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2-3), 61-83.
- Henry, K. B., Arrow, H., i Carini, B. (1999). A tripartite model of group identification theory and measurement. *Small Group Research*, 30(5), 558-581.
- Herche, J., i Engelland, B. (1996). Reversed-polarity items and scale unidimensionality. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 24(4), 366-374.
- Hinkle, S., Taylor, L. A., Fox-Cardamone, D. L., i Crook, K. F. (1989). Intragroup identification and intergroup differentiation: A multicomponent approach. *British Journal of Social Psychology*, 28(4), 305-317.
- Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11(1), 223-255.
- Hooper, D., Coughlan, J., i Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.

- Howard, M. C., i Magee, S. M. (2013). To boldly go where no group has gone before: An analysis of online group identity and validation of a measure. *Computers in Human Behavior*, 29(5), 2058-2071.
- Hu, L. T., i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Huddy, L., i Khatib, N. (2007). American patriotism, national identity, and political involvement. *American Journal of Political Science*, 51(1), 63-77.
- Jackson, J. S., Brown, K. T., Brown, T. N., i Marks, B. (2001). Contemporary Immigration Policy Orientations Among Dominant-Group Members in Western Europe. *Journal of Social Issues*, 57(3), 431-456.
- Jackson, J. W. (1999) . How variations in social structure affect different types of intergroup bias and different dimensions of social identity in a multi-intergroup setting. *Group Processes and Intergroup Relations*, 2, 145-173.
- Jackson, J. W. (2002). Intergroup attitudes as a function of different dimensions of group identification and perceived intergroup conflict. *Self and Identity*, 1(1), 11-33.
- Jarosz, M., Wiechetek, M., i Bartczuk, R. (2011). Types and dimensions of social identity as correlates of migratory behaviours. Paper presented at Humanities and Social Sciences 2011 (HSS-2011), 24-26 November, Lviv, Ukraine. Artykuł dostępny w wersji online: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/19347>.
- Jaśko, K., i Kossowska, M. (2013). The impact of superordinate identification on the justification of intergroup inequalities. *European Journal of Social Psychology*, 43(4), 255-262.

- Jaworska, M., Cichocka, A. i Leach, C. W. (2015). *Hierarchical (multicomponent) model of in-group identification – a test of the extended, 16-item version of the scale in Polish samples*. Praca w przygotowaniu.
- Jaworska, M., Olechowski, M., i Bilewicz, M. (2011). Ludobójstwo i jego społeczno – psychologiczne następstwa: od korzeni zła do przeprosin i procesu wybaczenia, w: L. Nijakowski i B. Machul-Telus (red.), *Krwawy cień genocydu. Interdyscyplinarne studia nad ludobójstwem* (s.63-94). Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- Jetten, J., Postmes, T., i McAuliffe, B. J. (2002). ‘We’re all individuals’: group norms of individualism and collectivism, levels of identification and identity threat. *European Journal of Social Psychology*, 32(2), 189-207.
- Johns, M., Schmader, T., i Lickel, B. (2005). Ashamed to be an American? The role of identification in predicting vicarious shame for anti-Arab prejudice after 9–11. *Self and Identity*, 4(4), 331-348.
- Johnson, M. D., Morgeson, F. P., i Hekman, D. R. (2012). Cognitive and affective identification: Exploring the links between different forms of social identification and personality with work attitudes and behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 33(8), 1142-1167.
- Jordan, C. H., Spencer, S. J., Zanna, M. P., Hoshino-Browne, E., i Correll, J. (2003). Secure and defensive high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 969-978.
- Kelly, C. (1993). Group identification, intergroup perceptions and collective action. *European Review of Social Psychology*, 4(1), 59-83.
- Kelman, H. C. (2008). Reconciliation from a social-psychological perspective. W: Nadler, A. E., Malloy, T. E. i Fisher, J. D. (red.). *The social psychology of intergroup reconciliation* (s. 15-32). Oxford University Press.

- Kemmelmeier, M., i Winter, D. G. (2008). Sowing patriotism, but reaping nationalism? Consequences of exposure to the American flag. *Political Psychology*, 29(6), 859-879.
- Kernberg, O. F. (1985). *Borderline conditions and pathological narcissism*. Rowman & Littlefield.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14(1), 1-26.
- Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., i Harlow, T. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(6), 1190-1204.
- Kernis, M. H., Grannemann, B. D., i Barclay, L. C. (1989). Stability and level of self-esteem as predictors of anger arousal and hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(6), 1013-1022.
- Kernis, M. H., i Sun, C. R. (1994). Narcissism and reactions to interpersonal feedback. *Journal of Research in Personality*, 28(1), 4-13.
- Kernis, M. H., Lakey, C. E., i Heppner, W. L. (2008). Secure versus fragile high self-esteem as a predictor of verbal defensiveness: Converging findings across three different markers. *Journal of Personality*, 76(3), 477-512.
- Kessler, T., Mummendey, A., i Waldzus, S. (2002). Components of identification: Specification of identity management strategy prediction. *Praca niepublikowana*.
- Klandermans, B. (2002). How group identification helps to overcome the dilemma of collective action. *American Behavioral Scientist*, 45(5), 887-900.
- Klein, O., Licata, L., i Pierucci, S. (2011). Does group identification facilitate or prevent collective guilt about past misdeeds? Resolving the paradox. *British Journal of Social Psychology*, 50(3), 563-572.

- Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism and narcissistic rage. *The Psychoanalytic Study of the Child.*, 27, 360-400.
- Kopf-Beck, J. (2015). *Identity narratives and group-based emotions*. Niepublikowana praca doktorska dostępna online pod adresem <https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/31699/Kopf-Beck-0-299824.pdf?sequence=3>
- Kosterman, R., i Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 257-274.
- Kurtiş, T., Adams, G., i Yellow Bird, M. (2010). Generosity or genocide? Identity implications of silence in American Thanksgiving commemorations. *Memory*, 18(2), 208-224.
- Lalonde, R. N. (2002). Testing the social identity-intergroup differentiation hypothesis: We're not American eh'!. *British Journal of Social Psychology*, 41(4), 611-630.
- Lalonde, R. N., i Silverman, R. A. (1994). Behavioral preferences in response to social injustice: The effects of group permeability and social identity salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 78-85.
- LaPiere, R. T. (1934). Attitudes vs. actions. *Social Forces*, 13(2), 230-237.
- Latrofa, M., Vaes, J., Pastore, M., i Cadinu, M. (2009). "United We Stand, Divided We Fall"! The Protective Function of Self-Stereotyping for Stigmatised Members' Psychological Well-Being. *Applied Psychology*, 58(1), 84-104.
- Leach, C. W. i Van Zomeren, M. (2012). *Why and when in-group identification predicts guilt about ingroup wrongdoing: A multi-component approach*. Praca niepublikowana.
- Leach, C. W., Ellemers, N., i Barreto, M. (2007). Group virtue: the importance of morality (vs. competence and sociability) in the positive evaluation of in-groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(2), 234-249.

- Leach, C. W., van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L., Pennekamp, S. F., Doosje, B., ... i Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165.
- Lee, I. A., i Preacher, K. J. (2013, September). *Calculation for the test of the difference between two dependent correlations with one variable in common* [Computer software]. Narzędzie dostępne online: <http://quantpsy.org>.
- Leidner, B., Castano, E., Zaiser, E., i Giner-Sorolla, R. (2010). Ingroup glorification, moral disengagement, and justice in the context of collective violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(8), 1115-1129.
- Leotti, L. A., Iyengar, S. S., i Ochsner, K. N. (2010). Born to choose: The origins and value of the need for control. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(10), 457-463.
- Leyens, J. P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., ... i Vaes, J. (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33(6), 703-717.
- Lickel, B., Hamilton, D. L., Wierzchowska, G., Lewis, A., Sherman, S. J., i Uhles, A. N. (2000). Varieties of groups and the perception of group entitativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 223-246.
- Louis, W. R., Esses, V. M., i Lalonde, R. N. (2013). National identification, perceived threat, and dehumanization as antecedents of negative attitudes toward immigrants in Australia and Canada. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(S2), 156-165.
- Lovakov, A., i Agadullina, E. (2014). A Hierarchical (Multicomponent) Model of In-Group Identification: Examining in Russian Samples. *Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP*, 18, 1-20.

- Lucas, T., Barkho, E., Rudolph, C., Zhdanova, L., Fakhouri, M., i Thompson, L. (2014). Political affiliation, collective self-esteem and perceived employability of immigrants: Inducing national identity polarizes host-nation employers. *International Journal of Intercultural Relations*, 39, 136-151.
- Luhtanen, R., i Crocker, J. (1992). A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(3), 302-318.
- Mackie, D. M., Smith, E. R., i Ray, D. G. (2008). Intergroup emotions and intergroup relations. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(5), 1866-1880.
- Mael, F., i Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Marques, J. M., Yzerbyt, V. Y., i Leyens, J. P. (1988). The “black sheep effect”: Extremity of judgments towards ingroup members as a function of group identification. *European Journal of Social Psychology*, 18(1), 1-16.
- Martela, B. (2013). Budżet partycypacyjny w Polsce – wdrożenie i perspektywy. *Władza sądzona*, 2, 23–33. Artykuł dostępny online: <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/3752/budzet-partycypacyjny-w-polsce-wdrozenie-i-perspektywy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Masson, T., i Fritsche, I. (2014). Adherence to climate change-related ingroup norms: Do dimensions of group identification matter?. *European Journal of Social Psychology*, 44(5), 455-465.
- McCoy, S. K., i Major, B. (2003). Group identification moderates emotional responses to perceived prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(8), 1005-1017.

- McGarty, C., Pedersen, A., Wayne Leach, C., Mansell, T., Waller, J., i Bliuc, A. M. (2005). Group-based guilt as a predictor of commitment to apology. *British Journal of Social Psychology*, 44(4), 659-680.
- Meeus, J., Duriez, B., Vanbeselaere, N., i Boen, F. (2010). The role of national identity representation in the relation between in-group identification and out-group derogation: Ethnic versus civic representation. *British Journal of Social Psychology*, 49(2), 305-320.
- Miller, J. D., Widiger, T. A., i Campbell, W. K. (2010). Narcissistic personality disorder and the DSM-V. *Journal of Abnormal Psychology*, 119(4), 640-649.
- Montebarocci, O., Surcinelli, P., Baldaro, B., Trombini, E., i Rossi, N. (2004). Narcissism versus proneness to shame and guilt. *Psychological Reports*, 94(3), 883-887.
- Morf, C. C., i Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry*, 12(4), 177-196.
- Mossakowski, K. N. (2003). Coping with perceived discrimination: does ethnic identity protect mental health?. *Journal of Health and Social Behavior*, 318-331.
- Mummendey, A., Klink, A., i Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40(2), 159-172.
- Muthén, L.K., i Muthén, B.O. (1998-2012). *Mplus User's Guide. Seventh Edition*. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Obst, P. L., White, K. M., Mavor, K. I., i Baker, R. M. (2011). Social identification dimensions as mediators of the effect of prototypicality on intergroup behaviours. *Psychology*, 2(05), 426-432.
- Obst, P., i White, K. (2005). Three-dimensional strength of identification across group memberships: A confirmatory factor analysis. *Self and Identity*, 4(1), 69-80.

- Olkkonen, M. E., i Lipponen, J. (2006). Relationships between organizational justice, identification with organization and work unit, and group-related outcomes. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 100(2), 202-215.
- Pantaleo, G., Miron, A. M., Ferguson, M. A., i Frankowski, S. D. (2014). Effects of deterrence on intensity of group identification and efforts to protect group identity. *Motivation and Emotion*, 38(6), 855-865.
- Parker, C. S. (2009). Symbolic versus blind patriotism: distinction without difference?. *Political Research Quarterly*, 63(1), 97-114.
- Patrick, G. T. W. (1925). Can the Sentiment of Patriotism be Refunded?. *American Journal of Sociology*, 569-584.
- Pehrson, S., i Green, E. G. (2010). Who we are and who can join us: National identity content and entry criteria for new immigrants. *Journal of Social Issues*, 66(4), 695-716.
- Pehrson, S., Vignoles, V. L., i Brown, R. (2009). National identification and anti-immigrant prejudice: Individual and contextual effects of national definitions. *Social Psychology Quarterly*, 72(1), 24-38.
- Pincus, A. L., i Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421-446.
- Pincus, A. L., i Roche, M. J. (2011). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability. W: Campbell, W. K. i Miller, J. D., *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder. Theoretical approaches, empirical findings and treatments* (s. 31-40). John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Postmes, T., Haslam, S. A., i Jans, L. (2013). A single-item measure of social identification: Reliability, validity, and utility. *British Journal of Social Psychology*, 52(4), 597-617.
- Putnam, R. D. (1995). *Demokracja w działaniu : tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Kraków: Znak.

- Quillian, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 586-611.
- Raskin, R. N., i Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*, 45(2), 590-590.
- Reysen, S., Katzarska-Miller, I., Nesbit, S. M., i Pierce, L. (2013). Further validation of a single-item measure of social identification. *European Journal of Social Psychology*, 43(6), 463-470.
- Riek, B. M., Mania, E. W., i Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 336-353.
- Riketta, M. (2005). Organizational identification: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 358-384.
- Ritter, K., Dziobek, I., Preißler, S., Rüter, A., Vater, A., Fydrich, T., ... i Roepke, S. (2011). Lack of empathy in patients with narcissistic personality disorder. *Psychiatry Research*, 187(1), 241-247.
- Roccas, S., Klar, Y., i Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698-711.
- Rohmann, E., Neumann, E., Herner, M. J., i Bierhoff, H. W. (2015). Grandiose and Vulnerable Narcissism. *European Psychologist*, 17(4), 279-290.
- Rose, P. (2002). The happy and unhappy faces of narcissism. *Personality and Individual Differences*, 33(3), 379-391.
- Roszkowski, M. J., i Soven, M. (2010). Shifting gears: Consequences of including two negatively worded items in the middle of a positively worded questionnaire. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(1), 113-130.

- Roth, J., i Mazziotta, A. (2015). Adaptation and Validation of a German Multidimensional and Multicomponent Measure of Social Identification. *Social Psychology*. Artykuł dostępny w wersji online: <http://dx.doi.org/10.1027/1864-9335/a000243>.
- Rudman, L. A., Feinberg, J., i Fairchild, K. (2002). Minority members' implicit attitudes: Automatic ingroup bias as a function of group status. *Social Cognition*, 20(4), 294-320.
- Sahdra, B., i Ross, M. (2007). Group identification and historical memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(3), 384-395.
- Schatz, R. T., Staub, E., i Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151-174.
- Schoenleber, M., Sadeh, N., i Verona, E. (2011). Parallel syndromes: two dimensions of narcissism and the facets of psychopathic personality in criminally involved individuals. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 2(2), 113-127.
- Schriesheim, C. A., i Hill, K. D. (1981). Controlling acquiescence response bias by item reversals: The effect on questionnaire validity. *Educational and Psychological Measurement*, 41(4), 1101-1114.
- Schubert, T. W., i Otten, S. (2002). Overlap of self, ingroup, and outgroup: Pictorial measures of self-categorization. *Self and Identity*, 1(4), 353-376.
- Sedikides, C., Rudich, E. A., Gregg, A. P., Kumashiro, M., i Rusbult, C. (2004). Are normal narcissists psychologically healthy?: self-esteem matters. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(3), 400-416.
- Shepherd, L., Spears, R., i Manstead, A. S. (2013). 'This will bring shame on our nation': The role of anticipated group-based emotions on collective action. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 42-57.

- Shnabel, N., i Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1), 116-132.
- Shnabel, N., Nadler, A., Ullrich, J., Dovidio, J. F., i Carmi, D. (2009). Promoting reconciliation through the satisfaction of the emotional needs of victimized and perpetrating group members: The needs-based model of reconciliation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(8), 1021-1030.
- Smith, L. G., Amiot, C. E., Callan, V. J., Terry, D. J., i Smith, J. R. (2012). Getting new staff to stay: The mediating role of organizational identification. *British Journal of Management*, 23(1), 45-64.
- Spry, C., i Hornsey, M. (2007). The influence of blind and constructive patriotism on attitudes toward multiculturalism and immigration. *Australian Journal of Psychology*, 59(3), 151-158.
- Stawell, F. M. (1915). Patriotism and Humanity. *International Journal of Ethics*, 292-306.
- Stephan, W. G., i Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. W: Oskamp, S. (red.) *Reducing prejudice and discrimination* (s. 23-45). Psychology Press.
- Stürmer, S., i Simon, B. (2004). The role of collective identification in social movement participation: A panel study in the context of the German gay movement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(3), 263-277.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information/Sur les Sciences Sociales*, 13(2), 65-93.
- Tajfel, H. (2010). *Social Identity and Intergroup relations*. Cambridge University Press.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., i Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.

- Tajfel, H., i Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W: Hogg, M. A. i Abrams, D. (red.), (2001). *Intergroup relations: Essential readings. Key readings in social psychology* (s. 94-109). New York, NY, US: Psychology Press.
- Terry, D. J., i Hogg, M. A. (1996). Group norms and the attitude-behavior relationship: A role for group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(8), 776-793.
- Tropp, L. R., i Wright, S. C. (2001). Ingroup identification as the inclusion of ingroup in the self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(5), 585-600.
- Turner, J. C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. W: Tajfel, H. (red.) (2010). *Social identity and intergroup relations* (s. 15-40). Cambridge University Press.
- Turner, J. C., i Reynolds, K. J. (2011). Self-categorization theory. W: Van Lange, P. A., Kruglanski, A. W. i Higgins, E. T. (red.), *Handbook of theories of social psychology: Volume two* (s. 399 - 417). Sage Publications.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., i Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- Turner-Zwinkels, F., van Zomeren, M., i Postmes, T. (2015). Politicization During the 2012 US Presidential Elections Bridging the Personal and the Political Through an Identity Content Approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(3), 433-445.
- Tyler, T. R., i Blader, S. L. (2001). Identity and cooperative behavior in groups. *Group Processes & Intergroup Relations*, 4(3), 207-226.
- Ufkes, E. G., Dovidio, J. F., i Tel, G. (2015). Identity and collective action among European Kurds. *British Journal of Social Psychology*, 54(1), 176-186.
- Van Dick, R., Christ, O., Stellmacher, J., Wagner, U., Ahlswede, O., Grubba, C., ... i Tissington, P. A. (2004). Should i stay or should i go? Explaining turnover intentions with organizational identification and job satisfaction. *British Journal of Management*, 15(4), 351-360.

- Van Vugt, M., i Hart, C. M. (2004). Social identity as social glue: the origins of group loyalty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(4), 585-598.
- Van Zomeren, M., Postmes, T., i Spears, R. (2008a). Toward an integrative social identity model of collective action: a quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535.
- Van Zomeren, M., Spears, R., i Leach, C. W. (2008b). Exploring psychological mechanisms of collective action: Does relevance of group identity influence how people cope with collective disadvantage?. *British Journal of Social Psychology*, 47(2), 353-372.
- Verkuyten, M. (2009). Support for multiculturalism and minority rights: The role of national identification and out-group threat. *Social Justice Research*, 22(1), 31-52.
- Verkuyten, M., i Yildiz, A. A. (2010). Religious identity consolidation and mobilization among Turkish Dutch Muslims. *European Journal of Social Psychology*, 40(3), 436-447.
- Viki, G. T., i Calitri, R. (2008). Infrahuman outgroup or suprahuman ingroup: The role of nationalism and patriotism in the infrahumanization of outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 1054-1061.
- Vollhardt, J. R., Mazur, L. B., i Lemahieu, M. (2014). Acknowledgment after mass violence: Effects on psychological well-being and intergroup relations. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(3), 306-323.
- Wang, J., Minervino, C., i Cheryan, S. (2013). Generational differences in vulnerability to identity denial: The role of group identification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(5), 600-617.
- Watson, P. J., Hickman, S. E., i Morris, R. J. (1996). Self-reported narcissism and shame: Testing the defensive self-esteem and continuum hypotheses. *Personality and Individual Differences*, 21(2), 253-259.

- Watts, A. L., Lilienfeld, S. O., Smith, S. F., Miller, J. D., Campbell, W. K., Waldman, I. D., ... i Faschingbauer, T. J. (2013). The double-edged sword of grandiose narcissism implications for successful and unsuccessful leadership among US Presidents. *Psychological Science*, 24(12), 2379-2389.
- Wilcox, C., Sigelman, L., i Cook, E. (1989). Some like it hot. Individual differences in responses to group feeling thermometers. *Public Opinion Quarterly*, 53(2), 246-257.
- Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(4), 590-597.
- Winkler, J. D., Kanouse, D. E., i Ware, J. E. (1982). Controlling for acquiescence response set in scale development. *Journal of Applied Psychology*, 67(5), 555-561.
- Wohl, M. J., Branscombe, N. R., i Klar, Y. (2006). Collective guilt: Emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17(1), 1-37.
- Wright, F., O'Leary, J., i Balkin, J. (1989). Shame, guilt, narcissism, and depression: Correlates and sex differences. *Psychoanalytic Psychology*, 6(2), 217-230.
- Wright, S. C., i Lubensky, M. E. (2009). The struggle for social equality: Collective action versus prejudice reduction. W: Demoulin, S., Leyens, J. P. i Dovidio, J. F. (red.). *Intergroup misunderstandings: Impact of divergent social realities* (s. 291-310). New York: Psychology Press.
- Zarycki, T. (2008). Dwa wymiary kapitału społecznego w kontekście polskim. *Pomorski Przegląd Gospodarczy*, 2(37), 49-52.
- Zdaniuk, B., i Levine, J. M. (2001). Group loyalty: Impact of members' identification and contributions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(6), 502-509.

Załącznik

Skala identyfikacji grupowej Leacha i współpracowników (2008) - wersja użyta w Badaniu 3. Podskale oznaczyłam następującymi literami: a – solidarność, b - satysfakcja, c – centralność, d - auto-stereotypizacja (ISS), e - postrzegana homogeniczność grupy własnej (IGH).

Każdy z nas należy do różnych grup społecznych. Proszę zaznaczyć, na ile zgadza się lub nie zgadza się Pan(i) z poniższymi stwierdzeniami odnosząc się do tego, jak czuje się Pan(i) będąc Polakiem/Polką. Nie ma tutaj złych i dobrych odpowiedzi – interesują nas Pana/i szczerze odpowiedzi i opinie. Proszę określić, w jakim stopniu zgadza się Pan(i) z każdym stwierdzeniem używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza, że zdecydowanie się Pan(i) nie zgadza, a 6, że zdecydowanie się Pan(i) zgadza.

1. Czuję się związany z innymi Polakami (*I feel a bond with [In-group]*). (a)
2. Solidaryzuję się z innymi Polakami. (*I feel solidarity with [In-group]*) (a)
3. Mam poczucie jedności z innymi Polakami. (*I feel committed to [In-group]*)* (a)
4. Cieszę się, że jestem Polakiem. (*I am glad to be [In-group]*) (b)
5. Myślę, że Polacy mają wiele powodów, by być z siebie dumni. (*I think that [In-group] have a lot to be proud of*) (b)
6. Dobrze jest być Polakiem. (*It is pleasant to be [In-group]*) (b)
7. Gdy myślę o tym, że jestem Polakiem, czuję się dobrze. (*Being [In-group] gives me a good feeling*) (b)
8. Często myślę o tym, że jestem Polakiem. (*I often think about the fact that I am [In-group]*) (c)
9. Bycie Polakiem jest ważną częścią mojej tożsamości. (*The fact that I am [In-group] is an important part of my identity*) (c)
10. Bycie Polakiem jest ważnym elementem tego, w jaki sposób postrzegam siebie. (*Being [In-group] is an important part of how I see myself*) (c)
11. Uważam, że mam dużo wspólnego ze „statystycznym Polakiem”. (*I have a lot in common with the average [In-group] person*) (d)
12. Uważam się za typowego Polaka. (*I am a typical [In-group]*) † (d)
13. Myślę, że jestem podobny do „statystycznego Polaka”. (*I am similar to the average [In-group] person*) (d)
14. Polacy są do siebie bardzo podobni. (*[In-group] people are very similar to each other*) (e)
15. Polacy mają ze sobą dużo wspólnego. (*[In-group] people have a lot in common with each other*) (e)
16. Polacy mają wiele wspólnych cech. (*[In-group] share a lot of the same characteristics*) † (e)

* W Badaniu 1 pozycja brzmiała „Jestem oddany mojemu narodowi”, ale tłumaczenie zostało poprawione w Badaniu 3.

† Pozycje nieobecne w pierwotnej, 14-itemowej wersji skali.